

REWŞEN

Hejîmar 6 - Zivistan 1991

"Herçî bire şûrî destê hîmmet
Zebtkir ji xwe re bi mêrî dewlet
Bê ceng û cidal û bê tehevwir
Qet vê şixulê mekin tesewwir"

-Ehmedê Xanî-

Kovara Yekîtiya Rewşenbîrên Welatparêzên Kurdistan

- Karwan û Şêr
- Çar Leheng / Osman Sebrî
- Pirtûkeke Îsmail Beşikçi ya bi navê
Tunceli Kanunu (1935) ve Dersim Jenosidi
- Kurtebahsek ji jiyana dostekî gel - Xaçatûr Abovyan
- Serhildana Îsmail Axayê Şikakî - SIMKO (1921-1930)
- Mîrê evîn û dildariyê Mellayê CIZÎRÎ / Şerefxanê Kurd

DI TÊKOŞÎNA ŞOREŞGERÎ DE HUNER Û WÊJE

- I -

- Hevpeyvînek di gel serokê Komela Mafên Mirovan / G. Çiyan
- Helbestvanê bi nav û deng HÊMIN / Mahabad Kurdî
- Helbesta bêmirin - Pablo NERUDA / Dilbixwîn
- Rojek wek gelek rojên din - Dr. K. Husên
- Ahmed Temî û lacê yî / Marûf Y.
- Vegera Mal / Ş. Bekirê Soreklî

REWŞEN

Max Str. 50-52
5300 Bonn 1 /BRD
Tel: (0228) 63 09 90

REWŞEN

KOVARA YEKÎTIYA REWŞENBÎRÊN
WELATPARÊZÊN KURDISTAN E.

KOVARA KURDÎ YA ÇANDÎ, HUNERÎ,
WÊJEYÎ, DÎROKÎ Û RAMYARÎ YE

SALÊ ÇAR CARAN DIHÊ WEŞANDIN

XWEDÎ Û
BIRÊVEBIRÊ KARÊN WEŞANÎ:
YRWK
(Yekîtiya Rewşenbîrên
Welatparêzên Kurdistan)

RÊZKIRINA NIVÎSAN:
Weşanên **REWŞEN**

HEKE DAXWAZEK
DIN NEHATIBE
DAXWEYANÎKIRIN,
MAFÊ RASTKIRIN,
KINKIRIN, WEŞANDIN AN
NEWÊŞANDINA NIVÎSAN
YA SERNIVÎSARIYA
KOVARA **REWŞEN** E

JI KOVARA **REWŞEN**
3.000 NIMÛNE ÇAP DIBIN

BUHA: 5,- DM / 20,- SEK
1,- £ / 5,- SFR / 15,- DKR
20,- NKR / 15,- FF

XWENDEVANÊN HÊJA BIBIN ABONEYÊN **REWŞEN**

REWŞEN BIXWÎNIN

REWŞEN RE BINIVÎSÎNIN

REWŞEN BIXWAZIN

REWŞEN BELAV BIKIN

TEVLÎ XEBATÊN **REWŞEN** BIBIN

KARTA ABONETIYÊ

JI KEREMA XWE RE JI
HEJMARA PÊ VE,
MIN BIKIN ABONEYÊ
KOVARA **REWŞEN**

Nav:

Paşnav:

Navnîşan:

Bank:
YRWK
Ekram Nassan
Postgiroamt Köln
Konto Nr: 21 21 14 - 504

Aboneyên hêja,
vî cihî dagirin û tevî kopiyeka
pelê razandina 20.-DM an 35.-DM
bişinin navnîşana YRWK

Buhayê abonetiye di salê de: Almanyaya 20,- DM, Welatên din 35,- DM

Rûpel 14-15

NAVEROK

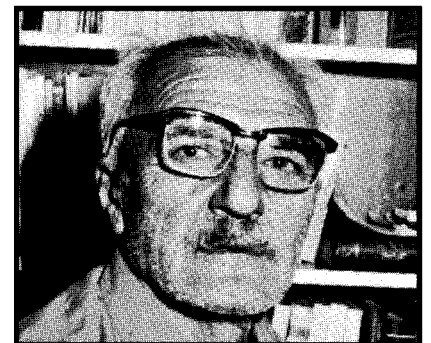
	Rûpel
Name ji xwendevanan re	4
Nameyên xwendevanan	5-7
Serhildana Îsmâil Axayê Şikakî - SIMKO	8-13
Helbesta bê mirin - NERÛDA / Dilbixwîn	14 - 15
Çar Leheng / Osman SEBRÎ	16-20
Rojek wekî gelek rojên din / Dr. Kurdo Husên	21-23
Vegera Mal / Ş. Bekirê Soreklî	24
Mîrê evîn û dildariyê - Melayê CIZÎRÎ - Şerefxanê Kurd	25-28
Hevpeyvînek di gel serokê Komela Mafên Mirovan / Gabar Çiyan	29-30
Karwan û şêr	31
Ahmey Temî û Lacê yî / Arêkerdox: Marûf Y.	32
ZEKA / J. Espar	33
Di têkoşîna şoreşgerî de Huner û Wêje	34-40
Niştimana xwe binase: Mêrdîn / M. Bozan	41-43
Mihemed ŞÊXO-Kewekî mişext û sitambar / Beşîr Botanî	44-46
Kurtebahsek ji jiyana X. Abovyan	47-49
Helbest & Hozan	50-52
Pirtûka Îsmâil BEŞİKÇÎ ya bi navê JENOSÎDA DÊRSIMÊ	53
Helbestvanê bi nav û deng HÊMIN / Mahabad Kurdî	54-55
Navên Pîşekî / M. Şevhat	56-57
Ferhengoka Nivîsaran	58

Rûpel 25-28

Rûpel 41-43

Rûpel 54-55

REWŞEN

Xwendevanên hêja

Di vê koçbera dawiyê de ji çerxa 20'an, rewşa cihanê ber bi guhartineke bingehîn ve diçe. Roj bi roj têkilî û pêwendiyên di navbera rejîmên emperyalîst û sosyalîst de baş dibine. Nêzikbûn çêdibe, ew pirsgirêk û dubendiyên ku bandoriya xwe li têkiliyên di navbera wan de kiribûn, hêdî hêdî ji holê radibine û têne çareserkirin. Ev ji aliyekî ve, lê ji hêla din ve hilweşandin û nexweşiya ku rejîmên piranî dewletên sosyalîst lê rast hatine, ew jî ji ber sedema alozî û tengaviya ku politîka rejîmên wan têde dijiya, vê yekê jî delîveyeke berfirehtir vekir ku emperyalîzma cihanî sûd û fêdeyekê ji berjewendiyên xwe re pêkbîne. Lê dîsa jî ev rizandina ku di nava dewletên sosyalîst de xurt û belav bûye, dihêle emperyalîzm jî politîk û şeweyên xwe yên berê biguhêrine û bi şeweyeke nuh xwe derîne holê.

Çawa be jî, hilweşandina sosyalîzma hemdemî qezenceke weha mezin bi dest emperyalîzmê naxe, çima? Berî her tiştî tu ziyar û lêdanên mirinê negihane sosyalîzma zanistî û tu caran jî nagihinê. Ev sosyalîzm mîna hîmeke ku nayê leqandin û tu kes nikare pê bilîze maye û wê bimîne jî. Ji ber ku bi xwîna milyonan kes hatiye avakirin. Ne bi hesaniya ku sosyalîzma hemdemî pê hildiweşe, pê tê lîstin û li gora armancên gel nayê bi rê ve birin. Sosyalîzma hemdemî, ya ku tîye hilweşandin ne ya gel e, lê ya kesane.

Li vir mirov dikare bêje, sosyalîzma hemdemî ya ku berjewendên rejîmên karbidest diparêze, roj bi roj ber bi mirinê ve diçe. Aloziya ku niha tevayî cîha-

nê têde vedigevize û diji jî delîveyekê ji mirovahiyê re peyda dike ku doza azadiya xwe ya civakî, aborî û ramyarî bike. Bê guman e, wê tevgerên şoreşgerî bikaribin sûdekê ji vê astengiyê bibînin. Wê mirovahiyê bigihînin roja azadî û serfiraziyê. Di vê debarê de, wê sosyalîzma zanistî bi naveroke xwe ya afirandiyar, hilpişkînen şoreşgerî derîne holê.

Êrdima Rojhilata Navîn, a pêşemîn e ku guhartinên li cihanê çêdibin bandoriya (tesîra) xwe li ser dikin. Lewra em hîro dibînin Rojhilata Navîn bûye qada şer û cengeke gerim û giran. Bê guman e, qurbana vî şerê ne mafdar xwîna gelên Rojhilata Navîn e. Wê berî her kesî gelên herêmê li bin pêyan biçin.

Piştî dagîrkirina Kuweytê ji hêla dewleta Îraqê ve, delîveyeke mezin ji emperyalîzma cihanî re peyda bû ku, bi her hîm û hêza xwe herêmê têxe bin doliwgerî û dagîrkeriya xwe. Bi hiçeta aloziya Xelîcê, îro emperyalîzmê bi hezaran leşker û bi sedan, tang, top û balafirên xwe xistine herêmê. Ev xuya û şanî dike ku xwe ji bo şerekî hîn dorfirehtir û xurttir amade dike. Dîsa jî, ne emperyalîzm û ne jî dewletên girêdayî wê dikarin pirsgirêkên herêmê çareser bikin. Her çendî jî dest wan were wê probleman xurttir bikin. Yên ku çareyan ji dubendiyên herêmî re bibînin, dîsa gelên Rojhilata Navîn in. Çawa dibe bila bibe, wê ev guhatinên ku çêbibin delîveyeke mezin ji tevger û şerê me yê rizgariya netewî re peyda bikin.

Ji ber ku mêtîngerê Tirk ê xwînmij û faşîst, şerê me yê rizgariya netewî birawestîne, gel bi daxwazên xwe yên dagîrkerî re mijûlbike û ji armanca serxwebûn û azadiyê bi dîr bixe, îro xaka

welatê me ya paqij û bi rûmet ji leşker û balafirên NATO re kiriyê bargeh. Dixwaze xwîna gelê me di vî şerê emperyalîzmê yê ne mafdar de biherikîne. Ev ji aliyekî ve. Lê ji aliyê din ve, wekî ku me li jor dayî xuya kirin, armanca rêdana NATO ku hêza xwe di Kurdistanê Bakurê-Rojava de bi cih bikin, ewe rawestandina şerê me yê ji bo Serxwebûn û azadiyê.

Belê, karbidestên Tirk ên ku dîrî taybetiyên mirovahiyê ne, da ku xwe ji alozî û tengaviya tê de dijî biderînin û xwe ji lêdanên gerillayên ARGK biparêzên, li aliyekî şerê taybetî xurt dikin û li aliyê din heya dawiyê dergehên xwe ji NATO re vedikin. Vê politîka wan a ku bi zanebûn bi kar tî, hîşt ku bi hezaran mirovê me berê koça xwe bidin şikeft û binerdên ku vê zivistanê zinaran dîperçifînin. Gelo, ma ji bo çî dewleta Tirk vê nûçeyê belav dike "Wê dewleta Îraqê çekên kîmawî bavêje ser Kurdistanê Bakurê-Rojava?!" Ji ber vê sedemê ye, îro gund û gelek bajarên Kurdistanê Bakurê-Rojava vala bûne.

Di encamê de em dikarin bêjin, ev şer bi çî merc û şeweyan dibe bila bibe, ne şerekî mafdar e. Şerê emperyalîzmê ye, armanc jê rawestandina tevgerên netewî yên di herêmê de. Dîsa em dibêjin, ne emperyalîzma Cihanî û dewletên girêdayî, ne rejîma Seddam a faşîst û ne jî mêtîngerê Tirk ê hov û dirind. Armancê me ya pêşemîn û paşemîn Kurdisatneke serbixwe û azad e. Heya mirinê em amade ne ku Xwîna xwe ji bo pêkanîna vê armancê dilop bi dilop pêşkêş û diyarî bikin.

**Heya hejmara bê
bimînin di xweşiyê de**

REWŞEN

Nameyên xwendevanan

Ji hevalên Yekîtiya Rewşenbîrên Welatparêzên Kurdistan re

Hevalên hêja,

heya niha çar hejmarên kovara REWŞENê gihane destên min. Min ev kovar bi dilekî germ û bi çavêkî rexnegirî xwend. Berî her tiştî divê ez bêjim, ku di riya serxwebûn û azadiyê de, li ser xeteke şoreşgerî û bi bîr û baweriyê aza, damezirandina YRWKê gaveke gelekî girîng û bi rûmet e.

Ew rêça ku YRWK daye ber xwe û ew prensîbên ku diparêze, ez wan di cih de û rast dibînim. Di bir û bawerîya min de, divê ev rêç û prensîb ji aliyê hemû ronakbîrên kurd ve bêne parastin û ji bo wan tevger û xebat xurt bibe.

Weke ku hûn jî dibêjin barê yekîtiyê gelek giran e. Milkirina vî barî ji bo her ronakbîrê kurd delameteke netewî ye.

Bi vê baweriyê ez dixwazim ji bo xurtkirin û pêşvebirina şerê netewî, ji bo parastin û pêşvebirina ziman, dîrok, wêje û pişeya kurdî mil bidim we û di nava Yekîtiya Rewşenbîrên Welatparêzên Kurdistan de cih bigirim. Bi silavên jidil, germîn û şoreşgerî...

Jiyan Olek
1 Çiriya Paşin 1990

Kovara hêja REWŞEN

Wekî hun dizanin ku pirtukxana me, Bibliothèque de l'Institute Nationale des Langues et Civilisations Orientales / Pirtukxana Amûjgeha Netewî ya ziman û şaristanî yên Rojhilat, yek ji mezintirîn û kevtirîn pirtukxanên Firensa ye. Gelek pirtûk bi pirraniya zimanên cihanê di pirtukxana me de peyda dibin.

Hun dizanin jî ku ji nîveka salên 40 de, beşê kurdnasiyê li Zankoya Sorbonê li vî welatê me, Firensa, hatiye ava kirin. Gelek xwendevanên me hez dikin ku kovarên kurdî li ba me peyda bibin. Em tînine bîra we ku kovarên kurdî - lê ne tev - wekî Gelawêj, Hawar, Roşinbîrî Nû, Ronahî, Kurdistan, Karwan, û hwd. di pirtukxana me de hene. Vêca, eger hûn bişên Kovara xwe ji hejmaraya YEKÊ de, an jî ya dawiyê de ji mere tim bişinin, em spasdarên we ne. Wiha, wê ji xwendevanên me re jî pîr hêsan be ku beşê kurdnasiyê li Firensa pêş de bibin. Em hêviya pêşveçûna xebata we dikin û rêz û silavên me yên germ ji we re hene.

LE BIBLIOTHEQUE DE L'ECOLE DES
LANGUES ORIENTALES
De la Section Kurde
L'UNIVERSITE DE LA SORBONNE
NOUVELLE PARIS - FRENSE

Birayên delal û hevkarên REWŞENê

Va ez daxaza we tînime cî. Min hetani niha ji we tenê hejmaraya I-ê ya Kovara weye delal sitendîye. Lê bawer im, hûnê yên din jî bi rê bikin.

Haya me li we pîrî-hindikî heye. Berî çend meha ji BBC hevaleyê li Erîvanê filmek dikîşand ser jiyana hemû kurdan. Ew bi koma xwe ya sinemakîşandinê hate mala me jî û li ser mesela kar û barê we ji min pirsî. Min jî çiqasî ku zanibû got û wana hilgirtine nava filmê. Navê wî xortî Ahmed Cemal bû. Ew bi eslê xweva hind e, lê Londonê rûdine.

Hêvdar im ku hûnê çend kasetên stranên *Koma Berxwedariê* û çend filman jî bi rê bikin.

Daxwazên we hebin, yeko-yeko minra binivîsin, ezê anegorî karebûna xwe binime cî.

Belkî ez piştî çend meha, salekê dinê bême Almanya, wî çaxî ezê we jî bibînim.

Serfirazî û pêşketina we daxaza dilê min e.

Birayê we
Têmurê Xelîl Mûradov
Serokê Para Aborî ya Rojname
- RiyaTeze - REWAN / USSR

Hemû beşdar û endamên Yekîtiya Rewşenbîrên Welatparêzên Kurdistan - YRWK, ez silavên şorişgerî ji we re dişînim

Rewşen kovareka pîr hêja û delal e. Bi xwendina Rewşenê re em gelekî fêrî zimanê kurdî dibin. Ez dixwazim çirokekê hikayeta mîrê Erbilê [Hewlêrê-R] binivîsinim ji xwendevanê Rewşenê re. Hikaye weha hatiye bihistin.

Mîrê Erbilê şevêkê derket derê malê bala xwe daye ku şev pîr reş û tarî ye û baran hûr hûr dibare. Vegeriya xanî û pîrsî: 'Gelî mirovan! Kesek heye ku îşev herê geliyê jêr û werê?' Gelekan got, 'belê em dikarin herin, ma çi heye.' Mîr got 'ezê tişteki ji we re bêjim, heke we pêk hanî ezê keça xwe bi xeml û xêz bikim û ji we re binime mala we û dilanekê jî ji we re pêkbinim.' Mirovê li wê derê hemikan guh bêt kirin, gotin 'kerem bike mîrê me...' Mîr weha got: 'Kesê vê alê bibe gelî û şikeftê li wêrê heye, têde biçikilîne û were paşê ezê herim meyzekim ku welê be ezê keça xwe bidime wî meriyê wusa.' Kesekî bersiva mîr neda çumku ew şikeft gelekî bi tirs û xof bû.

Meriyek xort bi navê Hişyar rabû ser xwe û got 'mîrê min tu rast dibêji.' Mîr got 'bi

eniya bavê xwe kim ez rast dibêjim.' Hişyar got 'mîrê min, kanî bide min ezê herim.' Mîr rabû alek dayê û Hişyar ala xwe girt û berî da geliyê bi tirs û zor çû gelî û hate giha devê şikeftê.

Şev reş û tarî çû heta nivê şikeftê û rahêla kevir ku alê di erdê de bikute. Bala xwe dayê ku dengê ji dawiya şikeftê tete. Hişyar pesna xwe da, got 'ez Hişyar im, bavê Azad im. Ew kî ye' û dest avête xencerê û ji ber xwe kişand û çû da-wiya şikeftê. Bi dengê Hişyar re jinek ji dawiyê şikeftê bersiva Hişyar da got 'Ez im.' Hişyar bala xwe dayê ku dengê ji dawiya şikeftê hat, dengê maliya wî bi xwe ye. Got 'keçê çi karê te heye li vir?' Pîrekê got 'karê min heye ez hatim, ma tu çima hatî?' Hişyar şaş ma. Got 'keçê şolê min heye ez hatim. Got 'şolê xwe bibêje ka çi ye?' Got 'mesele mîr e.' Hişyar got ka vêca şolê te çi ye? Jinikê got 'mêro, piştî tu çûyi mala mîr, kurê mîr hate mala me û dest avête namûsa min. Min xwe jê xilas nekir. Min rabû rahêste dasa dara û li serê wî bê namûsî da û mîr. Min got, bi xwedê eger mîr bizanibe min kurê wi kuştîye, wê ew jî min û mêrê min bikuje. Min rabû laşê wî qet qet kir û xiste tûr û anî vê derê ku ez bêxime erdê. Va ye tu jî hatî. Sedama hatina min ev bi xwe ye.'

Hişyar rabû ji her du çavên wê ramûsa û her du hatine ber bi malê. Piştî nêzikî li gund

kirin, Hişyar gote jina xwe, 'tu here malê ezê herime mala mîrî.' Jin çû mal û Hişyar çû mala mîrî.

Hîna civin belav nebûye. Hişyar silav da û rûnişt. Mîr got 'te bir çikiland ala xwe?' Got 'belê mîrê min.' Bes mîr bala xwe dayê ku Hişyar bêtê e. Mîr got, çima tu bêtê î. Belku tu tirsîyayî. Hişyar got, na mîrê min. Ez natirsim û ne tirsîyame. 'Bes eger mîr peymanê bide, ezê bibêjim. Mîr got, peyman ji te re be bêje! Hişyar mese-la jina xwe û kurê mîr gote wan. Mîr got, ma ev tişt rast e? Got mîrê min, belê rast e. Mîr got aferin ji wê jinê re. Ez çavê wê maçî dikim. Ew kurê ku rabe here namûsa êla min, ew ne kurê min e. Were destê min min keça xwe da te. Hişyar got, Min qebûl kir keça te û min car di da te. Mîr got, ev çi ye. Got mîrê min, ew jina wanî baş û bi namûs hêja ye ku ez yekê binime ser û hewî bila keça mîr bi xwe be? Mîr got, Welleh na, keça mîr ne hêjayê neynûkeke wê ye. Hişyar çû mala xwe û kurê mîr çû ji kisê xwe.

Hikayeta min dawî pê hat. Hezar silav li ser şehidên Kurdistanê... û bijî PKK, ERNK û ARGK.

Bijî serok Abdullah OÇALAN

01 - 01 - 1991
Abdullah

Qersandina Ezmanî bû?

Di hejmara 4 a kovara REWŞENê de nameyê nivîsevanekî zîrek û bi zever, heval Perwîz Cihanî hatibû belavkirin. Di wê nameyê de hevalê nivîsevan dîtinên xwe li ser rewşa belavkirina kovara REWŞENê dabû xuyakirin.

Hejaye gotinê ye ku heval Perwîz Cihanî hozanvan û çiroknivîs, lêger û vejankarekî pir bizax e û hemî dergehên çanda kurdî kutaye. Bi zîrekî û bi jêhatîbûnî, peyva westiyan di hizra wî da koçer û mişxît bûye. Lew ji dil û birjîdî xwe avêtiye meydana çanda kurdî û bûye stêreke geş di ezmanê toreya kurdî da. Hêviya serkeftinê ji wî fa dix-wazîn.

Werine em da pêkve guh bidine Perwîz Cihanî ku derheqê peyva 'rewşen' ê da çi ji me ra nivîsiye? Perwîz dibêjt: "Gotin û peyva 'rewşen' e ne kurdî ye, ku we ji bo kovareke kurdî hilibjartîye. Di kurdî de ron, ronahî, ronakî, rojen hene. Lew çî kurdek peyva 'rewşenê' bi kar nahînin. Ev peyv (rewşen) peyveke farisî ye, ku li Kurdistanê Îranê bi kar dihêt..."

Ji paragrafê diyar dibit ku heval Perwîz wisan peyva 'rewşen' gehîştîye, ku peyveke ne kurdî ye û belku peyveke farisî ye... Me ji xwe re ji wan wergirtiye! Bi vê çendê ji narawestit belku dibêjt çî kurdek peyva 'rewşen' bi kar nahînin! Ev

e bi xwe jî behaneke derheqê gelê kurd da diket. Çimku peyva 'rewşenê' ya pir belav e û eger bawer nekî fermo pirsyara şivanekî kurd bike! Ger em peyva 'rewşenê' şîrûvekeyn û bizvîrînine, dê diyar bit ku peyveke kurdîya resen û xweşik û delal e û me jî kesî wernegirtiye û cilê kurdî me bi zorê ne kiriye ber. Weke kak Perwîz bo çûyî... Gelek nivîsevan eger peyveke kurdî dibînin ew peyv her bi wê ramanê di zimanekî dî da dibînin yekser tingîjîn û bêhna wan xwe li serê milê wan didit û rastî li ber berze dibît êdî hizra xwe nakin û di pêla şaşiyê werdibin. Bi hizra wan ev peyv ne kurdî ye. Hemî şîyanên xwe terxan dikin ji bo qerisandina ezmanî. Lew îro dibînin gelek peyvên dartirasi û leng û nekehi ketine di nav zimanê me da. Her nivîsarek bi keyfa dilê xwe peyva daditirasi. Kotiren peyva kehî û delal li ezmanê me kûvî dikin.

Perwîz Cihanî jî ketiye şopa nivîsarên me behis jê kirî. Ewî jî nekîr nemerdi îşkeka dî li qerisandina ezmanê me zêde kir; dema gotî peyva 'rewşen' ne kurdî!

Wekî roja nivro xuya ye, peyva 'rewşenê' kurdîyeka resen e û hiç girêdanek di gel farisî nîne. Di kurdî de peyva 'rewşenê' van raman û pêjna didit; ciwanî û zelaî û bêtem û min jî her wisan ankû kawdan jî didit. Di hindek ciyan da jî ronahî didit weke hozanvanê navdar TÎRÊJ di hozana xwe ya pîrşeng û bi nav û bang di 'Bilbilê Dilşadî' da bi kar haniye:

Destê tewqeyê îro ku em herdu bidine hev / Çend sal û zeman in di xirabîn em di gel hev / Dunya bi xwe dewran e bizan geh roj e geh şev / Geh tarî û dûman e û geh rewşen û nûr e⁽¹⁾ Ji bo ciwanî û zelaî û bêtem û mijî, jî ev nimûne hene:

- "Gul rewşa biharê ye." Anku ciwanî û şengiya biharê bi gulan e.

- "Azad rewşa diwanan e!" Mirovekî tira-neker û beşûş û rûgeş e. Dilên bi xem û kovanas dîkenînit û tevên xem û jana jî ji ser dilan direvînit Ji bo bar anku kawdan jî ev nimûne heye:

- "Rewşa me kurdan pir xirab e." Anku halê me geleki nexwş e...

Ji nimûneyên çûyî diyar dibit peyva 'rewşenê' jî peyva 'rewş' a kurdî hatiye. Ne ji farisî weke kak Perwîz têgehişt!

Me hîvî heye ku nivîskarên me wê xwe jî qerisandina ezmanî bi dîrêxin.

Ji bo helbjartina navê 'rewşenê' jî, ji bo kovareka kurdî ew bi xwe efrandin e, û nişana jîrekî û birtîjî û zimanzanîne ye, li cem sernivîsariya kovara REWŞENê. Bi rastî jî îro di govenda rojnamegeriya kurdî da guleka pir bêhindar û delal e. Her berpe-rekê wê, mizgîniya bihareka geş didite xandevanên xwe. Me hîvî heye, wê malbata kovarê bi ser hemî kend û kospan ser-kevit.

Muhamed Çelkî

(1) : Kovara REWŞEN, Hejmar 2, rûpel 3

Derdimandina Jina Rewşenbîreki

Çavên wê tijî hêstir bûn û ji gewriyê gotin bi zorê derdiketin. Gote min: "xwazî min yekî tirk, ereb, ecem kiribûya û min evî kurd nekiribûya!" Ez mat mam. Çavên min fikirî û kesereka kûr kişand û çiroka xwe welê berdewam kir: "Tiştê ku min dîtiye û ez dibînin, bila kûçikên serê serguyan jî nebînin. Ev neh salên me ne ku em bi hev re zewicandî ne. Me bi dilê xwe jî hevdu kiribû. Wî kurdayetî û yekbûna doza me û doza Kurdistanê zefkîrî hildaye ser milên xwe, lê bi kêmanî jî her deh panzdeh rojan carekê destek kotek digîne min. Bila çavên wî birjîjîn û di mista min kevin! Kurdistanê zefkîrî dibîne û zorkeriyên zordar dibîne û xwe jî serok û berpirsiyar dibîne û hina jî bawerîya wî ew e ku; jin jin e û mêr mêr e! Ev bû heft salên me ku em li Ewropa ne. Mafê min a daketîna bajêr bi tenê tune ye, ku ji xwe re şermeka mezin dibîne ku tekeve metbexê. Piştî xwe diwe qaryolê û qedehe xwe ya vala û li pêş mewanan jî û bi pozekî bilind bêyî ku hema xwe bilivîne dest dirêjê min dike û dibêje "dagire!" Heya ku ez nesax bim jî û curna feraquştîni bi rojan tijî dimîne û hema destê xwe jî navêje. Ji ber ku jî xwe re şerm dibîne ku mêrek li ber curna feraquştîne raweste û feraqan bişo. Hema qedehe avê jî nade dest min! Serê sibê jî mal derdikeve û dema şivê vedigere malê. Ji min dixwaze dema ku xirtîni bi kilîta derî ket e li pişt derî amede bim û çakêta wî ji dest bigrim û pê re, divê zû ez

berê xwe bidime metbexê, şîva wî hazir li ser masê dahênim, çayeka germ jî pêgînim! Ew maf dide xwe ku bipirse ka di nava rojê de çî li mal çê bû, çî çê nebû. Lê hema mafê min nîne ku ez bizanibim wî çî dikir, çî ne dikir. Pîrî caran jî li serê zimên bi çend gotinên kurt bersiva min dide û yan jî berê xwe dide televîzyonê û çaya xwe vedixwe. Yan jî kovareke faşîstên tîrkan, ne yeka kurdî dike. Divê ez li hember vê rewşê, xwe bigrim. Eger ez bêjim "lam û cim" wê bibe şer û bi destek kotek kuta bibe. Çi ye? Got, rewşenbîr e, berpirsiyarê rewşenbîran e! Vî mêrî mala min li pêş çavên min reş kiriye û dunya li serê min kiriye tara bêjîngê! Ez pir dixwazim jî vê jîyanê rizgar bibim, lê hema kurê min ê tek ustiyê min badaye. Li Ewropa, her kes li xem û qisawetên xwe ye. Kes ne vala ye guhê xwe bide derd û kulên hevalê xwe yê dinê. Komelên jinên me jî wekî komelên jinên xelkê jî tune ne ku em derd û kulên xwe jî hev re rêz kin û çare ji wan re bibînin! Lê bi nezaniya xwe emê hîn ji hev re bikin çîrok û medî hev kin û wisa şevbêrikên xwe pê derbas kin.

Ez çûme welêt diya min pîrejinek e. Min nexwest ez derd û kulên xwe jî wê re bikim weqîya ser litîrê. Xûşk û birayên min her kes li mal û jin û zarokên xwe de ketine. Yanê serê kesî jî kesî re ne vala ye. Min pir kulên xwe da ser hev û da berhev û min ne da der. Min got bila ez ji jinbira, xizm û cîranan re ne-bim çîrok. Yê dilê xwe xweş bike kî ye? Dê bêjin heyf li canîya wê kî ye, "keçê binêre, ca bibihise li Ewropa ne Xwedê zane mêrên wan çav berdane keçikên ewrûpî!" Kela min

pir radibû û min bi dijwarî xwe digirt ku ez nedim der. Ji kerba bîra bavê re, kurê min destê diya min gez kir, ku eyar di nav diranên xwe de gihandê hev. Li zarokên xûşk û birayên min dixist, porê xûşka min a canik li destê xwe daland. Rewşa me ya aborî roj bi roj şûnde diçû. Malxoyê min, xeber li pê xeberê û bi bergeran jî min re dişand ku ew nikare bêyî me bimîne. Ev tişt hemû li serê min bûne kom û ez nesax ketim. Doktor gote min: "Tişkefî te tune ye. Nexweşiya te nexweşiyeke esebî ye. Divê tu xwe aciz nekî! Dema bêhna te teng bibe, du ji van heban vexwe û di hundir de nemîne. Derkeve ber bi derekê hinekî bimeşe, bila bêhna te fireh bibe û xwe bi tiştina din ve mijûl bike." Xûşka min a canik di malê de şê û mat ma ji gotinên doktor û bi mesela min agehdar bû. Dilê wê pir bi kurê min dişewitî, ku çawa ew zarokê weke ferîştan bere bi bere dibê hovek. Şîretên xûşka min, rewşa kurê min û berger û sozên malxoyê min hiştin ku ez piştî çar-pênc mehan, careka dinê li 'zîndana xwe' vegerim! Niha va ye tu dibînî, em bi hev re ne. Şer û dawiyên me berdewam in. Ev çendeyek e li min nexistiye. Lê tiştî dişkîne û ez jî heban vedixwim. Derketina bi tenê jî bo min qedexe kiriye. Kurê me jî ji ber şerên me bi xwe de dimize. Kurik dibêje bavê xwe "Eger ez jî dema mezin bibim, ezê li jina xwe xînim û roja dinê jî baqek gul jê re binim!"

Dibêjin: "Jin nivê civatê ye." Engels jî dibêje: "Tu xêr di wê civatê de nîne, ku eger nivê wê koleyê metbexê be!" Napolyon jî dibêje: "Dayik bi destê rastê dergûş û bi destê çepê jî dunya dihejîne!"

Zin

Girtiyên cenga azadiya kurdan li zindana Amedê

Can dost...

Di welatê me de tarîbûn, bi zanistiyê hemdemî rohnî dibe. Hişyarbûna netewî roj bi roj geştir dibê û rêxistina gelî xurttir dibe. Gelê me bi pêşengî û serokatiya xwe ve girêdayî ye. Ev çend sal in şerê serxwebûn û azadiyê bi jêhatî-bûneke mezin têtê ajotin.

Di 15'yê Tebaxa 1984'ê de, gelê me fişenga pêşîn li hevberî stûtewandin û koletiya xwe ya dûr û dirêj teqand. Ji 15'ê Tebaxê û vir de, salên derbasbûyî bi fîdekarîyên mezin û berfireh tijî ne. Her weha ji bo salên li pêşiya me, gelê me xurttir amade ye.

Sala 1990'î, ji serî heya dawiyê, bi rêxistin û dişiplîn, bi lehengî û bi serhildanên serkeftî hatiye dawînan. Gelê me ew doza xwe ya mafdar û meşrû, li derveyî welat jî, li nav neteweyan derxistîye holê. Bang li mirovatiya pêşverû kiriyê, ji bo ku berpîrsiyeriyên xwe bi cih bihênin. Ew dengê ku li hevberî politik û politikayên dijmin ên qirkirin û jîholêrakirina gelê me, bibihîse û piştgirîya gelê me bike. Ew qirkirinên ku li dijî mirovahiye dihêne kirin, li hevberî wan raweste û dengê xwe bilind bike.

Ew gelê ku îro di welatê xwe de ji kesaniya xwe ya netewî hatiye bêparhiştin, zi-

manê wî hatiye qedexekirin, keda wî têtê talankirin, ji 7 heya 70 salî, ji bo şerefeke mezin, ketiye nava şer û cengê. Li hevberî vê jî, dijminê daqirker bi hezar awayên şer û cenga taybetî û bi alîkariya piştgir û hev-ebatkarên xwe yê impyeralîst, îro dixwaze vê cengê vemirîne û gelê me bi carekê qir bike.

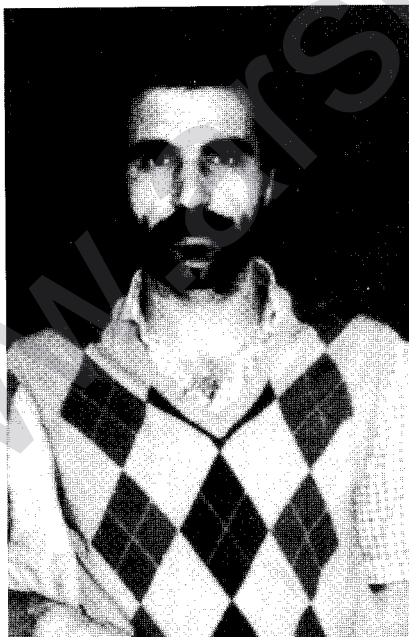
Bêdengmayîna impyeralîzmê, hovîtiya li dijî gelê me têtê wê wateyê (maneyê) ku, ew jî şerîk û beşdarên dijmin in.

Gelê me di gundên xwe yê şewitandî de, dê sala nuh bi serkeftinî derbas bike. Mirovên me yê ku hatine koçberkirin (nefî û sirgûnkirin), bi hesreta erdê bav û kalên xwe dikevîne saleke nuh.

Disan bi hezafan mirovên me di bin tîrsa lêdan û hingavtinê de derbasî sala nuh dibin.

Lê hişyarbûna netewî û civakî ya gelê me, di gel cenga wî ya mafdar heye. Gelê me dê sala nuh xurttir hambêz bike.

Sala nuh ji bo gelê me û ji bo hemû mirovahiya pêşverû rohnî û pîroz be. Rojên azad û ronak yê me hemûyan bin.

Însan GEDÎK

Însan GEDÎK
Gîtîgeha Meletiyê
19 12 1990

Gum, xuş, gum, xuş...

Ava newalê xuş-xuş
Maran dane pê hev fiş-fiş
Dijminan girte ser me
Henas teng bû, me hilekiş
Wuş! wuş!
Her çar aliyê çiyê huzya
Kevir û kuçkêd giran
Li çiyê xwe man
Daketin mêrok û berok
Dîsa, çiya huzya
Hatîn, tev de bûne serok
Ji berakî de bûne peya!
Peya, peya, hey peya!
Siya, siya, sîbera kerîya
Keriyêd serdest bi te diçerîya
Milet, kuflet, li aliyê dinê, dizêriya
Lo keyayê peya, peyayê keya!
Her çar newalêd çiyê têne hev
Gum, xuş, gum, xuş...

Peya me, çî keya me!
Gotinêd min çêkirî ne
Çî bela me!
Piştî min waqasî pan e
Çî pira me!
Nexweşiyek e ketiye canê min
Pê pûç bûne pê û piştî min
Serê min bixwe, naçe ji canê min
Ez dimînim peya heya heya!
Zend û milêd min xurt in

Ê baran e, ne malê kurd in
Loma, bûme peyayê peya
Na, min xwe kiriyê peyakî sêwî
Bê gel mame, gel ji min revî
Peyayê peyayê bêbiha
Min navê welat
Xweş e çoleka wiha!
Pêşiya min da bûne ser vê rêyê
Wan serî danî

Vê carê, me hilanî
Derdest e, lê bi me xweş e
Em ling deynin li şonê
Çî ye me ji Xanî?
Çî ye me ji APO?

Em genimê xelkê dikin sapo heta ku...

Dixwin perçak nanê pako heta ku...

Dîlan dikin, dilîzin, kako, heta ku...

Xebatê dikin, çako, heta ku...

Em parsê jî dikin, malxirabo, heta ku...

Kurt, ji berakî de,

Me xwe firot jî, birako, heta ku...

Me li Çaldîranê motik çêkir heta ku...

Me li sedê nozdan komik çêkir heta ku...

Me li Sêvrê komik çêkir heta ku...

Me li Sîwasê jî xira kir heta ku...

Pîran rabû xwe komik kir heta ku...

Agirî, berfa me lê barî heta ku...

Ro hilat Nîvro kombûn çê bû heta ku...

Bakur "dûr! dûr!"

Keyayên peya

Bûn "yuzbaşî û çawîş"

Bazara wan "ço, hiş, ço, hiş"

Peyayên keya

Bûn "efser û serheng"

Hevsar bi xwe ve xistine, "kerêd pêşeng"

Rengerewşenbîr; rengeserok

Bazdan, bûn "Monsieur" û "Sir"

Mêyik bûne,

Hin bûne peya, hin bûne mî,

"Diplomasiyê" bi GUR re dikine!

Zikekî têr, yekî birçî! Heta ku...

Anto - 23 09 1989

Ser hildana

Îsmâîl Axayê Şikak - SIMKO

1921 - 1930

Ji dema cenga di navbera osmanî û rûsan de ya ku di salên 1828 û 1829'ê de derketibû, têkiliya kurdan bi rûsan re çêbûye. Ji wê demê ve, ku bi hezaran mirovên kurd, ji ber êrişên leşkerên hov ên tirk, reviyane û çûne wê derê. Bi taybetî jî, gelek kurdên olêzîdî reviyane û di Qafqasîyayê de bi cih û war bûne. Piştî vê rewşê, rûsan vê herêmê xistine bin zora xwe. Kurdên vê derê, bi vî awayî, xwe di vir de parastine. Lê belê, ew piştîvaniya rûsan, bi serekên êlên kurdên di wir de, ji bo armanceke ramyarî bû. Xuya ye, ku rûsan di sedsala XIX'yê de, dixwestin Kurdistanê ji xwe re bikine dagîrgeh. Dema wê cengê, gelek ji axayên Kurdistanê, ketin bin destê rûsan. Ji wan deman ve, kurdên olêzîdî û ermen, ketine bin otorîteya rûsan. Dema ku rûs ketin herêma Bazîdê, peyayê kurd Yezdan Şêr, ji bo ku bikaribe tirkan ji Kurdistanê derîne, dê alîkarî ji rûsan bixwesta. Çawa ku Yezdan Şêr, li dijî tirkan, rûs ji xwe re kire pişt, her wisan jî, Ubeydullah Nehrî, dema berî serhildana 1880'ê, piştî xwe dabû rûsan û li diji hovîtiya îngilîzan serî hildabû.

Rohilata Kurdistanê, ji aliyê platformeka stratejîkî ve, xwedî ciyeka gelekî pêwîst e. Ne tenê ji bo kurd û faris û tirkan, lê ji bo hêzen kolonyalist jî. Di rohilata Kurdistanê de, her du bajarên kurd ên mezin, Kermanshan û Erdelan e. Dîsan gelekê kurdan, di bajarên Loriştanê de dijîn, ne bi kêmanî li Azerbeycanê jî. Heya kurd li hinde cîyên din ên Ecemistanê (Iranê) jî dimînin.

Piştî avakirina alayên Hemîdî, rûsan, ji demên berê bêhtir, bala xwe dane Kurdistanê. Êdî li ser gelê kurd nivîsar nivîsan-din, nûçeyan belav kirin. Di destpêkê de, bi riya hêzên leşkerî, têkilî çêkirin û di piştî re jî bi riya rojhilatnasan kurd dane nasandin. Wê demê tirkan politîka xwe ya li dijî kurdan guhartin. Leşkerên xwe, li gel hinek çasên kurd şandin Mehabadê. Gava ku dîtîrîns dixwazin xwe di Ecemistanê de bi cih bikin, sala 1909'ê, hinek leşkerên din xistine rohilata Kurdistanê. Lê, di sala 1907'ê de, meha tebaxê, rûs û îngilîzan biryar di nava xwe de standibûn ku împatoriya farisî di navbera xwe de par bikin. Bakur

ji bo rûsan be û başûr jî, ji bo îngilîzan... Di navbera her du herêman de, herêmeke bêalî hebe.

Di sala 1909'ê de, rûsan piştigirtina şahê Ecemistanê kirin û Azerbeycan û bakurê Ecemistanê bi dest xwe ve anîn. Wê demê, mîrê kurd Îsmâîlê Şikakî - SIMKO (1875-1930), hebûna rûsan di Azerbeycanê de nepejirand û li dijî wan û hakimên farisan bi 3000 suwaran rabû şer û serî hilda. Lê belê, di bin hikariya (tesîr) rewşenbîrê kurd, ê bi nav û deng Ebdulrezzaq Bedirxan de ma û nêrîna xwe guhart û bi çavêkî din li rûs nihêrî.

Dem a ku hikûmeta tirkî ya nûavabûyî, ji şerê Balqanê reviya û têkçû (1911 - 1912), di bakurê Kurdistanê de hişyarbûneke newqî çêbû û ramana Kurdistanê serbi-xwe derkete meydanê. Ev yek ji bo Simko jî piştigirî û hêviyê mezin bû. Hişyariya wî ya netewî xurt kir. Di wê demê de, li bakurê Kurdistanê serhildanan destpêkirin. Sêrt, Xerzan, Botan, Şêrwan, Mêrdîn, Nisêbîn, Cizîr, Farqîn... Û êriş çûne ser sazî û avahiyan tirk. Wê demê, îngilîzan jî, bala xwe mîna rûsan kişandin ser Kurdistanê û xwestin tevgera kurdî bi dest xwe ve binin.

Leşkerên tirk, bi hovîti şoreşa kurdan pelixandin û wêran kirin û kuştinê zora wan bir. Gelekî mîrxasên kurd bi serbilindî çûne ber kêndirên daleqandinê. Melle Resûlê Qehreman, dema ku çû ber benê darvekirinê got: "Baweriya min heye ku dê gelê kurd ji zordariya tirkan azad bibe".

Em vegevine ser Simaîl Axa. Simko di jiyana xwe de, ji gelek bûyerên li herêmê posîde wergirt û bi taybetî jî, bi kuştina birayê wî yê mezin Cafer Axa. Birayê wî bi destê Moxtî Şemsê, ku wê demê qerale Azerbeycanê bû, hate kuştin. Moxtî Şemsê kurê Şahê Ecem bû. Cafer Axa, serekê êla ŞIKAKAN bû. Şikak yek ji êlên Kurdistanê yê bi nav û deng e. Dema damezrandina Komera Mehabadê, ev êl xwedî 40 000 mirov bû. Di navbera bakurê Silêmanî û rojavayê gola Urmiyê de, bi war û cih bûye. Şikak jî 5 parane e; şikak, şikoftî, mukrî, şawêlî (Şah Welî) û Botan. Weke ku dîrokzan dibêjin, ku zîmanê mukriyan zîmanê dewleta Mîdî bû. Êla Şikakan ew nexşên li ser dîwarên bajarê Pirsîpolsê, ên ku

berî zayînê, bi 600 salan, yê hexamenşyan bû û niha li bakurê bajarê Şîrazê ye, tîne bîra mirovî.

Ji ber ku şahê ecemistanî ji kurdan ditirsiya, sala 1907'ê birayê Simko, Cafer Axa, bi riya karbidestên Tebrîzê, vewendiyê hevdişînekê kir. Li wê derê, li Tebrîzê, bi xîzî Cafer axa kuştin. Ev bûyer bû sedemeke ji sedemên rabûna Simko. Lê ne weke ku dîrokzan dibînin; tenê tolehildan û xwînretin di mêjiyê Simko de hebûne. Simko Axa, nola kurdekî gernas dît, ku eger toleya birayê xwe hilnede, wê di rojên dahatî de wî jî bikujin.

Ebdulrezzaq Bedirxan ê ku di maleke kurd a welatparêz de mazin bûbû, rewşenbîrêkî gelekî mezin bû. Têkiliya wî bi hozanên mîna Hacı Qadir Koyî, Evdîlhîmê Hekarî û gelek kêşên din ên zane re hebû. Simko axa bi çavêkî mezin lê dinêrî. Pir jê hez dikir, lê li ba tirkan weke dijîmekî dihatê naskirin. Hevdişîna Simko axa û Ebdulrezzaq, hevkarîya zor û zanîne nîşan dide. Ebdulrezzaq dostê bavê Simko bû, hikariya (tesîr) xwe ji zû ve li Simko axa kiribû.

Dr. Celfîlê Celfîl tîne zîman, ku di salên 1912 - 1913' yî de Simko axa li gel Ebdulrezzaq Bedirxan komeleyeke kurdî ji bo hinkirinê li bajarê Xoyê ava kiriyê. Armanca komeleyê; avakirina dibistanan, derhanîna kovar û rojnameyan û serokê vê komeleyê jî Ebdulrezzaq bûye.

Ebdulrezzaq pir dil dikir ku tîkiliya kurdan bi rûsan re çêbike. Bi riya komeleyê, bi hinek rojhilatnasên rûs re peyivî. Ji wan xwest ku çenda kurdî, toreya gelê kurd wergerînine ser zîmanê rûsî û yê ewrûpî. Ji bo ku komele xurt bibe Simko alîkarî di-civand. Û bi van peran komele bi pêş di-xist. Gava ku komeleyê dibistan vekirin, nûnerên ewrûpiyan bi dengêkî bilind li dijî sekinin. Gelek gotinên pîs û dijûn li ser Simko axa derxistin û ji xelkê xwestin ku kes peran nede Simko. Nokerên Tirkîyê û yê Ecemistanê bi hev re geriyên û li dijî Simko bangeşî (propaxande) kirin û dixebitîrîn ku kurdan li dijî Simko rakin... Digotin "Simko dixwaze kurdên misilman bike fillehî!" Ebdulrezzaq û Simko ji bo destpêkirina xwendinê ji xelkê re axifîrî nameyek bi navê gelê kurd hinartine Qeyserê rûsî, bersiv ji aliyê Wezîrê derve yê rûsî ve

hat. Tê de vekirina dibistanê hate sipas-kirin. Bi rastî dostaniya Ebdulrezaq û Simko ji demêke zû ve ye. Bavê Simko [Mihemed Axayê Şikakî - REWŞEN] yê ku bi Ebdulrezaq re demekê li Stambolê mabû, li gel wî hatibû girtin û ajotinî (sîrgûnî) Tripolîyê (Trablûsê) bûbû. Li wir jî bavê Simko axa di bin şkencê de mir. Ji destpeka sedsala bîstê ve, Ebdulrezaq roleke mezin lîstîye, bê guman pîlaneke wî ji bo serxwebûna Kurdistanê hebûye.

Berî ku cenga cihanî ya yekem destpê bike, rûsan hêza xwe di bakur û rojavayê Ecemistanê de pirtir kiribûn. Baweriya wan bi Ebdilrezaq û Simko axa re jî sêda-sed dijî xeyal û daxwazên tirkan bûn. Li ser ve bingehê Simko bû berpîrsiyarê parêzgeha Sînorê, ya ku li Katorê bû û tê de cebîlxana rûsî hebû. Rohilatnas û diplomatên rûsî yên mîna Çêrkov, Gordlîfskî û Hekîmovîç têkilî, pêwendî û bawerî di navbera kurdan û rûsan de peyda kiribûn. Çi bi nivîsên xwe û çî bi gotin û weşanên çandeyî yên li ser kurdan.

Ji aliyê dî ve, Şêx Taha jî yek ji kesên ku roleke mezin di jîyan û xebata Simko de leystîye. Ew jî ji malbata Şêx Ubeydullahê Nehrî ye. Şêx Taha xebitiye, ku têkilî û pêwendiyên kurdan bi îngilîzan re hebin û piştî cenga cihanê ya yekemîn gelekî caran li gel îngilîzan rûniştîye û xwestiye, ku alîkariya wî û Simko axa, bo damezrandina dewleteke kurdî bikin. Şêx Taha jî, mîna Ebdilrezaq Bedirxan ji bo vekirina komeleyeke bi navê Hogirî li Rewandîzê xebitiye.

Di dawiya sala 1912'yê de gava serokê leşkerê tirk derbas bûye rohilata Kurdistanê, bi armanca bicihkirina Ebdilrezaq Bedirxan û şopandina wî, tirseke mezin ketiye dilê wî, gava ji bajarê Xoyê biçe Katorê. Ji ber ku leşkerên Simko axa di wê herêmê de xurt bû. Gava ew bi şaşî bi ser mala Simko axa de hatiye. Li "Çiyarî-Kala", nizanî bû çî ji bo Simko axa bibêje. Di cih de hêvî kir, ku wî bigihînine sînorên "Tirkîyê". Simko axa bi hişkî bi wî re axifî û ji tirkan xwest, ku careke dîr derbas nebîne welatê wî.

Li Urmiyê filleh hindik bûn, taxeke bajêr ji wan bû. Di dîrokê de, bi musulmanan re mîna hevserên siruştî dijyan û bazarvanî dikirin. Heya ku hikarî û tesîra îngilîzan berî cenga cihanî ya yekemîn di herêmê de peyd bû. Ji wê demê ve îngilîz xebitîn, ku di nava aşûr û kurdan de dijminahiyê peyda bikin.

İngilîzan her û her xwe mîna parêzvanekî fillehan di koloniyên xwe de didît û bi wî rengî maf dîda xwe bo mêtina xêr û bêreên welatên dagîrkirî û êrişkirina ser wan.

Zordariya aşûrên, ku xwe kiribûn destîkê kêrê ji rûsan û şahê ecemî re, giha bû qonaxeke mezin. Dibêjin ku suwarên wan kurd digirtin, rêz dikirin û ji wan dixwestin bibezin. Ên ku 20 gavan bibezin wê sed tumanan bistînin. Ên ku 40 gavan bibezin, wê sêsed tumanan bistînin. Lê yên ku bêhtir bibezin, wê çarsed tumanan bistînin. Gava mirovên kurd dibezîn, ku tumanên xwe bistînin, serên wan dihatine jêkirin û hesinekî, ku di êgir de sor bûbû didane ser qirên wan ên bê

serî diman. Navê wê lîstîkê kiribûn "bezîna kurdan".

Di destpêka cenga cihanî ya yekê de, hêzên tirkî yên ittîhadî di rohilata Kurdistanê de cih girtibûn û hinde êlên kurdan jî bi aliyê xwe ve xistibûn. Armancên xwe yên ramyarî (siyasî) bi riya cuda-hiya "mezhebî" ya, ku di nava kurdan û farisan de bi cih anîbûn û hêzên xwe yên jar bi piştgirtina kurdan xurt kiribûn. Lê pir dirêj nekir, piştî 5 mehan rûsan heyani Urmiyê ji dest wan girt û fillehên, ku ji ber tirkan dinalîn, ji rûsan re bûn piştîvan û çavdêrî ji wan re kirin. Rûsan baweriya xwe bêhtir bi wan dikir, ne bi kurdên, ku piraniya wan musulman in. Simko axa û hinekên din hatin girtin û wan şandin Gurcistanê. Kurdan dijî vê yekê serî hildan û çende êlên kurdî, bi hevkarîya çavdêrekî Alman, êrişî ser hêzên rûsî kirin û nehîştin, ku rûs pêş ve bînin. Berxwedana wan êlan 88 mehan dirêj kir. Ji ber vê yekê û ji ber ku li Hemedanê 10 000 serbazên kurd di nava 18 000 ên leşkerê tirkî de hebûn, rûsan pîlana xwe beranberî kurdan guhartin. Simko axa berdan û xwestin, ku bi wî re têkilî û pêwendiyê çêbikin.

Di cengê de çî hêza netewî an oldarî bi serê xwe nema. Fillehên Urmiyê xwe dane rex biyaniyên mîna îngilîz, rûs û fi-rensiyan û gelek musulmanan xwe dane rex dewleta osmanî. Kolonyalîstên Ewropayê bi mebesta (qesda) şikandina hêzên osmanî, ne tenê fillehên herêmê ji bo xwe kiribûne millîs û pêşhêz, bi wan re gelek afrikî û Hinistanî jî anîbûne rohilata navîn. Bi riya misyonê (mission)

dibistanên fillehan li Hekarî û Reşqoçanê vekirin û ji aliyê konsulê îngilîzî yê Wanê ve hatin xurtkirin û parastin. Mîsyonerên emerîkî ji sala 1820'î de di Kurdistanê de bi cih bûbûn û ji xwe re, bi taybetî li Tebrîzê, li kesên olsist û "çav-vekirî" digeriyan. Biyaniyan di nava musulmanan û fillehan de diwarekî dijminahiyê peyda kirin.

Berî wan mîsyonan, têkiliyên musulman û fillehan li Hekarî û Behdînan çî caran pîs nebûn. Her wisan jî dema Şêx Ubeydullahê Nehrî û Şêx Evdilselamê Barznî de... Eve jî ji aliyê çend rohilatnasên rojavayî ve hatiye bi cih kirin. Lê ji destpêka cenga cihanî ya yekê ve fillehan ramiyariyeke ber bi Europa û Rûsiya, bi rê ve birin. Osmanîyan jî ji hêla xwe ve, bi navê Islam û xilafetê kurdên musulman dij wan tûj kirin. Ji aliyê ekî dî ve jî, têkilî di nava faris û kurdan de ber bi nebaşiyê ve çûbû. Bi taybetî piştî kuştina Cafer axa birayê Simko axa.

Konsulê emerîkî Gordon Paddock ku li Tebrîzê bû, têkiliya wî jî bi Simko axa re çêbûbû û ji bo wî 5 000 Dollarên zîvî anîbûn, ku Simko razî bike; ji bo rêdayîna mîsyona fillehî di Kurdistanê

de. Ew li ser Simko wilo debêje:

"Simko mêrekî ciwan, baş û jîr bû. Di derdoreke zorê de mezin bûbû û kuştina birayê wî yê, ku bi deh salan ji wî mezin-tir, ji bîra wî neçû."

Di payîza sala 1915'yî de 25 000 filleh ji herêma Hekarî ji ber hêrişên tirkan revîyan û ber bi Urmiyê ve hatin. Di riya xwe de, bi zora 5 000 tiingên rûsî û 6 000 suwar û peyayan, mal û gundên kurdan talan kirin. Lê gava ew gihane Urmiyê, rûsan ji wan xwestin, ku diji tirkan şer bikin. Mîsyonariya emerîkî ya, ku ew xistibûn bin basikên xwe, rê dane wan, ji bo parastina berjewend û daxwazên emerîkî di herêmê de, ku li dij musulmamam şer bikin.

Hesen Erfîa yê, ku wê demê serleşkerekî faris bû û diji Simko şer kiribû, dibêje, ku fillehan dixwestin, bi piştgirtina rûs û emerikanan û bi rêberiya serokê wan Mar Şamon û Petrus axa, li Urmiyê û Salmasê dewletek ji xwe re ava bikin. U wilo em tédigihînin, evana bi soz û pîlanên biyaniyan hatibûn xapandin. Ji ber ku ciyê ku dixwestin tede dewletek ji bo xwe çêbikin û çî caran wê kurd bédeng li hevberî bûyereke wilo nemînin. Simko heya wê

demê li dora xwe temaşa dikir û dizanî, ku wê rûs û emerîkiyan li hevberî rawestana cenga cihanî mabû. Li ser bingeha vê ramanê têkilî û pêwerdiyên xwe bi Mar Şamon re xurt kir ku nehêle biyanî kurdan û aşûran berdine hev û li dijî hev û din bi kar bînin.

Di destpêka cengê de, sala 1914'yê Simko axa, Ebdilrezaq beg û Şêx Taha Nehrî (kurê Şêx Ubeydullah Nehrî) li gel hikûmeta qeyseriya rûs, peymanek girêdan û bi hev re soz û peymana xebateke hevkar ji bo avakirina dewleteke kurdî dabûn. Ev peyman heyânî serketina şoreşa Oktoberê mabû. Lê piştî serketina şoreşê wan dît ku şoreşa teviya rûsiya ne amade ye, ji bo bi cih anîna wê peymanê. Lewma serekên kurdan vegeeriyên Tirkîyê. Ebdulrezaq Bedirxan di cih de hate girtin û li Mûsilê berî ku tiştêkî jê bipirsin hate dardekirin. Seyid Taha û Simko nehatin girtin.

Weke em dizanin, di dîrokê de, dijminahiyeye mezin û dirêj her di nava dewleta osmanî û qeyseriya rûsî de hebûye. Lewma rûsan ji xwe re standina Kurdistanê ji dest tirkan kiribûn armanc û ji bo wê armancê xebitîne. Di despêka sala 1926'ê de leşkerên rûsî pareke mezin ji Kurdistanê, heyânî Rojavayê Erzincanê û başûra Rewandîzê kirine bin destên xwe û xebateke mezin nîşan dane. Ji bo standina Mûsilê, bi riya herêmên Barzaniyan û Xaneqînê. Lê ji ber ku li Rûsiya serhildana karkeran destpêkir, hêzên rûsî xwe ji Kurdistanê bêdil û bêmiraz vekişandin.

Basîl Nikîtin dibêje, ku di dawiya sala 1917'yê de mirovek hate baregeha wî ya konsulî li Urmiyê. Ew mirov bi navê Komela Serxwebûna Kurdistanê axivî û namemek ji aliyê Şêx Taha ve ji bo konsulê rûsî anî, bi mebesta hevkarîyê dijî tirkan, ku Kurdistan were rizgarkirin. Li gorî dîtina Basîl Nikîtin, Şêx Taha yê ku ji zîndanên Rûsiya qeyserî reviyaye, kurê birayê Şêx Evdilqadir e. Şêx Taha heyânî sala 1917'yê li Stanbolê mabû. Pişt re koçî Mekke kir cem şêxê Ereban Husên. Di sala 1925'ê de tirkan ew li bajarê Diyarbekirê bi dar de kirin.

(...)

Di 08 01 1918'yê serokê Amerîka Willson li pêş kongiresa emerîkî got, ku pêwîst e ji bo hindikiyên netewî yên netirk ku di çarçîva imperatoriya osmanî de dijîn, bergeha stadina mafên wan ên békêmanî di serxwebûnê de were dayîn, bêyî ku kesek destê xwe têxîne nav, an jî hikariya xwe li wan bike.

Ev banga Willson, bi du sê armancan bû, yek ji wan li hevberî banga Şoreşa Oktoberê ya bo mafê gelan bû, dido, Ji bo tûjkirina pevçûna nava gelên dewleta osmanî bû, mîna Ereban, Kurdan û netewên din. Sisê, ji bo xurtkirina habûna Amerîka di herêma Rohilata Navîn de.

Lê çend bibe, nebe, vê bangê dilê kurdan tîjî hêvî kir, ku li derveyî herême dewlet û mirov hene, wê alîkariya serxwebûna wan bikin. Bi rastî, dirok ji bo kurdan roj bi roj tarîtir û reştir bû. Kuştina Mar Şamon jî, li ba welatên fîllehan nav û dengê Simko û yê tevgera kurdî, rreş û tenî bikira. Lê gava bangêşîya dijmin xurtir be, ew dikare hemû rastiyên dîrokî û bûyeran biguhêre û kurdan her û her mîna hovan diyar bike.

Di mêjuya 30 10 1918'yê de cenga cihanî ya yekê rawestiya, leşkerên tirkî ji Ecemistan û Qefqasiya derketin û li rojhilata Kurdistanê valahiyeke ramiyarî peyda bû. Ji bêhtirî 200 serbazên Iranê çî hêzen din nebûn. Diyar dikir ku Simko axa di herême de ji her kesî bi hêztir bû. Farisan dît ku bi leşker û cengê nikanin tişteki dij Simko bikin. Berpirsiyarê Azerbeycanê pakêtekî "Şîranî" li ser navê

bapîra Simko ji bo wî şiyandin. Tê de bombeyek hatibû veşartin. Gava teqîya birayekî Simko hate kuştin.

Simko axa biryara xwe da, ku bilive û wilo di destpêka sala 1919'yê de êrişî ser Urmiyê kir û daxwaza Kurdistaneke serbixwe kir. Kurdên Hekarî jî alîkariya wî kirin û di demeke kin de hêzên wî li teviya rojhilata Kurdistanê belav bûn.

Sala 1919'yê Bill xanimê ajana îngilîz, li ser Simko nivisandîya, ku wî biryara xwe daye, bi qasî neynûkekê jî malê fîllehan, ewê ku di cengê de ji wan standiye, li wan venegerîne û dibêje ku baregehê Simko di çiyayên bilind de bû û çî caran kesek di wir de nikare zora wî bibe. Bi bîr û baweriya Bill xanimê, dijminahiya Simko ji Ecemistanê re ye. Bi ser vê yekê ve jî, Simko, li gorî dîtina Bill xanimê ditirse, ku Ingilîz tola fîllehan ji wî vedin û lewma ew xwe nêzîkî tirkan dike.

Bill xanim dibêje, ku Şêx Taha di ba-

kura Rohhilata Kurdistanê de, ji aliyê ramiyarî û rewani ve mirovekî hêzdar û berçav bû. Serhildana malbata wî sala 1880 li Urmiyê bi wî navekî mezin bû û dêrîna (mulkê) wî jî pir bû. Şêx Ubeydulah li Stanbolê li gel kurê Evdilqadir girtî bû. Kurê wî Evdilqadir berpirsiyarê partiya kurdî ya netewî bû. Kurê wî yê din Siddîq êriş biribû ser fîllehan û zordarî li wan kiribû. Di rewşekê wilo de Şêx Taha dikaribû, têkiliyên xwe biparasta almanan jî. Gava rûs ji wî xeyidîn mala wî li Nehrî hilweşandin. Ew ji aliyê malbatî ve merivê Simko ye.

Şêx Taha di roja pêncê meha gulana sala 1919'yê de, ji bo musteşarê îngilîz yê Kerkûkê dinivîse, ku Simko ji Elîxanî mirê bajarê Xoy heznake û dixwaze wî ji wir derxîne. Gava sermîriyê giştî yê bajarê Tebrîzê daxwaza Simko nepejirand, Simko êrişî ser Urmiyê kir û Erşed El-Melêk kire sermîriyê bajêr. Dibêjin, ku Simko teviya hêza leşkerî ya farisî di bajêr de (Li dora 600 cendirman bûn) qirkir û kesek ji wan cendirman sax berne-da. Bi ser de jî komeka mezin ji mîsyoner û ajanên emêrîkî kuşt. Sermîrê Tebrîzê xwe nêzîkî netewperestên tirkan kir, ewên ku hinek serhêzên xwe ji bo navberiyê şandin Urmiyê û di wê demê de, sermîr, guman kiribû, ku ewê zora kurdan bibe, ji Mihabadê ve êriş kir. Destpêkê kanibû bi hêzeke ji 300 cendirman ji Karandîrîfê pêşve biçê. Lê Simko ew şikandin û ji wan herêman bi dûr xistin. Ji Mihabadê jî hêza farisî ber bi herêma Soldozê ve reviya. Simko da pey wan cendirman. Sermîr ji Salmasê ve êrişeke din bi 2000 cendirman û suwarên Qozaq anî ser kurdan. Lê ew êriş jî hate şikandin û kurdan çekên wan standin. Dema ku sermîr dît, ew nikare zora kurdan bibe, rabû careke din serhêzên tirkan bi pilan şiyandin ba Simko.

Şêx Taha dibîne, ku di nava tirkan û sermîrê Tebrîze de peymaneke bi dizî heye. Cîgir nûnerê giştî yê îngilîzî li Raniyê nameyeke bi dizî ji serokê xwe yê li Suleymaniyê re dişîne. Têde dinivîse, ku îngilîz bixwazin an nexwazin, navê Simko mezin dimîne û di teqretên dijî îngilîz de, ji aliyê bangeşiyên dijî dewletê ve, mîna mirovekî namdar navê wî tete nîmandin.

Wilo Bill xanimê di dermafê Simko û Şêx Taha de li ba serokên xwe dipeyivî û ji berpirsiyarên xwe re dinivîsî:

Xwuya dike ku daxwazên Şêx Taha ji îngilîzan ev bûn:

1. Derxistina fermana beratkirina giştî li Kurdistanê.

2. Vegerandina fîllehan nava kurdan û welatê wan divê kurdan nexîne bin zordariya ermenan an jî nastoriyan

3. Divêt sermîriya îngilîzî, ji bo alîkariyekî mîna ya ji bo Iraqê, ji bo gelê

Kurdistanê re jî amadebe.

Lê bi rastî soz û peymanên Îngilîzan tev derew bûn û tenê dixwastin baregehên xwe di Kurdistanê de xurttir bikin.

Cîgirê konsulê Îngilîzan li Hemedanê ji bo wezîrê karbi-destê Îngilîzî li Tehranê û ser-karê giştî yê li Bexdadê, di mêjuya 18 8 1921'ê de dinivîse; ku wî jî jêyderake durustbîhîstiyê, ku Simko namemek bi êlên Kurdistanana Iranê hinar-tiye. Têde pêş-niyar dike, ku jî bo rûxandina zordariya ser-mîriya frisî rabin û soz daye wan, ku dewleteke biyanî wê aîkariya wan bi-ke. Êlên kurdan jî bi pejirandina pêşniyara wî mijûl in. Wê civîneka serekên êlan di demeka nêzik de çêbibe. Ew jî berpirsiyarên xwe yên Îngilîzî dipirse, ka tişteki dijî Simko bikin an na. Wezîrê Îngilîzî, ji cîgirê konsul dixwaze, ku ew xwe bi-gehîne ser-rekên êlên kurdî û wan jî Simko cuda bike.

Piştî rawestana cenga cihanî ya yekê, kongira aştiyê ya Sêvres çardeh xalên bernameya serokê emerîkî Wilson biryar best. U li ser vê bingehê û li gorî bendên vê peymanê, gelê kurd jî bo serxwebûna xwe liviya.

Rast e, ku rohilata Kurdistanê neketibû bin biryarên peymanê Sêvresê, lê rabûnên gelê me li bakura Kurdistanê û serhildana Şêx Mehîmûde Berzincî (Binêr REWŞEN hej.3. sal 1989) li Suleymaniyê, dijî kolonyalîstên Îngilîzî, têhna xwe ya şoreşin dabû teviya welatê me û hêviya standina mafê netewî li ba Simko xurtkirin.

Piştî peymanê Sêvres, Simko lédaneka mezin li artêşa farisî xist, ku êrişeka nuh bi 2 000 serbazan biribû ser Mihabadê. Faris reviyan û li şûn xwe du topên rûsî yên giran, gelek çek û tîfingan hiştin.

Di sala 1921'ê de bajarên Mihabad,

Baneh, Marage û Miyawinduwab ketibûn bin ala Simko. Heyanî sala 1922'yê serketinên Simko li pey hev dihatin û peymanê Sêvres ruh û xwîn berdabû damarên tevgera kurdî, ku civata navnetewî mafê gelê kurd di serxwebûnê de pejirandiye û mafdar dîtiye.

Di mêjuya 21 2 1921'ê de, Riza Xanê, ku berê serekê kozakan bû, êrişanî ser Tehranê, Şah Ehmedê, jar bûbû

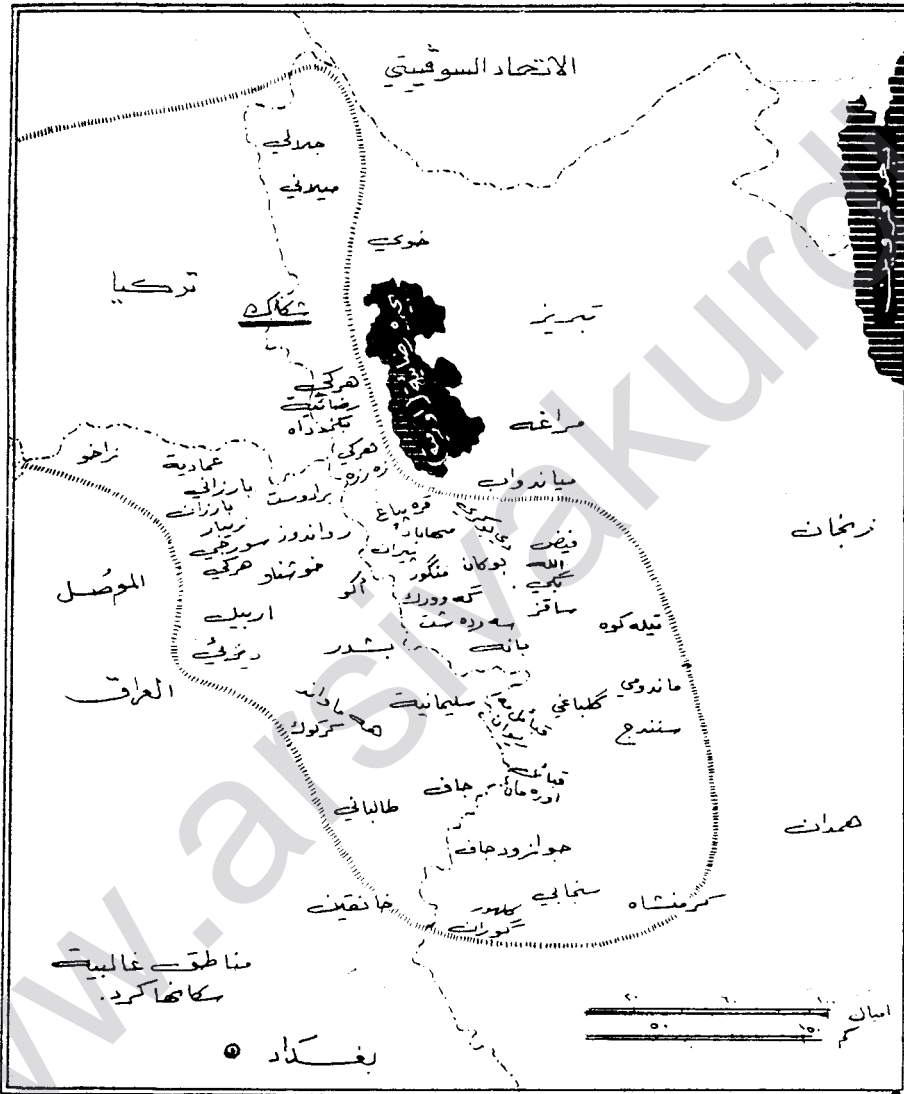
û fillehên din, di Kurdistanê de zordariyê ke hov pêk hanîn û bi taybetî dijî kurdên, ku serekê wan Simko bû.

Di wan deman de, Simko xwe ditevgerand, ku dan ûstandinên xwe yên diplomatî berpahn bike. Ne tenê bi Îngilîz, bi tirkên û biyanîyên din re, di nava kurdan de jî, bi serekên êlan re û bi hemû kesên, ku wî dikarî rê jî bo têkiliyê bi wan re bidîta.

Simko dizanî, ku armanca tirkên di Kurdistanê de, tûjkirina nakokiyên di nava êlên kurdan û sermîriya Iraqê ye û standina hemû hebûnên kurdan bi riya bac û talanê ye. Lewma wî digot, ku wan kesên hatine Kurdistanê û bi taybetî li Kanî Reş û Rewandîzê ne, re-viyane, ew nokerên tirkên in. Simko dizanî jî, ku li ba Îngilîzan, tirkên, farisan û rûsan bawerî bi wî nîne. Lewma digot: "Ez dizanim, ku di têkiliya bi hukumetan re, navê min bi xiyaret û rovîtiyê ve girêdayî ye."

Berpirsiyarê ramyarî (siyasî, fikrî) yê li Suleymaniyê, di wê salê de nameyêke bi dizî ji bo serkarê giştî yê Bexdadê dişîne. Têde dibêje, ku Dimko wilo ye: xortekî çalak û tewerker e. Serpêkan bi cih kirin, ku mirov nikare piştî xwe bide wî, lê ji aliyekî dî ve wî nikarî wê cihê xwe yê bilind bi-standa eger ne wilo ba. Rast e ku wî gelek serkeftin dijî sermîriya farisî pêkhanîne, lê xuya nake, ku wî serkefti-

neke mezin bi cih aniyê. Bê guman ew têgihîstiyê, ku serketina wî bi hêza êlî tenê, heyanî li hevberî sermîriyêke jar ya mîna Ecemistanê jî ne hesan e. Ev berpirsiyar dibîne, ku bê guman eger Îngilîz piştigirtina Simko bikin, wê bikare destê xwe deyne ser wê herêmê û dibe jî, ku rojavayê Rewandîzê jî bistîne. Mebesta (meqsed) wî ew e, ku di nava kurdên Simko û yên Şêx Mehîmûde Berzincî de

bêhêz kir û bîzaveke mîna ya Mustefa Kemal paşa ajote, ku Iranê bi aborî û şaristaniya ewrûpî ve gire bide. Yek ji armancên wî hilweşandina destelatiya êlan bû. Bi riya belavkirin û ji cîhîlkirina serekên êlan û malbatên wan û destdayîna ser hebûnên wan. Gelek êlên kurdan û Qalpaxî koçber kirin û jî cih û warên wan bi dûr xistin. Gelek êlên koçeran jî bi darê zorê birûniştin dan. Bi destên aşûr

dijheviyekê peyda bike.

Em dibînin, ku çu caran maf û azadiya kurdan di dilê Îngilîzan de cih negirtibûn. Eger tiştekî wilo heba, wê wilo bi hişkî û dijîminî li hevberî rabûna Şêx Mehmûd ra newestiyana. Wê welatê me bi peymanaya Sayks-Picot parçe parçe nekirana. Lê dîsan jî mîna îro bawerîya hinek rewşenbîrên kurd bi împiryalîstan hebû.

Berî vê yekê jî, Îngilîzan nerindî û neqencî li dijî kurdan kiribûn û bêbawerî li ba kurdan peyda kiribûn. Bi derwa vegeandina aşûran cih û warên wan, di meha gulana 1920'î de, Îngilîzan bi hezaran fîlehên Asûrî birêxistin, bi mebesta standina Urmîyê ji destên kurdan, Riya ku hatibû pêşniyarkirin, ji Akre di nav herêma Barzaniyan a çiyayî re diçûne Gewre û ji wir jî bi hesanî ewan digihyan riya Urmîyê. Pîlana Petrus axa, serokê aşûran, ew bû, ku herêma girên biçûk ên li ser sînorên tirk-faris bistîne û ji wir ve, destê xwe deyne ser herêmên din.

Di mêjuya 23 8 1922'yê de, Riza Xan (pişt re bû Şah) leşkerê mezîni şiyande ser Salmasê. Bi alîkariya leşkerê tirkî yê, ku berê dijî eceman bû, zerareke mezîni gihande hêzên Simko.

Piştî vekîşana Simko ji nav gundê Dêrê li bakura Hewlêrê, Major Noel hevî dikir, ku hêzên kurdî yên Şêx Mehmûdê Berszncî, Şêx Tahayê Nehrî û Simko axa, bi pilaneke hevkarîyê dijî leşkerê tirkî bihajo. Lê di wê demê de, leşkerê ecem, bi alîkariya hêzên tirkî herêmên kurdî ji Dilman heyanî Bane, yên ku Simko rrizgarkiribûn ji dest Simko girtibûn. Simko û Şêx Mehmûd daxwaza Major Noel nepejrandin. Hema Şêx Taha bi ya Îngilîzan kir, êrişî ser rewandîzê kir û zerareke mezîni giha hêzên wî û pir kurd hatin kuştin.

Di salên 1922-23'an de, alîkariyekî mezîni di nava leşkerên ecem û yên tirk de, li dijî kurdan çêbûbû û wilo rewşa Simko ber bi nebaşiyê ve diçû. Serekê leşkerê ecem General Ebdullah Tihmasip bi alîkariya êlên Azerbeycanê yên koçer kanîbû hêzên Simko axa hêdî hêdî ber bi sînorên Kurdistana bakur ve bida. Hemû xebatên Simko, ku hêzên kurdî ber hev û din bîne, wan bike yek û dijî leşkerên tirk û farisan têxîne qadên şer jar bû bi şûn de ketin. Bizava, ku bi riya Şêx Taha dihat kirin, bi mebesta standina alîkariyê ji Îngilîzan têkçû. Serketina Ataturk di peymanaya Lozanê de, lêdaneke mezîni li teviya tevgera azadîxwaza Kurdistanê xist. Xweya bû ku hêzên ewrûpî dixwestin Ataturk di hêrêmê de li gel Riza Şah û Melê Husên ê Ereban pêş ve biçin, ji ber ku sîd û berjewemden Îngilîzan diparastin û firehtir dikirin.

C.J. Edmonds, piştî hevdfînekê bi

Simko re, dinivîse ku Simko, xwest bi tirkan re têkiliya xwe bibirre. Ewên ku di destpêkê de ji wî hez dikirin û li dawiyê dijî wî rawestiyân. Ew gelek şaş mabû, ji ber rawestana Îngilîzan, li hevberî firsên, ku bi dirêjahiya sînorê li gel tirkan kar dikin.

Gava Simko dît, ku Îngilîz çu caran guh nadin wî û gelê kurd, biryara xwe da ji bo çûyîna Suleymaniyê. Sala 1923 İsmail axa - Simko çu bajarê Suleymaniyê û li wir têkilî û dan û standinekî ramyarî û birayetî li gel Şêx Mehmûdê Berzincî xurt kir.

Sala 1925'ê Riza Xan Ecemistan zept kir û xwe kire Şahîşah. Zordariya xwîni dijî kurdan bû ramyariya dewletê û ji ber ku serhildana Şêx Seîdî Pîranî li Diyarbekirê berpehn bûbû, şahê dîktator ji yekbûna kurdên Ecemistan, Iraq û Tirkiyê tirsîya bû. Lewma hevî dikir, ku bi darê zorê delîvê (fersend) nede Simko ku hevgirêdan bi rabûnên li deverên Kurdistanê bike. Şahê Ecemistanê kuştina Simko axa ji xwe re kiribû arman- ceke girîng û mezîni.

Bi meha çiriya pêşîn a sala 1926'ê, Simko bi hêza xwe ya mezîni derbasî herêmên kurdî yên ku di bin karbidestiyên Iraqê bû. Sermîriya Iraqê nikarî bû ew ji herêma Rewandîzê derxista û heya Gulana 1928'ê, nûnerê giştî yê Îngilîzî li Bexdadê telegramek ji bo wezîrê dewleta Îngilîzî yê berpirsiyarê koloniyên hinar-tiye. Têde dibêje, ku kurd bizava pêkhanîna peymanekê kurdî ji bo avakirina dewleteke serbixwe dikin. Eger pîlanên rûsî yên ji bo parçekirina dewleta farsî biserkevin, ew ji bo me diyar dike, ku gotinên Eagleton dermafê Simko de nerast in. Gava di nivîsara xwe ya bi navê "Komara Mihabad" de dibêje, ku Simko ji bo daxwazên xwe yên êlî dijî dewleta farsî bû, ne ji bo serxwebûna Kurdistanê.

Simko axa derbas bû bakura Kurdistanê. Li wir jî hêzên tirkî êrişî ser hêzên wî kirin, lewma vegeyîna başûrê Kurdistanê. Dît ku Îngilîz, ecem û iraqîyan bi hev re peymanek oli dijî wî peyda kirine û biryarek ji serekê wezaretê iraqî re, di mêjuya 14'yê tîrmeha sala 1927'ê derket. Têde hatiye nivîsîn, ku sermîriya iraqî, berê û niha jî, ramyariya standina çekan ji hemû êlan bi kar haniye û bi karîne. Ji bo hemû iraqîyan hilgirtina çekan di hinek herêman de bê destûr qedexe ye. Û ev herêm hêdî hêdî hatine firehkirin û bi riya xurtkirina hêzên cihber ji bo pêşvedana vê ramyariyê dikare armanca xwe bi cih bîne. Hema pîrsa standina çekan ji êlan bi riya êrişên leşkerî, ew çu encamên baş nade. Sermîriya iraqê bawer dike, ku pêşvçûnên iraq û Ecemistanê nehiştin, ku têkilî di navbera iraq û Ecemistanê de çêtir bibin. Û tiştên ku ji tunebûna "Ittifaqa rastîn!" di nava berpir-

siyarên sînorê de peyda bûne, hiştin, ku êl xurt bibin û komikên çekdar karên xwe yên bi zîrarên ku sermîriya Iraqê ji ber dinale, berdewam bikin.

Gava şahîşahê Ecemistanê dît, ku ew bi zorê nikare kurdan bipelîxîne, ramyariya xwe ya Kurdistanê bi pîlan û hovîti guhart û qedr û buhayê Simko bi zîmanxweşî xuyar kir. Li ser bîngeha vê guherînê Simko gelek caran li gel serrekên farisan rûnişt û bi gotinên wan ên hingivîn hate xapandin. Meha nîsana sala 1930'yî sermîrê bajarê Şîno şande pey Simko ku were bajêr, ji bo hevdfînekê li gel şahîşah Riza Xan. Simko li gel hêzeka suwar a biçûk, bû mîhvanê sermîrê bêbext Serheng Saraxanê, ku qedr û qîmeta mehvanê xwe şanî kir! Lê Simko nizanibû, ew dahî û kemend bû û bi fermana şahê teres bû. Li gorî hinek serçavik û jêderên dîrokî, Simko di 21'ê meha hezîrana sala 1930'yî de, li Şîno (Uşnewiyê), ji aliyê farisan ve, bi xînişî û nermîdî hatiye kuştin.

Di cih de kurdan dest avêtin kêr û xenceran. Cafer Sultan Hemedanî banga şoreş û tohildanê kir. Lê pir dereng bû û dewleta xwînmij xwe ji reşeke wilo ve amade kiribû.

Piştî wan bûyeran Umer Xan ê, ku mîna dewekî gir bû, diplomatekî niyas, çavvekirî û jêhatî bû. Destê xwe da ser êla Şikakan, lê ji ber ku di nava wî û Tehir Xan de (ew jî kurê Simko axa bû) her û her pevçûn hebû, wî nikarî roleke mîna rola Simko axa bileyista.

Dû kuştina Simko re, gelê kurd hayanî avabûna komara Mihabadê, li ser wî beşê niştimana xwe, mîna şêrekî birîndar û girtî hate hiştin. □

Jêder: Kovara Karwan

SIMKO ŞIKAK

Simko şikakê palevan - lo dilo
Gazî dikê j' bo Kurdistan - lo dilo
Lo dilo, lo dilo - hey dilo

Simko şikakê simbêlzer - lo dilo
Bi top û tifeng û xencer - lo dilo
Lo dilo, lo dilo - hey dilo

Simko şikakê xwînsîrîn - lo dilo
Laşê dijîminî kire xwîni - lo dilo
Lo dilo, lo dilo - hey dilo

Ji Folklor Botan

HELBESTA BÊMIRIN

PABLO NERÛDA

Dilbixwîn

Bi Kurtahî jînameya Pablo Nerûda

Bi rastî mirov nikare bi nivîs, hema rûpelekê ji jiyana hozanê bi nav û deng Nerûda bîne ziman. Jiyana wî bi xwe dasîtanekê, helbesteke bi xem e. Her wekî girêkekê ye, nayê vekirin... Rûpeleke ji ji êş, qedêr, jan û kovanan hatiye dagirtin... Û di tarîkê de bê ronahî maye. Ji dema ku çavên xwe di vê cihanê de vekirin û ta bi dawiya jiyana xwe, nola lehengê dasîtanekê, di şerê hebûn û nebûnê de bû... Bêyî ku tova tirs û newêrîne di dilê wî de cih bigire, bi ser diket û bi xameya xwe ya tûj, wê tarîkê diçirand û cihan geş dikir... Çiqas em bêjin, ewqas rûpela jiyana wî berferê û kûrtir dibe, êdî pênuş nikare bîne ziman. Şoreşgeriya Nerûda ji Pozê nivîsokê xurtir e.

Navê wî yê rastînî Rîkardo Nîftalî ye. Di 12'yê hezîrana 1904'ê de, li bajarê Baral Şilî, ji diya xwe dibe. Û bi mêvandarî vê jiyana bi rûmet hembêz dike, nola jiyaneke bi hêrs xwe bi cih dike. Wê salê bi xwe de diya wî ya xemgîn destên xwe ji vê cihanê dikişîne û diçe dîlovaniya xwe... Û Nerûda yê mendal di yeksaliya xwe de sêwî dimîne.

Di sala 1910'î de, Rîkardo dest bi dibistanê dike. Bi jîrî di salên xwendinê de bi ser dikeve û ji hevalên xwe yê biçûk re dibe simbolek. Di sala 1917'yê de helbesta wî ya yekemîn ditê weşandin. Ev helbesta her wekî hilpişkînekê bû di rêveçûna jiyana wî de bû hîmeke xurt û di pêşketin û pêşveçûna wî de roleke mezin lîst. Bê guman e ku Rîkardo çend dilop li hêstirên kêfxweşbûnê ji çavan hatine xwar. Di sala 1920'î de navê "Pablo Nerûda" li xwe dike û êdî weşanên xwe di bin vî navî de diweşîne. Di vê salê de civînoka xwe ya yekemîn "Sefaq" belav dike. Piştî vê hilgavtinê bi pênc salan di kovara 'Kabalodî Basdos' de dibe ser-

nivîskar. Di sala 1933'ê de hozanê spanî Lorka dinase û destaniyeke ku ji pê re dibe hevalbendîyeke xurt pê re datîne.

Dem a ku cenga xelkî (ehlî) li Spaniya-ayê dest pêdike, êdî giyana jiyaneke ji dibe nişangeha tîfingî, erzan dibe, çî rûmet ji xwîna mirovan re namîne. Laş li ser laşan kom dibin. Cendekê mirovan bêhejmar li kolan û zîqaqan rêz dibin. Her wekî çemekî xwîn diherike û diwar bi lekeyên xwînê di-xemilîn... Belê, di wê kêliya tarî de faşîstên spanî destên xwe yê bi qirêj, lepên bi xwîn dijêjî jiyana Lorka dikin û li Girnakta, pela gula wî diçilmisînin... Na, gulê ji kokê ve hil dike. Lê hema ji bir kirin ku gula Lorka di dilê karker û belengazan de naçilmise.

Ji wê roja reş û bi şûn ve, Miroka dest bi civînoka xwe ya duwemîn "Di dil de Spaniya" dike û dibe sazûmankarê "Yekîtiya Rewşen-bîrên Şilî ji bo parastina çand û kultûrê" Piştî vê damezrandinê, bi demeke ne pir dirêj kovara "Hozanên cihanê Spanya dibarêzin" diweşîne.. Di sala 1945'ê de, bi serdaneke diçe Kûba'yê. Li vegerê têkilî partîya kommünîsta Şilî dibe û her wekî endamekî cihê xwe tê de digire. Wê demê helbesta wê ya sergaras "patek ji Stalîngrad re" belav dibe û bi dorferêhî ditê xwendin. Ji lewra, di sala 1946'ê de, serekomarê Şilî fermanekê dermafê girtina wî de derdixe. Gelekî lê geriyên, xwestin mîna Lorka wî binerd bikin. Lê nedikarin... Nîroda xwe dihavêje bin lehengî û qehremanîya û di nav van kendal hîm û zinaran de, helbesta xwe ya bi nîrx "Sirûda Gelemperî" dinivîse.

Di sala 1953 de, pêşabûya (caîze) "Lenîn ji bo Aştiyê" diyarî wî dibe. Di 1971'ê de, bi keft û lefteke çalak xwest ku çepên Şilîyê li hev bicivîne. Wê hêviyê pêkhanî. Ji ber giranbihabûn û payebilindiya wî ji bo namzetê serekomariya Şilî hate hilbijartin. Lê hema ew serkeftina diyarî dostê xwe yê ji dil Alîyende re kir û bû balyozê Şilî li Parîsê.

Di mêjuya 21'ê Çirîya Yekem (Oktober) a wê salê de, dîsa bi pêşabûya "Nobel ya Torevaniyê" şa dibe û nav lê bû "Hozanê rûmetiya mirovan, ya riswabûyî".

Şeveke ronak, ku ji ezmanan tîrêjan xwe bera ser gelên bîndest û welatên dagîrgeh didan, mizgîn û pîrozbahî diyarî şoreşên netewî dikir. Di meha êlûna sala 1973 de vemirî, lê ne ji xwe ber, guman heye ku faşîstên Şilî, yê ku rejîma Alîyen-dê hilweşandin, bi xîzî ew şehîd kiribûn. Ne tenê giyana wî pak kirin... Dîwarên mala wî anîne xwar. Nivîsar û destnivîsên wî pel bi pel şewitandin û pê şefaqa bin-destan hilanîn. Belê, her wiha rûpela mezintirîn hozanên şoreşger di cihanê de, Pa-blo Nerûda ditê tewandin.

Rêveçûna Nerûda ya Hozaniyê

Dengê wî yê qebe, her wekî birûskan li xûn mij û mirovkujan diket, bi hêrsa we-lat parêzî û niştîmanperweriyê xurt bibû, çiqas ji welatê xwe hez dikir! bi dil-darî û evîndariyê çiqas, newal, zozan, karker û cotkarên Şilî re dijiya. Her wiha li ser welatê xwe dikeliya û digot:

*Çem ji te re dîstirên
Û bi pêlên wê re
Giyana min direve
Wekî tu dixwazî
Min bi ku ve dibî-bibe
Riya min veke*

Piştî ku ew kêferat û tengezariya di ser Spaniya re dibuhure, helbestên Nerûda kincên rengîn bi ser xwe de berdidin û xwe dirêjî îş û derdên gelên bîndest dikin. Kovana dagîrkeran kûr bûye, hewar û nalîn bilind bûne. Cihan di nav firtoneyekê de dijî.. Li vir pîrsek xwe di mêjiyê wî de dilivîne: "Gelo hozan ji kê re dinivîse? Nerûda ji kê re dinivîse?. Lê belê, nivîsoka wî ji gelê Şilîyê û yê bîndest re berdestî ye. Lê mixabin, sed mixabin! Ew mirovê ku Nîroda bi şev û rojan li ser dinale, guhdarî helbestên wî nakin, naxwînin... Dîsan jî bi hêviyêke bilind dibêje:

*Ez ji gel re dinivîsim
Baş dizanim
Bi çavên westayî
Nikanin helbestên min bixwînin
Lê hema hêvidar im
Wê ew kêliya bê
Rojê ku helbestên min
Bigihên guhên wan
Wê cotkar çavên xwe vekin
Wê karker bikenin
Û kevîran bişikînin
Belê
Wê li helbestên min binêrin
Dibe ku hemû bêjin:
"Ew hevalê me bû"
Taca ku ez lê digirim ev e.*

Nerûda wê tacê didê ser serê xwe û hîn bêhtir ji gel re nêzîktir dibe. Xebata bi gel re hildana ala azadiyê bi xwe ye. Ji lewre her wekî çekeke giring huner û helbestên xwe yên bombakirî bi ser faşist û koledaran de dibarandin û bi hêrsa xwe dikete cenga împeryalîzmê... Ez dikarim bibêjim Nerûda xwedanê dara azadiyê ye. Azadiya gelan di cerg û hinavên wî de şîn bûye û şiqqin daye:

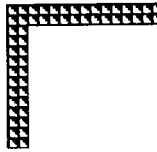
*Ew dar e
Dara gel e
Dara hemû gelan e
Dara azadî û
têkoşînê ye
Divêt em nehêlin
Pelên wê hişk bibin
Ev e dara ku di dilê
Erdê de şîn bûye...*

Ger em bi kûranî van malikan bikolin, wê bête xuyakirin ku Nerûda cedeliyet ji xwe re kiriye bingeh û li ser diwarê xwe lêkiriye. Çimku ew bawer e ku tîkiliya di navbera mirovan de gelekî xurt e û jiyana bê pêwendî nabe... Ji lewre jî bi her hêza xwe, tevî wê tîkiliyê dibe:

*Ez
hevalbendê we me
Da ku
erdê ronî bikin
Ez dixwazim
Ji gelan re
bibime nan
Xebat
ji min ne dûr e
Min navecinigîne!*

Rola helbestan di rêvçûna mirovahiyê de gelekî pêwîst e. Di şer de tîfing e û di aştiyê de guleke sipî ye, lê bê nîrx e dema ku di van herdu waran de xwe ne-livîne, hingê bi kêrî tiştekî nayê:

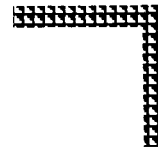
*Helbest ...
Çi ne ku nebin
Dilopên xunavê
Çi ne ku nebin
Ji bo vê şevê
Xençer dil dibire
Çi ne ku nebin*

*ji bo vê rojê
Nebin
ji bo vê berbangê...*

Dostaniya ku li ser bîrdoziyek û bîr û baweriyekê ava bûye, çi caran neyê jibîrkirin û erzan nabe. Nerûda jî rêhev alê xwe yê hêja Lorka, kêlî bi kêlî tîne ber çavan û helbestan li ser dixwîne:

*Ger min bikariba
Ezê ji tîrsa
Kavilekî re bigriyama
Minê
Her du çavên xwe*

*vexewêrandana
Û bixwarana
Minê
ji bona
Dengê te yê şêrîn
Her tişt bikira
Ez dimirim
Da ku
Bi şev te bibînim*

Berxwedana Stalîngadê, li ser pesara dilê xwe dinivisîne. Wê dasitanê her wekî wênayekê didê ber çavan, bi serde dikelê û helbestekê davêjê serê:

*'Sirûdek
ji Stalîngirad re'*

*Roj baş
Dizanî
Ey keça çak û
çeleng!
Dema ku dilê te
Bi hêrsa topan
Hate çirandin
Dema ku dûpişkan
Hinavên te
Peritandin
New York direqîsi
Londonê
Dimeyizand
Û min jî
Gotinên dijûn
Avêtine wan
Ey
Bajarê cegerdar!
Em
Nagihên bilindiya te
Pir dûr in*

*Lê bi milyonan
Li ber xwe didin
Emê rojekê
Bigihêne te
Û eniya te
ramûsin*

Çiqas azadî giranbiha ye. Serbestî bi rûmet e. Çiqasî hozanê me Pablo Nerûda ji azadiya gelan hez dike. Çiqas xweş e dema tarîk were çirandin:

*Ez dixwazim
Roja girtî hilê
Çav vebin
Û...
ronahiyê bibinim*

Her wiha şoreşên netewî didomin, dagîrgehên sitembar serî li berxwedanan didin û di gora reş de dilê Nerûda vedihesînin. □

ÇAR LEHENG

Xwendevanên hêja

Weke tete zanîn Osman Sebrî, di xebata ji bo welêt de, mîna welatparêzekî dilsoj, roleke mazin leyistiye. Ji bo doza gelê xwe ya mafdar, gelek westan, lédan, girtin û tengzarî dîtine. Bêyî dudilî û xemkarî, bêyî rawestan xebitiye û ji rêçê derneketiye. Her çend îro kalêkî heftê salî ye jî, disan bi hiş, ji can û dil, bi awayekî bêmenend û nimûne, ji piştgîrî û hevalbendiya doza serxwebûn û azadiya gelê Kurdistanê xwe erkdar dibîne.

Nivîsareka wî ya bi navê "Çar Leheng", berî vê bi heft salan, mîna pirtûkeke biçûk hatiye çapkirin. Lê mixabin bi dorfirehî belav nebûye.

Nivîsar bi naverok û forma xwe, gelekî hêja û bi nîrx e. "Çar Leheng", lehengiya hinde kesên li dîroka Kurdistanê, li dijî dagirker û kedxwaran, berxwedan afirandine, di hêne ser zimên. Serdema çirokê, ew dem e, ku dagirkerên tirk bêhtirî 120 hezar leşkerên xwe êrişî ser Serhildana Çiyayê Agirî dikin. Ew serhildana ku, ji sala 1925'ê ve heya 1930'yî, bi rêberiya Îhsan Nûrî Paşa bilind dibû. Di navbera van salan de, **Çar Lehengên Kurd**, ku her yekî di lehengiyanetewîde, bînimûne ne.

Îro di têkoşîna rizgariya netewa Kurdistanê ya hemdemî de jî, gelek leheng û gernasên hêja û jêhatî derketine. Navên xwe bi xwîn û xweydana xwe, li ser zinarên çiyayên bilind kolane û li ser dîwarên zindanan tarî nivîsîne. Her wisan di dîroka gelê me de bûne nêmir. Lehengên weke

Mazlûm DOĞAN, M. Xeyrî DURMUS, Kemal PİR û Egîdê Mahsum KORMAZ...

Bi rastî li dîrokê jî van palewanên berxwedanê gelekî kêm hene. Lewma me jî xwest ku em "Çar Leheng"ên Osman Sebrî, li ser rûpelên REWŞENê jî biweşînin û pêşkêşî wan lehengan dikin ku li ser ewçûn Çiyayên Cûdî, Gabar, Herekol, Kela Memê û di zindanan dagirkeran de, mîna şêran li ber xwe didin.

Li dumahikê em dixwazin bibêjîne ku nivîsara "Çar leheng" di warê rêzimanî de, jî bilî hin awarteyên girîng weke orjîna xwe hatiye hiştin. Me jî bilî rênivîsê û pê ve destkariyekê lê nekiriye. Vokabuler her weke xwe maye.

REWŞEN

Pêşkêş e ji bo kurdên ku dixwazin di rîya serxwebûnê da xebata çekdarî bikin...
Şam - 1984

Çend Gotin

Heya demekî pirr nîzîk, xwendayên me kurdan weke bav û kalên xwe di gel ziman û dîroka gelê xwe bendewar nedibûn. Lê di van çend salên paşin da, hin xortên bi rûmetî çav dane xwendin û nivîsîna zimanê xwe. Bawer im ku ev tevger destpêka hişyarbûnê ye, ku kîreke holê dilê her kurdekî bîrbir û gelparêz geş dike.

Ev her çar bûyerên ku di dûtê vê pirtûkekê da didim çapê, berî hejde salan min ji kovara ÇIYA ra şandibû û têda hatibûn belavkirin. Îro jî daxwaza min van bûyerên ku berî çil-pencî salî, hin birayên me yên kurd pê rabûne û li pêş neyaran bi çî mêraniyê şer kirine û bi xurtiya dilên xwe çawa çavên dijmin şikandine û serê gelên xwe bilind kirine jî nû va bidim ber çavên xortên kurd, da bizanin rûmet, mêranî û gelparêzî çawa bûye û me îro çî divê bikin.

Divê em jî bîra nekin, ku birayên me yên dizanin Tirkîye, Iraq, Îranê da bê serî danîn, doza gelê xwe bi xurtî jî ne-yarên sitemkar dikin, ew jî celebek lehengî ye. Lê dil dixwast ku mêrxasên me kurdan bi hêsanî gewriya xwe nedana destên neyaran. Çêtirî di zindanan da bi bêbavî bêne kuştin, bila di serê çiyân, di nav lat û zinarên welêt da, neyarên xwe bikujin û bêne kuştin. Qencê gel û qencîxwazê niştiman ew in, ku di rîya serxwebûnê û parastina mafê gel da, bi comerdî dimirin. Sed xwezî bi dilên wan şêran.

LEHENG I

Di sala 1929'ê da şerê Agirî hêdî hêdî berve xurtbûnê diçû. Şervanên kurd li her alî welat berên xwe didan Agirî û li dora serdarê şoreşê Îhsan Nûrî xwe didan hev. Hingê jî bo parastina sînorê çiyê û gaziyên bi lez siwarî diviyabûn û di çiyê da heps hindik mabûn. Serdar Îhsan Nûrî, Ferzende di gel şêst siwarî şande nav eşîrên Serhedan, ku sedak hesp peyda bike, serê her gundê dewlemend hespek an dudu jê dixwestin. Civandina hespan ne kirek e ku ji hukûmetê bihata veşartin. Zûka haya hikûmetê jê bû. Serdariya leşkerê tirk yê rohilat da alayî siwarî şandin pêşiya Ferzende. Her du alayî ne durtî hev berî dabûn êrdima ku tê da hesp dihatin civandin. Li pêş geliyê Zilan alayiyek ji wan rastê ferzende hat, lê nexwest bi tena xwe şerê wî bike, ji ber ku dizanin Ferzende kî ye. Ji lewra dûredûr li pê çû heya alayiya din jî xwe digehîne ser. Lê Ferzende bîra vê yekê dibir û nedixwest herdu alayiyên li ser xwe bigehîne hev. Bê dudilî hespên ku civandibûn spartin deh siwaran, bi pêncî siwarî dirêjî alayiya tirk kir. Şer bi awakî birûskîn destpêkir. Şervanên kurd bê ku tîfingê biteqînin li pê bavê Erasîyab ajotin ser nîveka alayiya dijmin. Devê tîfingên wan bê minet digihan qefsînga neyar, wek cölek gurên dev bi xwîn bikeve nav keriyek pez. Tirkan ev celeb şer nedîtibûn, nedîkarîna sînga xwe jî devê tîfingên kurd biparêzin. Şehsiwarên kurd tîfing dest bi dest berra pêşîra neyar didan. Leşkerên tirk wek pelikên daran di ser piştê hespan da dihatin xwarê. Bîstek neborî neyar dest jî ber hev berdînan û her yek bi alîkî da revîn.

Holê keysa dijmin ketibû Ferzende û digel siwarên xwe yên mêrxas da ser

piştê wan. Hespên tirkan ne ew çend beza bûn, kurd bi hêsanî digihanê û ew di ser piştê hespan da tanîn xwar. saetek neborî qada şer jî cendekên tirkan hate dagirtin, gelek hesp û tîfing bêxwedî mabûn.

Gava alayiya duduyan gîha qada şer ji Ferzende û siwarên wî pêva kes nedîtin. Berî ku leşker li ber xwe binêrin Ferzende ajote ser wan, wek bazên ku dikevin nav refê qulingan, her ew di ser piştê hespan da tanîn xwar. Her wekî destên tirkan girêdayî be bes deng jî tîfingên kurdan dihatin. Ji lewra şer dom nekir, alayiya duduyan jî revî û piştê xwe dan kurdan. Ji ber ku hespên kurdan westiyabûn û ji hal ketibûn gelekî li pê dijmin neçûn û li qada şer vegehrîn. Pirrtirî du sed û pêncî kuştî ji leşkerên tirkan hebû, ji kurdan sê kes birîndar bûbûn û birîna wan sivik bû. Heke gotin û nivîsîna bûyereke holê hêsan be jî bawerkirina wê hinekî dijwar e, lê ev bû, ya ku wê rojê qewimî. Piştî şer qediya Ferzende hesp û tîfingên kuştîyan civandin û berê xwe da hêla Agirî. Piştî vî şerî bi çar pênc rojan her du alayiyên tirk nedîkarîna siwarên xwe yên pij û belavbûyî biqehînin ser hev.

Piştî hatina ser hev û xisara xwe nasîne, fedî kirin, ku Ferzende bi pêncî siwarî ew holê şerpeze kirine, komandê her du alayiyên raporek derewîn şandin serdariya leşker ra, ku eşîrên Geliyê Zilan tevda alîkariya Ferzende kirine, ji lewra hinde leşker hatin kuştin. Li ser vê raporê bû, ku hikûmeta tirk heştê gund li Geliyê Zilan, tevî kal û pîran, jin û zarokan, da şewitandin. Ew serdestiya Ferzende bû sedema şewitandina heştê gundên kurdan.

Mêraniya Ferzende ne tenê ev bûye, di gelek şêran da mêraniyên holê kirine, lê zanîna me di vî warî gelekî teng e.

Yek jê, di şerekî Agirî yê mezin (1930) da tirkên çepera wî li ser tehtekî nasîn. Nîzîkî du sed gulleyên topan berdanê, çeper bi ser-hevda hilweşi, Ferzende di ranê xwe da birîndar bû. Hevalên wî xwestin hinekî ji çepera hilweşi bi dûrxin, heya hinekî vehêse, lê bavê Efrasiyab qîma xwe bi lavayî û daxwaza wan ne anî û got:

Gava rom [tirk] bizane, ku torinekî Hesenî du gavan ji çepera xwe bi şûn de çûye, dê vê yekê ji xwe ra serdestî bizanin. Ez qîma xwe bi mirinê tînim, lê ne bi vê yeka han.

Di cihê xwe da ma, heya êvar bû û şer sekinî. Rehma xwedê lê bit, ew ji pêşengên Kurdistanê bû, ku dirêjîya umrê xwe rev nasî.

MIN SEYIDXAN ÇAWA NASÎ

Dawiya meha gulanê sala 1926'ê, ez gîhabûm zîdana Amedê. Hîngê ew zîndan ji şêxan, began, axan û mîrxasan dagirtî bû. Her roj girtî birr bi birr dibirin mehkema îstîklatê. Mahkema tu kesî pirrtirî du rojan dom nedikir. Girtiyên biçûna mehkemê an bi derve dibûn, an jî hikim didanê, kêman, bêguneh berdidan. Dema girtî ji mehkemê vedigerîn, xelkê zîndanê diçûn hemberê dergeh da bizanin, kî bi darve dibe û kê hikim danê. Wê rojê ez jî tevî kesên ku ji mehkemê vegeerîn da xortekî dirêj û rûgeş, derbasî hundur bû, yekî ji çavdaran jê pirsî:

- Seyitxan! Çend sal hikim dane te? Wî bi tinaz lê vegeerand û got:

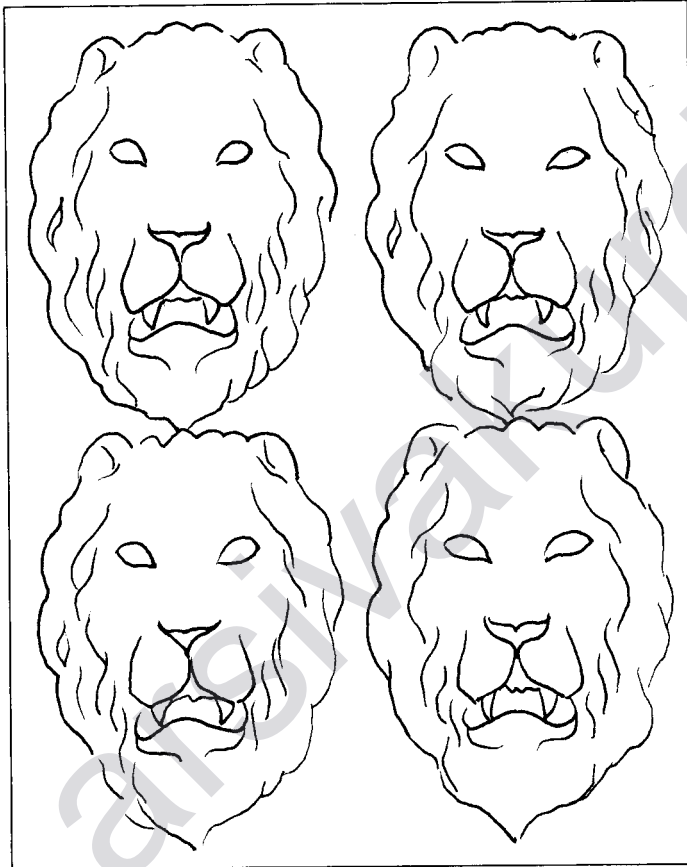
- Gora bavê wan, min yanzde ji wan kuştin, wan deh sal dane min. Peyayekî wan belaş çû.

Holê min Seyidxan dît, careke din keys neket min, ku bibînim. Kesên hikim danê zûka dişandin zîndanên tirkên heya ji bo girtiyên nuh cih di zîndanê de hebe. Piştî em du salan di zîndanên tirkên de man û bi qanûna efiwê vegeerîn welatê xwe, çawan berê Seyidxan ketiye têkoşînê nizamim. Lê gava berê xwe da Sûriyê ez hîngê li Hesiçê bûm. Pirrtirî her kesî di gel hevalên wî bendewar bûm û bûyerên wî şerî baş nasîn. Wê gavê çawan ji min ra hatiye gotin, welê dinivîsim. Divê ev leheng her wekî heja bû, di dîroka têkoşîna gelê kurd da xwedî cih be.

LEHENG II

Sala 1930, Hikûmeta tirk 120 000 leşker şandibûn ser Çiyayê Agirî ji bo bikarin riça şoreşa kurdan ku bi destê

Îhsan Nûrî di wî erdî da cih girtibû biderxe. Şer sê mehan dom kir. Ji ber tevdira ku Partiya Xoybûn [Serxwebûn-R] danî bû neçû şerî, şoreş bi hêsanî hate vemirandin. Îhsan Nûrî tevî Ferzende ji kûntarên Agirî derketin, xwe spartin dewleta Iranê. Hîngê di nava welêt da kesên mîrxas cih cih tîfing ji destên xwe ne avêtibûn û serî ji zorbazên tirk ra danenîn li Serhedan jî Seyidxan û Elîcan her yekî panzde-bîst siwar dabûn dor xwe û şerê dijmin dikirin. Ji van her du camêran di kîjan erdî da keysa Leşkerê tirk biketa wan wek

birûskê lêdidan û derbazî aliyên din dibûn.

Hikûmeta tirk gelekî bi wan ra westî bû. Alayîk leşker berdabû pey wan, lê wê alayiyê nedikarî şerê wan bike, ne jî pêşiya kirên wan bigire. Bi vî awayî di navbera wîlayetên Erzerom, Mûş û Bitlîsê da diçûn dihatin. Sala 1931'ê Elîcan di şerekî da hat kuştin û gîha rehma xwedê, siwarên wî jî gîhane Seyitxan. Ji ber ku destê hikûmetê nedigîha şervaniyan, xelkên gundên wan êrdîmana di ber kirên şervaniya va dişandin. Ji ber vê yekê Seyitxan xwestibû derbasî Sûriyê bibe.

Tirk li ser rîya guhbelan (casus) bihîstibûn ku berê wan li Sûriyê ye. Ji xwe alayiyek siwarî her li pey wan bû, tevî ku nedikarî xwe li wan tevgerên wan dikir û hikûmet serwestî rewşa wan dikir.

Dema ku hikûmetê zanî ku berê Seyitxan û 37 siwarên wî ber bi Sûriyê ye, rê di çiyayê Mêrdînê da ji du geliyan pêva nîne, berî hatina wan bi sê rojan firqeyek leşker zû şand di wan geliyan da kemîn danîn. Geliyek ji wan bi dirêjîya panzde kilometran e, du hezar leşker tevî topên wê firqê tê da bi cih kirin. Geliyê din dirêjîya pêncî kilometrî ye, neh hezar leşker tê da bi cih kirin û li benda hatina Seyitxan rawestîn. Rojekê ji berî berbangê Seyitxan tevî siwarê xwe gîhabû serê geliyê dirêj, ku berî sê rojan neh hezar leşker li ser dirêjîya gelî di her du aliyên rê da tawî kolabûn, tê da kemîn danibûn. Di serê gelî da deh siwarên tikan çavdêriya hatina wan dikirin. Dema rûberî hev bûn kurdan mecala şer neda wan, her deş siwar dîl kirin û çek jê standin. Lê nedizanîn ku ev siwar çavdaran kemîneke mezin in. Heye ku di dîroka cîhanê da kemînek holê mezin neketibe pêşiya şervanin evqas hindik. Berî rohilat şer dest pêkir, ji her du aliyên gulle wekî zîpikê bi ser wan da dibarîn. Şervanên kurd wekî gurên dev bi xwîn dirêjî gulleyên kemîne dikirin û leşker nedikarî xwe li ber wan bigirin. Çiqas li pêş xwe gulleyên leşker didîtin bi êrişê ew direvandîn, hinekên din li pêş xwe didîtin. Gelî dirêj, seranser kemîn bû. Ji rê derketin jî ne mikûn bû, jê pêva reya ku hesp tê da biçûna tinebû. Seyitxan jî nedixwest hespan ji tirkên re bihêle û derkeve bilindcîhên çiyê. Holê bi şer re bilind bû û gîha nivê ezmên, paşê dagerî hêdî hêdî bû êvar, her şer û kuştin û lêdan bû. Bi vî awayî piştî rojavê bi saetekê gîhan dawiya gelî. Li wir dehpencezde otomobilên zirxkirî li

benda wan rawestiya bûn. Gava çav bi şervanên kurd ketin bê şer reviyên.

Heya wê hîngê ji siwarên Seyidxan tenê du kes birîndar bûbûn. Yek jê pîmamê wî Silêman axa, yê din biraziyê wî Mistefa bû. Her du jî di nav neyaran da mabûn, ku dê vegeerîn ser çêla wan. Piştî Seyidxan di gel sîh û pênc siwarê mayî ji gelî derketin û gîhane deşta Mêrdînê, gelekî westiyabûn, ji tihna û ji birçîna ji hal ketibûn. Dirêjîya sêzde saetan bi neh hezar leşkerên dijmin ra şerkirin ne hêsanî bû. Çawan welê bi gengazî ji wê kemîne filitibû nediket serê wan. Di serê deşta Mêrdînê da gîhane ber gundekî. Xwestin herin nav gund avê vexin, lê nedizanin ku otomobilên zirxkirî çûne wî gundî. Dema gîhan ber gund, bi çeqreça lingên hespan ra tîfingek li gund teqîya berrika wê li eniya

Seyitxan ket û pê çû rehma xwedê. Ji ber ku şev bû kesên di nav gund da kuştina Seyitxan nedîtibûn. Siwara cen-dekê lehengê kurd birin, di nav wê axa welêt a paqij da veşartin û berê xwe dane sînorê Sûriyê. Gava hatin ez li Hesîçê bûm, min bi çavê xwe dît, pirra-niya şervanên kurd tîfingek û hinan jî du tîfing ji ên leşkerên tirk ên kuştî bi xwe ra anîbûn.

Gava Salih Paşa serekê erkana leşkerê tirk destpêka şer bihîst, wê rojê bi balafirê ji Anqerê çû Amedê (Diyar-be-kirê) û roja din çû Mêrdînê û xwe gîhande qada şer. Ew bawer bû, ku cen-dekê hemî şervanên kurd li ber xwe bibîne, lê welê derneket, tenê jê ra hat gotin: "Birîndarek ket dest tê me, di gel du leşkeran me şand Mêrdînê." Sê ro-jan leşkerên firqê li cendekên kurdan di-gerîn, lê yek jê nedîtin. Salih Paşa ge-lekî xeyidî, hemî zabitên firqê dan Dîwan-î Herb (mahkeme leşkerî).

Ji van zabitên revî Sûriyê, dema min bihîst li Hesîçê ye, ez çûme nik wî. Min dixwest jimara kuştîyên tirk binas-im. Gava min jê pirsî bi ruyekî şermî gote min: "Ji xeynî birîndaran nod leşker hatine kuştin. Ji kurdan tenê Seyitxan hatibû kuştin". Biraziyê Seyitxan Mistefa dema birîndar bû, berrik di gepê da lêketibû. Bi bayê berrikê ra gêj bûbû û ji ser piştê hêsp ketibû xwarê. Holê girtina wî ji tirkên ra hêsan bûbû. Piştî şer ji wan bi dûr ket, destên wî girêdan û li hespê wî, siwar kirin, xistin pêşya dû leşkeran şandin Mardînê. Bi rê va hêdî hêdî hiş dihatin serê wî. Mistefa qenc di-zanîn ku li pêş wî ji kuştinê pêva tiştik nîne. Berî bigehên Mêrdînê, bi xurtî zengû li newqa hêsp da û revî. Her du leşkerên di gel wî çend berrik bera wî dan, lê çiva rê ket navbera wî û leşker, zûka ji berrikan hate parastin. Heya her du leşkeran xwe gihandin serê çivê Mis-tefa ji wan va nediyar bû. Piştî mecaleke dirêj reviya, rawestî, hin kurdên rêwî destên wî vekirin. Holê hat Sûriyê û giha hevalê xwe.

Vêcar em veşarin ser birîndarê din, Silêman axa. Birîna wî di bin çîçikê rastê da lêketibû û di bin piyê rastê da bi derketibû. Birîna wî hişk û dijwar bû, lê ne ya mirinê bû. Dema lêket û di ser piştê hêsp da hate xwarê, hevalan ca-reke din ew siwar kirin, vêcar di bin wî da li hesp xistin, dîsa hate xwarê. Gorî gotina wî gelekî diêşya û ji xwe bêhêvî bûbû û gote hevalan:

Êşa min dijwar e. Ez ji birîna xwe bê hêvî me. Ne hêja ye hûn ji bo min xwe bidin kuştin. Ev e tîfinga min di gel xwe bibin û min bihêlin.

Gava heval di-bînin, ku bi wê êşê ew dê nikaribe xwe li ser piştê hêsp bigire, li ser daxwaza wî tîfinga wî birin û ew hiş-tin. Silêman axa got: "Piştî hevalan ez

hiştim û çûn, bi dû-sê saetan, êşa birîna min sist bû. Roj diçû ava, dinê tarî bi-hiştim û çû, bi du-sê saetan, êşa birîna min sist bû. Roj diçû ava, dinê tarî bibûya, min dê bikariya ji qada şer bi dûrketama û xwe veşarta"

Silêman axa ji wî erdî ra ne bi-yanî bû. Ji xwe wî berê Seyitxan dabû ser rîya geliyê dirêj.

Di şerê cihanê yê pêşîn da, dema xelkê Şerhedê mihacir bûn, hîngê Silêman axa hatibû çiyayê Mêr-dîne, li nik xwedî-gundekî bûbû xulam. Nîzîka çar-pênc salan li wî gundî mabû. Ew çiya û gundên dorali gelî baş dinasîn. Gava dinê tarî bû ji qada şer bi rohilat da çemê biçûk diherike, xwe gî-hande wî çemî û tê av vexwar. Her du aliyên çem darên bihî yê gurr bûbûn, gava leşker bihata dikarî xwe berda nav ava çem û serê xwe di nav tilayên bihiyê da ve-şêre. Wê şevê ma li ber çem, sibe tirê leşkerên tirk hatibûn li qada şer û doraliyên wê li kuştî û birîndaran digeriyan. Dema çav bi leşkeran ket, her wekî xistibû serê xwe êxist nav tilayên dara bihiyê. Holê hate parastin.

Piştî leşker çûn, ji nav avê derket û cilên xwe guvaştin, ziha kirin û wergirtin. Du rojên dijî leşker dihatin li wî erdî doş dibûn. Silêman axa jî wek roja pêşîn xwe berdida nav avê û serê xwe di nav tilayên darê bihiyê da vedîşart. Di wê navê da çar rojan bê xwarin mabûn. Ji ber germa havînê kurm ji ketibûn birîna wî. Roja pêncan leşker nehat wî erdî, dora nivro şivanekî pez anî wir.

Silêman axa çû cem, nan di gel şivên hebû, jê ra kodek şîr dot û zikê wî têr kir. Paşê pirsax xwediyê gundê ku tê da xulamî kiribû ji şivên kir. Şivên gotê:

"Ew mirov heye û rewşa wî çak e. Hîngê Silêman axa gote şivên:

- Bira tu rewşa min dibînî, ma dikarî xwe bigehîni xwediyê gund û bêjiyê, xulamê te Silêman birîndar e, bila were min bigehîne cihekî?

- Wey li ser çavan. Êvarê ez dê pez li pêş gund mexelkim, bi lez û bez herim gundê wî û haydarî halê te bikim. Sibê dîsa bême vir, ku cihê te raveyî wî bikim.

Sibe tirê, dîsa şivan tevî pez hate wir. Hin nan û xwarin jî di gel xwe anîbû û gote Silêman axa:

- Bi şev ez çûm gundê wî, min camêr dît, berî rojavê dê were vir, da jê ra cihê

birrîn deh salan jiya.

LEHENG III

Piştî şoreşa Şêx Seîdê rehmetî, pêlên şoreşin bi xurtî ji her alî welêt radibûn. Eger di navbera wan pêlan da nasî û yekîtiyê hebûyana hikumeta tirkanc tucaran nedikarî xwe li ber wan pêlan bigire û welat azad dibû. Ji wan pêlên şoreşin yeka xurt li çiyayê Sasûnê di bin serekatiya malbata Eliyê Yûnis da leşkerên tirk bêzar kiribû. Hîngê xelkên Sasûnê ku gund berdabûn û derketibûn serê çiyân, Di hundirê xaniyên xwe da çaline binerdi kola bûn û pirtalên xwe tê da veşartibûn. Dema rojekê hewceyî tiştêkî bibûna di bin şevê da dadiketin gund, tiştên bixwestana di çalê da derdixistin, carekê din davê çalê digirtin û vedigerin çiyê. Ev yeka han ji hemî xelkên çiyê ra tiştêkî nas bû.

Herçî leşkerên tirk nedikarî derkevin çiyê. Çiqas digêhan kûntarên çiyê şelpene pir xurt û mezin ji destên şer-vanên kurd didîtin. Ji lewra ew li nav eşîrên dora çiyê doş dibûn û carcaran reya xwe bi gundên vala jî dixistin. Gava kesek li wê êrdimê bidîtina bê ku bizanin kî ye kûda diçe dîkuştin. Demsal payîz bû. Li serê çiyân sermayê hestiyên şervanên dihingav. Bê merş û mitêl mirovan nema dikarî xwe li ber wê sermayê hişk bigire. Nemaze sibana berî berbangê ji ber

sermayê diranên mirov dirikrin. Sibekê zû, berî berbangê, di kûntarên çiyê da, li nav gundekî ji wan gundên berdayî, deng bi bi tîfingê ket, lê ji hev qut nedibûn. Şervanî gelekî ecêb mabûn û bi meraq ji hev dipirsîn: "Ma gelo ev bêbavên tirk şerê kê dikin?" Dinê ronî bû, paşê hêdî hêdî ro hilat, hîngê dengê tîfingan bi xurtî dihat. Kesî nedizanişt û jêdera wî şerî çî ye. Ro bilind bû, xwe gîhande sînga ezmên, pîr neçû

te nişandim. Dema dinê tarî dibe wê te li bergirê siwarke bibe.

Wê rojê serêvarê bergir anî hat. Dema şev tarî bû Silêman axa siwar kir bir.

Piştî du rojan anîn Hesîcê, tevî wê birîne wek şerekî dimeşe. Hîngê ez li wira bûm, du rojan min û Ekrem begê xizmeta wî dikir. Piştî jê ra du emeliyati çêkirin û şeş parsû ji her du aliyên sîngê

dengê topan jî hat. Xuya bû leşkerê tirk bi topan li gund didan. Gûnd î vala bû, ma gelo hinde berrîk û gulle berra kê didan?

Ev pîrs li ser zimanê hemî şer-vanan digeriya. Hîngê tiştek hate bîra Mihemet axa kûrê Eliyê Yûnis. Ma gelo nebe ku ji bo anîna hin pirtal kesek çûbe gund û restê leşkerê tirk hatiye? We gavê ji birayê xwe Evdîrehman ra got:

- Binihêr! Ka kî ji xelkê me çûye gund? Heke kesek çûbe teqez niha di tengiyê da ye, divê em di gaziyê de biçin û ji nav lepên leşker biderxin.

- Piştî Evdîrehman axa ji hin xelkê wî gundî pîrsî, zanî ku Remezânê bi tena xwe, ji bona anîna hin pirtal, nivê şevê daketiye gund û hin venegeriye.

Remezân ne peyayê ku ji bo anîna pirtalên xwe alîkarî ji kesî bixwasta. Pir caran bi tena xwe diçû gund û di bin şevê da vedigerî çiyê. Lê "her car bext ji mirovan ra nabe yar." Vê carê dest ji Remezân kir û leşkerên tirk berdane pîsîra wî û ket nava şerekî giran.

Remezân nivê şevê daketibû gund. Di hundirê xênî da çal vekir û herçî pirtalên diviyabû li ber şewla miftikê derxistin, paşê devê çalê wek berê dada û hinek zibil jî bi ser reşand, xwest şû-na devê çalê ne diyar be. Piştiyê xwe pêkanî û hilda piştî xwe, da derî ku biderkeve. Li ber derî du leş-kerên tirk li pêş-berê xwe dîtin. Xuya bû ew jî hatibûn di nava gund da li tiştina bigerin. Bê ku Remezân keysê bide wan û dever û ew da erdê. Yê mayî xwe avêt pişt taldeyekî û wî jî berra Remezân da, lê berrîka wî vala çû. Ji ber vê yeka han Remezân bi şûnda vegeerî xênî, piştiyê xwe danî û xwe ji bo şer pêkanî. Bê guman du leşker bi tena xwe ne dihatin gund, dê hevalên wan jî hebûna. A rast jî ew her du ne bê heval bûn, ew jî alayiyek piyade bûn. Alayiyek din jî dê sibetirê bihata, heya êrişekê bidin gundên di kûntarên çiyê da.

Li ser dengên tîfîngan leşkerên alayiyê hemî çûn çarmedorî xaniyê Remezân girtin û şerekî xurt dest pêkir. Remezân nemerdî nekir, berî ku dunya ronî bibe, xwe gihande ser cendekê leş-kerê mirî, tîfîng û fişekên wî hilgirtin birin hundurê xanî. Paşê çarmedorê xênî ji aliyê hundur va kunên biçûk di dîwêr da vekirin heya ew bikare xwe ji êrişên leşkeran biparêze. Piştî dunya baş ronik bû, serhengê alayiyê fermaya êrişê da. Ji ber ku kesê li pêşberî wan peyakî bi tenê bû, êriş gelekî xurt çêbûbû û bêperwa dajotin ser xênî. Remezân ji bona êrişeke holê pêkhatî bû. Çiqas ku leşkeran xwe digîhandine dora xênî ji ber berrîkên Remezân nedîfîlîtin û deverû di nav xwîna xwe da vedigevizîn.

Dema bi dehan cendek li dorî xênî ketin, êriş sist bû û zanî ku peyayê li

pêş wan kurdekî mîrxas e. Piştî rohilat bi du saetan alayiya din jî gîhabû gund û di gel wê topên hawin jî hebûn. Dema dîtin ku Remezân gelek leşkerên wan kuştin û birîndar kirin û dest danîne, vîcar bi topan li xênî dan. Ji ber ku cihê xênî nizim bû, jî du gullan pêve li dîwarê xênî neketin. Lê şerebnalên gulleyekî ji wan birînek di ranê Remezân da vekir. Tevî ku hestiyê ling ne şikiyabû jî, piştî birîn sar bû, nema lehengê me dikarî li ser lingê xwe bi hêsanî bimeşe. Lê wê birînê ew jî desthîlanîn nexist. Darek da bin çengê xwe û li ser lingekî, wek şêrê birîndar, di nava xênî da li ber kûnçeperan diçû dihat û her nav di xwe dida. Nivro dageriyabû, ku Mihemedê Eliyê Yûnis tevî malbat û eşîra xwe di gaziya Remezân çûn. Hemîyan nedixwestin ku wî şêrî di nav lepên dijmin da bihêlin. Gaziyê xwe gihande gund, şerekî pir xurt û giran di navbera her du alayiyên tirk û şervanên sasûnî da bû. Şer du saetan dom nekir, ku leşkerên tirk jî gund biderketin û revî revî berên xwe dan Hezoyê. Hîngê kesên di gaziya Remezân çûbûn berî dan xaniyê Remezân. Dora xanî ji cendekan tîjî bû, berî her tiştî tîfîng û fişekên leşkerên mirî civandin û paşê çûn nava xênî û Remezânê birîndar birin çiyê.

Min ji Evdîrehman axa kurê Eliyê Yûnis pîrsa kuştiyên dor xaniyê Remezân kir, ev bersiv da min:

- Dema em gîhane xaniyê Remezân her wekî keriyek pez li dora xanî mexel be.

- Ma gelo we cendekên dorafî mala Remezân jimartin?

- Di navbera kuştî û birîndaran da heftê leşker bûn.

- Ma birîna Remezân çawa bû?

- Bîst roj di ser vî şerî ra neborîn, ku careke din di nava şerevanan da xuya bû, lê vê carê di rêza lehengan da radiwestî.

Rehma xwedê li Evdîrehman axa be, ku bûyera mîrxasiya Remezânê Xerzo ji min re got û wenda nebû.

Herçiya ez ji Evdîrehman axa hîn bûm, ne tenê ew nivîsan bû. Bûyerên şerê Sasûnê jî berî sed salî heya mala Eliyê Yûnis jî çiyê derketine û hatine Sûriyê, t ev jî min ra gotibû û min nivîsî. Nîzîka sêsed rûpel bû, lê mixabin ku ew nivîsan ket destê hikîmetê û holê westa min a du sê mehan vala çû.

LEHENG IV

Sala 1925'ê şoreşa Şêx Seîd şikest û rehmetî tevî 48 hevalan bi dar ve bûn. Serekeşîr, şoreşvan, têkoşer, mîrxas bi hezaran diketin zindanên Xarpêt û Diyarbekirê. Ev girtî gulbe bi gulbe [grûb bi grûb / pişk û pişk] dibirin pêş dadgeha Istiklalê. Ev kes an dihatin darvekirin, an jî

ji deh salê heya sed salê hikim dikirin û dişandin zindanên rojavayê Tirkiye, da li wan cihan bimirin. Erdimên ku tê da şoreş bûbû, di nava destê Tirkan de bû. Bi hezaran kurd wek pez û dewar ser jê dikirin. Bi sedan gund tevî zav û zêç dişewitandin. Ji bo çavtirsandina gelê kurd çî kira sitemkar diviyabe bédilovanî dikirin. Herçî êrdimên ku şoreş negihabûyê serek, rîsipî, mîrxas surgûn [dihajotin / nefî] dikirin û ji bo civandina tîfîngan cih cih mifrezeyên leşker dişandin gundan, ku tîfîngên di dest kurdan de bicivînin.

Adil Beg ji begzadeyên ku ji mêjva dewlemendiya xwe wenda kiribû û bi rûmeta bav û kalên xwe girtibû. Tevî birayê xwe di gundekî bi cih bûbû, tîkiliya xwe jî tiştêkî netanî. Tenê wî diviyabû hewceyî kesekî nebe û ava rûyê xwe li ber lingên nemerdan nerijîne. Tevî birayê xwe, dema dîtin gelê wan di şoreşê da bindest bû hikûmeta tirk çekan dicivîne û mifreza leşker gîhaye nîzîkî gundê wan, her du biran tîfîngên xwe derxistin danî paş derê malê, çî gava ku mifreze bigehê gundê wan, bê gotin her du tîfîngan bidin mifrezê.

Wê sibê Adil Beg berî birayê xwe ji xewê hişyar bû, cilên xwe wergirtin û çavneîriya hatina mifrezê kir. Pir neçû pêşiya mifrezê derket, sî siwarî û zabîtek bûn. Adil Begê birayê xwe hişyar kir û xwe berda pêşiya siwaran da ku serê hespên wan bigire. Heya birayê Adil Begê gîha ber derî, wî rahişte serê hespê zabît û bi ruyekî geş gotê: "Fermo peyabe! Em di xizmeta te da ne." Lê zabîtê tirk mecala tiştêkî neda her du birayan, bê ku tiştêkî bêje tajanga xwe hilanî û danî nav çavên Adil Begê û bê dilovanî dawêşandê. Dema Adil Begê ev bêbavî jî zabît dît, bê parastina rûmeta xwe ya şikestî tiştek nehat birê, gote birayê xwe, ku gîhabû ber derî: "Law tu nabîni ev bêbav çî dike? Êdî mirin ji mayinê pir xwestir e. Lêxe wî bitevizîne." Bi dengê Adil begê re, birayê wî tîfîng jî piştî derî hilda û da pîsîra zabît û wî jî ser piştî hespê anî xwarê. Adil begê jî şeşderba zabîtê ketî kişand û berda leşkerên doraliyên xwe. Birê jî bi her berîkek leşkerêkî diavête erdê. Gava leşkeran dîtin ku mirin ji destên wan dibare, bê ku dest bibine çekên xwe revîn. Lê Adil begê dev ji wan berneda. Tevî birayê xwe li hespên yên kuştî suwar bûn û dan ser piştî wan. Her du bira weke teyrên dubiran dirêjî mifreza revok kirin. Wê rojê 23 kes ji leşkeran kuştin. Hesp û tîfîngên wan hanîne malê. Êvarê zaro û pirtalên xwe li hespên leşkeran bar kirin û berê xwe dane Kotolê, sînorê Iranê. Dema hinek bixwazin rûmeta xwe pirêzin, du mîr ne hindik in, dikarin gelek tiştan bikin. Piştî vê kira han, gelo ma ne hêja ye, ku em navê Adil begê jî

ROJÊK WEK GELEK ROJÊN DIN

Kurteçîrok (Novel)

Dr. Kurdo Husên

Eger berî nêzîkî deh salan, ji Darayê Dihokî bihataya pirsîn "Gelo çi tişt hew di bin stûna ezmên de, ji wî nexweştir heye?", wî dê di cih de vegevandibaya, bê ku ew pir zimanê xwe di devê xwe de bigerîne: "Ew bêwelatmabûn e, ew ji welat dûrxistine e. "Lê ji deh salan û vir ve, Darayê Dihokî li Parîsê bi cih bibû. Eger di wê rojê de û nemaze di serma wê roja han de, hem ew pirsê han ji wî bihataya kirin, wî dê bêguman, bersiva xwe bi awayekî dinê bidaya.

Wê rojê, bayekî xurt li ser cadeyên Parîsê dikire vîze-vîz û wî, mîna carûdek pehn û naye xuyabûn cade û baxçeyên bajêr ji kesan vala dikirin. Wilo ji, Darayê Dihokî pêrgîni pir kêr kesan hat dema wî berê xwe da çayxana ku her dem wî di nav diwarên wê de kul û derdên dilê xwe dihêrandin.

Hundirê çayxanê, wek bajêr vala bû û Dara berê xwe da qata jorê. Berî ku ew bi pêlikan biçûya jorê, wî weke her carê li Lîza temaşa kir. Lîza her dem dev bi ken bû û dinanên wê yên sipî di nav lêvên wê yên sor û dagirtî de diçirîsîn. Çayxane vala bû û Dara li hevberî Lîza rawestiya û bi kêfa dilê xwe wî nêrînên xwe li ser rû û canê wê gerandin. Ew ji

xweşikbûna wê têr nedibû. Lîza xwe li ser qûma nerm a sûret ramirandibû û şûşa Koka-Kola di dest de, wê ji hema li Dara dinihêrî û dikeniya, bi keneke bêdeng. Dara garsonê çayxanê ji bîr nekiribû û dizanibû ku ew dê nêzîkî wî bibe da ji wî biprise ew çi dixwaze vexwe. Ji ber vî tiştî, ew ber bi jor ve çû û li nêzîkî pencereya pir fireh ciyek ji xwe re hilbijart. Weke her carê, wî pirtûk û nivîsên xwe danîn ber xwe. Pirtûkek vekir û xwest bixwîne, lê, dilê wî ji binî ve nedîçû xwendinê. Dilê wî ji derd û kulan giran bû û ji ber vî tiştî jî, tîp û rêz li ber çavên wî dîlan dikirin û dibûn weke gergerîkan. Her tîpekê berê xwe dida aliyekî. Dara pirtûka xwe girt û bi xemgîniyeke mezin, awirên xwe li ser çiqilên darên rût garandin. Bayê xurt şaxên bêpel, bi hêrs, li hev dixistin û tevî ku pencereyên çayxanê hemû girtibûn, nale-nala daran û care-cara bayê digihan guhên Dara. Ezman tarîtir dibû û ewrên reş î avis dabûn dû hev û dixwestin kêliyêk berî kêliyêkê xwe ji barên xwe azad bikin.

Dara xwe di nav pêlên xeman de winda kiribû dema wî bawer kir ku dengên pêyine sivik ji jêr ve hatin. Li ber guhên wî, gav biçûk û sivik bûn û wî ji xwe re

got ku hebû nebû, jinekê berê xwe dabû aramiya qatê jor. Wilo ji nêrînên wî bi pêlikan girêdayî man ta ku keçek, ji wî re, di valahiya deverê de xuya bû. Keçê çavên xwe garandin û wê masa Dara hilbijart û li pêşiya wî rûnişt. Wê ji pirtûkek ji çenteya xwe ya destan derêxist û piştî ku wê du sê caran li Dara nihêrî, awirên xwe di sînga pirtûka xwe de çikandin.

Nale-nala daran û care-cara ba hatin birrîn û nema êdî gihane hundirê çayxanê. Û Dara nema xwe bi tenha serê xwe dît. Bi çend nihêrînan, wî di navbera xwe û keçê de, ew çend bihust pîvandîn û bi kêfxweşiyek diyar, di dilê xwe de, ji xwe re got: "Baş e, pir baş e! Wê dikarîbû li hezar ciyên din bimaya, wê dikarîbû li paş stûnekî rûniştibaya, ma stûn ji vê çayxanê kêr in? Wê dikarîbû jî li qatê jêr bimaya. Lê ew helkişiya û li hevberî min rûnişt. Baş e, pir baş e!"

Dara pêşî bi dizî û paşê eşkere, nihêrî û di nava xwe de berdomand: "Eger dilê wê nexwestibaya, ewê li mala xwe bimaya, ma di rojek weke vê roja han, ku Xwedê jê nestendibe, kî ji mala xwe derdikeve?"

Keç, bêhawe bi ser Lîza ve diçû û vî tiştî dihişt ku Dara bêhtir di nav xwe de bikele. Por, pêşanî, ebrûh, mijang, çav,

lêw, çeng, rûhinari, hemû yên Lîza bûn. Lê wê keçe kincên zivistanê bi ser bejna xwe ya zirav de dakiribûn û wê dihişt ku tişt li ber çavên Dara di serê wî de, bêhawe tev li hev bibin.

Di wan salên dawiyê de, Dara her dem li ser welêt dihişirand û difikirî. Ew bi pir tiştên din jî xerîk û mijûl dibû. Yek ji wan tiştan pîrsa tenhayiyê bû. Dara dixwest zencîra tenhayiyê bişkîne, bi dosthevaltiya çend dostên ewrûpî û bi saya jineke xweşik û zana. Dara di kesaniya frensiyî de dixwest ji xwe re pişteke xurt, sitareke mezin bidîta. Wî dixwest bawer bikiraya ku eger çareyek ji bo jiyana wî ya tevlihev û tarûmar peyda bibûya. Di tenhayiya şevên bêhawe dirêj de, di dijwariya sermaye tenhayiyê de, wî dixwest di kesaniya jinên ewrûpî de keştiya biserketî û azadiyê bidîta.

Keç ji Dara re ne pir xerîb bû û Dara ji xwe re got ku ew li ciyekî rastî wê hatibû û gelek caran dîtibû. Lê li kê derê? Kengî? Çawa? Wî nikaribû bersivên wan pîrsan bidaya. Ji dêvîla ku ew bi wê re biaxive, xwe nêzîkî wê bike, perda bêdengiyê bidirîne, ew hinekî ji bir kir û gotin û serpehatiya xortekî kurd anîn bîra xwe. Bêguman gelek caran gotin û serpehatiya Avdiqadir bi bîra xwe ve anibûn.

Di şevêkê jî şev û ahengên kurdan de, li bajarê Parîsê Dara rastî Avdiqadir hat. Dara ne ji mêj ve gihabû Parîsê. Avdiqadir, ji ber gelek tiştan bala wî kişand û gelek caran piştî wê şevê ew hevûdu dîtî hate bîra wî. Xort bala Dara kişand, ne tenê ji ber ku wî rengê porê xwe bi dermanan zer kiribû, lê ji ber tevgera xwe, dan û standinên xwe, çekên xwe û ji ber wan kesên ku wî ew li dora xwe civandibûn... Wê rojê jî, li derve sar bû û kurdan xwe gihandibûn hev û her yekî dixwest aloziyên jiyana li derveyî welatê jî bir bikira. Rojên geş, rojên şahiyên bi bîra xwe bihaniya. Wilo jî, eger di nêrînan jî û mîran de xemgînî nedihat vaşartin. Kêfa Avdiqadir li cih bû, her ku ew dilivîya ew kêf ji wî diweşiya û dibariya. Keçeke hûrik xwe xistibû bin çengan û hema wê destê xwe dixist bin çakêta wî, te digot qey qafalî bi ser de hatibû. Dara di wê şevê de pir tişt bi çavên serê xwe dîtî û bi guhên xwe bihiştin, wî naskir ku xort, bi guherandina rengê porê xwe nerazî bû wî navê xwe ji guherandibû û wî ew ji Avdiqadir kiribû Rody.

Tevî ku Rody nedida xuyakirin ku haya wî ji nêrînan hebû, xweş dizanibû çî li hawirdora wî dibuhurî. Dizanibû ku Dara zuq li wî mêze dikir. Wî bîstikekê dev ji keça ku xwe bi wî ve dizeliqand berda û xwe nêzîkî Dara kir. Wî destê xwe danî ser milê wî û ew bi nermî ber bi masên ku xwarin û vexwarin li ser

wan hatibûn rêzkirin, kişand. Ji bo şevê, jinên kurd nanê welat û hemû xwarinên kurdî çêkiribûn. Wan sênîyên birincê, kûfte, tîrşîkê, pelên rezan û pelên lehanan û mast û xeyar, li ser masan raxistibûn. Rody kûfteyek rada devê xwe û paşê, destê xwe dirêjî şûşeyek bîra kir û ew bi ser xwe ve kir. Rody dixwest tişteki bibêje û wî nehişt ku Darayê Dihokî pir li hêviya wî bimîne.

- Binêr xorto, tu nû ji welêt hatiyî û hêna tu çavgirtî yî. Bi rastî, ez ji te re bibêjim, awirên te bêhna min teng dikin. Lê ne xem e. Ez dizanim tu jî rojekê werî guhertin.

Dara dengê xwe nekir û Rody rahişt kûfteyêke din. Piştî ku wî ew bi bêhtengî cût û daqurtand û bêyî ku haya wî pir ji Dara hebûya domand:

- Mirov gerek weke lastîkê be û li gor bayê serdeman here. Bawer bike ku eger tu bixwazî ciyê xwe di nava gelê ewrûpî de bibînî, gerek tu weke lastîkê bî. Keçên vê derê ji xortên nerm, yê weke lastîkê nerm hez dikin.

Rody di nav lêvên xwe de hinekî kenîya û li keça ku weke sêwîyan bê wî mabû nihêrî:

Mirov gerek bizanibe çawa xwe nêzîkî ewrûpîyan bike.

Haya Rody nema ji Dara hebû û ew di ber xwe de diaxivî. Wî çend qurtên li dûv hev li şûşeya birayê xist û şûşeya vala avête ser maseyê. Paşê li Dara vegeyaya û ji bir kir li ser çî di xaxivî. Ew bi kêf dixuya. Diyar bû ku wî ciyê xwe di nava jiyana Parîsê de peyda kiribû û nedixwest ku ew çî ji destê wî biçûya. Piştî ku ew wilo li ser nêrînan xwe axivî, çû kete nav hevalên xwe û berê xwe da dîskotêka "dîlangeha" herî mezin di bajêr de. Berî ku ew di nav gumê-guma Parîsê de ji ber çavan biketa, Dara hat bîra wî, li paş xwe nêrî û bi dengê hinekî bilind got: "Lastîkê jî bir meke ha!". Dara bêdeng mabû û nema dizanibû wî di wê şeva han de çî dikir. Ew di ciyê xwe de weke gêjan ma, ta ku hevalekî bi destê wî girt û ew ber bi govendê ve kişand.

Govend û demên govendan ji mêj ve ji cihana Darayê Dihokî dûrketibûn. Wê rojê, di wê çayxanê de, ew rûniştî bû û gotinên Rody-Avdiqadir xweş dihatin bîra wî. Te digot ew û Rody di şeva çûyî de pêrgînî hev bûbûn. Gotinên Rody hebê rêyêne fireh li ber wî vedikirin û ji ber vî tiştî, ew dihatine bîra wî û bi gaziya dilê wî dihatin. Wan çareyên hêja li ber wî pahn dikirin û bêyî ku haya wî ji wî hebûya, Dara li neynika li ser diwêr nêrî û destê xwe di ser porên xwe yê reş re bir. Eger wî bi ya Rody kiribûya, wî dê ji mêj ve porên xwe zer kiribûya. Di neynika li ser diwêr, porên wî her dem reş bûn. Tevî ku, di wan salên dawiyê de, çend tayên sipî ketibûn.

Dara careke din keça li hevberî xwe

dît û li wê mêze kir. Ew keç... ew çend bedew û dilbir bû ku di xewnên şevan de jî peyda nedibû. Lê aneha, ew li hevberî wî rûniştî bû û xwe ji qazî û nazîyan, di nav pelên pirtûka xwe de winda dikir. Ji nişkê ve û weke ku wê bizanibûya ku Dara cegerê xwe danibû hev, wê serê xwe bilind kir. Dara gotinên xwe amede dikirin.

"- Ez hêvîdar im ku te aciz nakim. Bibuhure eger min te nerehet kir, bibuhure! Min dît ku tu bi tenha xwe bûyî û min xwest bi te re hinekî bi xaxivim."

Dara rawestiya û xwest şûna gotinên xwe li ser rûyê keça firensî bibîne. Rûyê keçe weke xwe ma û Dara naskir ku li zora wê çû. Lê wî dabû navê û nema dikaribû paşûber vegeyaya û berdomand:

"- Ez xwe bi te didim naskirin. Navê min Dara ye, Darayê Dihokî. Weke ku navê min nişan dide, ez ji bajarê Dihokê me. Ez kurd im ji Kurdistanê Başûr im û ez ji çend salan ve ye li Parîsê me."

Keç, weke ku ew li hêviya wan gotinan baya û weke ku wê ji mêj ve gotinên xwe di serê xwe de amede kiribûna, wê nehişt ku Dara gotinên xwe dirêjtir bike û bi bêhtengî gote:

"- Bes e, Dara, bes e... Ev cara sedî ye ku tu stîrana xwe ya kevn hema ji min re dibêji. Ma tu nikarî li ser tişteki din bi xaxivî?"

Dara nizanibû çî bigotaya. Wî nêrînan xwe birin derveyî çayxanê, nava şax û çiqilên darên ku nizanibûn çawa xwe ji hovitiya bayê har biparêzin. Care-cara ba û nale-nala daran careke din gihan guhên wî. Dema keçe dît ku ew bêdeng ma, wê qerfên xwe kirin û dengê wê tevî dengên ku ji derve dihatin têkel bû:

"- Bibêje, Darayê Dihokî... Kanî şar û şapikên te? Kanî xencera te ya zîvîn a ku te serê xwe pê bilind dikir?"

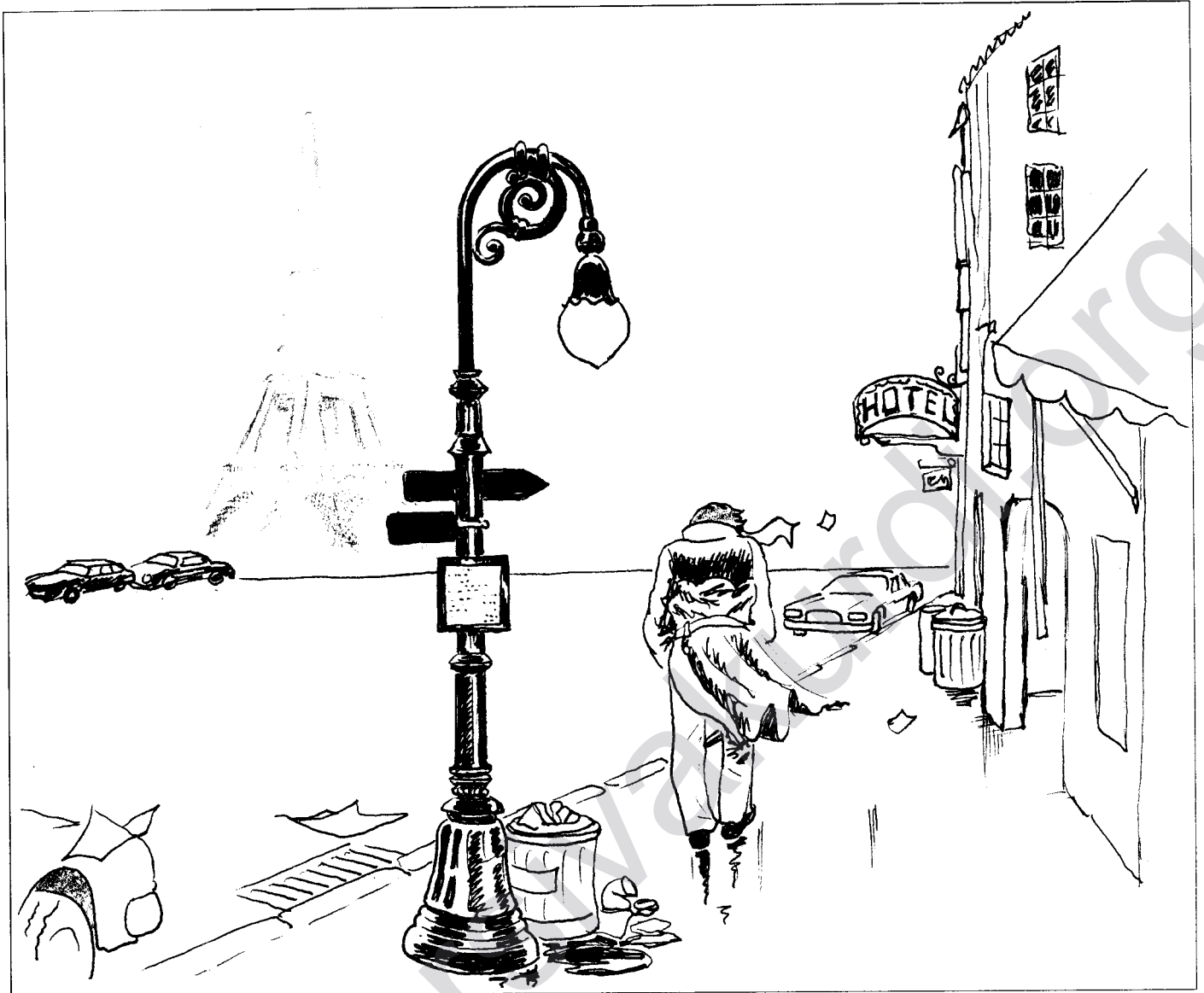
Piştî van gotinan, wê welê berdomand:

"- Bibêje, Darayê Dihokî? Tu wê çî ji xwe re bikî keys da ku tu xwe nêzîkî min bikî? Da ku tu bihêlî dilê min bi te bişewite? Perçên Kurdistanê? Şoreşa Şêx Seîd? Kî dizane? Belkî miriyên bajarê Helebçê?"

Dara bi xemgîniyêke diyar nêrînan xwe li ser çiqilên ku dikirin hawar gerandin û paşê, serê xwe xiste ber xwe. Wê rojê, wî dixwest li ser tenhayiya xwe, bêxwedîka sermaye ku xwe berdabû nava hestiyên wî bi xaxive. Wî dixwest li ser derdên xwe yê pir, derdên girêdayî bi bajarê ajotinê (nefiyê) bi xaxivîya. Lê zimanê wî, di devê wî de bûbû weke textekî û ew nedilivîya. Qerfên keçe, zimanê wî di korta devê wî de pûç kiribûn.

Keça ciwan li saeta bezinê destê xwe nihêrî û weke ku dilê wê hinekî hênîk bi baya, dengê xwe daxist.

"-Tu dizanî Dara, ez kurdên li Ewropa

xweş nas dikim. Çawa ku hevalê te Rody bawer dike ku ew keçan nasdike... Beşek ji we bi navê welatê parîşan dixwaze têr bixwe. Beşek dixwaze dilê keçên bêhiş bi xwe bişewitîne. Beşek ji xwe dihavêje devê gurê har û bawer dike ku ew ê bi saya ewrûpiyan welêt rizgar bike."

Keçê çavên xwe ji çavên Dara derxistin li derve nêrî û paşê, bi dengê bi zor digihîşt guhên Dara, wê berdomand:

"- Û beşek, ji bêçariyê, dîn dibe, yan ber bi dinbûnê ve diçe."

Wê careka din li saeta xwe nihêrî û xwest rabaya. Dixuya bû ku ew nikaribû bêhtir bimaya. Dema wê dît ku deng ji Dara dernakeve, got:

- Ma xweşikbûna rû û laşê min ne hêja ne ku tu ji bo wan her tiştî ji bîr bikî? Hetta navê xwe û navê bajarê Dihokê jî, ji bîr bikî?

Bi wan gotinan, ew rabû ser xwe û wê xwest di nav lêvên xwe de bikeniya, serê xwe xwar kir û nema rûyê wê ji Dara ve

dihat xuyakirin. Lê dengê wê xweş digiha guhê wî. "Em ê careka dinê hevudû bibînin. Ji bîr meke ku em ji kesên nerm, wek lastîkê nerm hez dikin."

Dara pelên pirtûka xwe dan hev û bi pêlikan ve daket. Li jêr, li ciyê xwe, Lîza xwe careka dinê li ser qûma nerm ramirandibû. Wê kincên xwe yên zivistanê ji xwe kiribûn û laşê xwe dida ber tava rokek xweş. Ew her û her dikeniya û şûşa Koka-Kola'yê her di destê wê de bû.

Dem a Dara derket, bayê xurt xwe li canê wî pêçand. Wî li hawîrdora xwe nihêrî, li bajarê sar û li darên baxçê li hevberî çayxanê nihêrî û bi dûr ket. Rody û gelek xortên hemwelatîyên wî, li ber çavên wî geh dibûn weke guran, qîlên xwe di canên hev de diçikandin, geh dibûn weke pisîngan û di nav diwarên Parîsa bêhawe mezin û tavlihev de xwe vedîştartin! Li derve, pir sar bû û di wê bîstîkê de, Dara pir bêriya rûyê diya xwe û destên bavê xwe yên ku kêfxweşî ji wan dibariyan kir. Wî bêriya

xwehên xwe, birayên xwe, dost û hogirên xwe kir. Wî pir bêriya darek gulên sor ku wî bi destê xwe di hewşa malê de çandibû kir.

Wilo jî, eger berî deh salan ji Darayê Dihokî bihataya pirsîn:

"Gelo çi tişt hew di bin stûna asmên de ji wî nexweştir heye", wî dê di cî de vegeandibaya, bêyî ku ew pir zimanê xwe di devê xwe de bigerîne: "Ew bêwelatmabûn e, ew ji welat dûrxistin e" bigotaya. Lê ji deh salan û vir ve, eger di wê rojê de û nemaze di sermaye wê roja han de, hem ew pirsê han ji wî bihataya kirin, wê bêguman, bersiva xwe bi awayekî din bidaya.

Dara, di wê sermayê de, li wî bajarî, weke sehekî kotî, weke sehekî bê xwedî bû ji ber ku tu kesî ew pirs ji wî nekir, wî jî tu bersiv neda.

Wê rojê, bayekî xurt li ser cadeyên Parîsê dikir vîze-vîze û wî mîna carûdek pehn û nayê xuyabûn cade û baxçeyên bajêr ji kesan vala dikirin... ■

A zad bi dengêkî nizim pirsî. "Yadê, bavo dê kengê vegere?" Te digot belku ne dixwest kesekî din xeyn ji dayka wî vê pirsê bibihîse. Nazê kir ku wê dengê kurê xwe ne bihîst, lêniherî û got: "zû qedeha xwe vala ke, ji bo ez ji te re dîsan tijîkim. Zû, zû, hina çay sar ne bûye." Azad dest ne avêt qedehê û ne jî li dayka xwe niherî. Berî çend salan, dema ew hê mindalekî biçûk bû, wî sê çar qedeh çay li ser xwarina taştê vedixwarin, lê belê çaya îroj weke ava dilopan soravîn bû, ne bi tama xwe tama çayê û ne jî şêraniya xwe. Weke rojên kevin şekirê kapîkrîn jî di tasê de tune bû. Ji bo mirov têke devê xwe û çayê li dû bi ser xwe ve ke. "Yadê, bavo dê kengê vegere?" Dîsan Azad ji dayika xwe pirsî, ya ku ji dest ne hat der careke din guhên xwe di derheqê pîrsa lawê xwe de kerr bihêle; rabû ser xwe, ber bi Azad ve meşiya, li ber wî danişt, her du destên xwe li dora wî gerandin, ew hembêz kir û bi dengêkî pîrr nizim di guhên wî yê çepê de got: "Azad, min ji bîra bavo kirîye, weke te; yan belku hê bêhtir. Ew ê were inşallah hefta li pêş. Ger na, meha tê ew dê were. Têye bîra te ew çawa şevêkê tev hevaleyê xwe ji nişka ve ket hundir? Na, te nedît ew çawa ket hundir. Lê te dît çawa wî tu ji xew rakirî û tûrikên şêkir û xurman kirin destên te. Ewê di van rojan de dîsan were, ez dizanim."

Hejimara lêxistina dilê Azad bi bersiva dayka wî re rabû jor û baş hat bîra wî, çawa bavê wî ew di kûraniya şevê de cara berê ji xew rakir. Berf wê demê hê tune bû. Dawiya payizê bû, li derve vîze vîza bû. Ew seeta wê şevê weke xewneke şêrin dihat bîra wî. Hundirê xaniyê wan jî dûtê cigaran tîji bûbû. Mirovek zexim, debance li piştê, tîfing li pêş û ser dawiya doşega wî rûniştibû û bavê wî jî ew kiribû hembêza xwe, radimûsa û tûrikên armûxanan didan wî. Dû rohilat, dema ew jî xew rabû, ji şeva çûnê tenê, bihna dûtê cixaran di hundir de mabû. Dayika wî tûrikên şêkir û xurman veşartibûn. Divê bû ku ew haya kesekî negihîne hatina bavikê ya şeva buhirî. Nazê, dayka wî, tenbe li wî kiribû.

Azad hê di hembêza Nazê de bû, dema diya wê hat bîra wî. Zarokîya diya wê jî weke Azad derbas bûbû. Kalkê Nazê, Memê, di navbera salên 1946 û 48'ê de tenê sê caran di nivên şevan de hatibûye mal û dûre şevêkê li ser sinor hatibûye kuştin. Çavên Nazê nedikaribûn êdî hêstiran paşve vegefrînin, yên ku dest pê kirin li ser rûyê Azad bibarin. Kur û dê dilên xwe bi girî honik kirin.

Mam Reşîd jî birê av dikişand. Vê sibê dunê pîrr sar bû. Bayê şeva borîn berf li ser erdê hişk û luht kiribû. Her roj keça wî Bihar diçû avê, lêbelê îroj Mam Reşîd zû ji xew rabûbû, nivêja sibê kiribû û hatibû ser birê avê ji ber qîza xwe ve bikişîne. Rojên Mam Reşîd hemî li vî gundî derbas bûbûn. Di wan de yên xewş jî û yên reş jî hebûn. Lê tev hemî kêmasiyan jî, ew jî jiyan xwe razî bû. Ta berî salekê, dema kul-

VEGERA MAL

Şahîneh B. Sorokî

feta wî rojekê nexweş ketibû û di nava du sê rojan miribû. Mirîna şûya wî şahiya dilê wê jî bi xwe re kiribû axa gorê û nema êdî kesekî ken li ser lêvên wî dîtibû.

Ji zaroyên Mam Reşîd tenê Bihar hê bêlar bû. Ew ên din hemî xudan kulfet bûn û îroj li şûnên din diman. Neha bûkeke wî tev zarokê xwe tev wî û Biharê li gund rûniştibûn. Çimku kurê wî Seyid jî weke mêrê Nazê pêşmerge bû.

Mam Reşîd satila xwe tîji kir, ew li şûnê hişt û hebekî ber bi wê de çû. Li ser kevirê reş rûnişt, tûrikê titûnê jî bêrika xwe derêxist û dest pê kir cigarekê bipêçe. Kel-eboxa jî satila avê radibû bi kinî bala wî kişand ser xwe, lê dûre herdu çavên wî xaniyên gund bo xwe kirin amade. Hate bîra wî ku çawa wî û Resûl Mamend, xezûrê Nazê, berî salne pîrr xaniyên xwe di hundir zikê sê heftan de, yek li kêleka yê din lêkirin. Bêyî ku bixwaze, stûyê wî ber bi hêla merzelê gund liviya û çavên wî têkoşiyar ku gora Resûl di nav yên din de bi cih bikin. Dûtê cigare giran giran di herdu bêvilên wî re derdiket û xwe di nav bayê sar de wenda dikir. Tama cigare jî her dem bêhtir tal bû di devê wî de û li kêfa wî nedihat. Lê carekê hatibû vêxistin û diviya bû were kişandin. Di dilê xwe de Mam Reşîd li pêçandina wê poşman bûbû, çimku wî pîrî caran biryar dabû, ku êdî li xurînî cigare nekîşîne. Mam Reşîd kutek din li cigare xist, ew di bin lingekî xwe de vemirand, rabû ser xwe, satila avê bi destê rastê rakir û hêdî hêdî ber bi mal meşiya.

Her der vê sibê gewr-sipî xuya dikir, xeyn jî malan. Serên kaşên li derdora gund jî mij xuya ne dikirin. Xeyn jî dengê segekî tu dengên din nedihatî guhan. Lê dirêj nekir. Dengê segekî bû, yê duduyan û sisiyan û çaran... Mam Reşîd satil danî û li dora xwe mêze kir. Tiştê nedihat xuya kirin, ku mirov bibêje, ew ê bikaribe bibe sedema ewte-ewta kûçikên gund. Hê Mam Reşîd di vê girikê de mijûl bûbû, dema dengê balefiran jî dût ve kete guhên wî. Wisan, ew têgehîşt çima deng bi segan ketiye; dîsan dest avête satilê ew rakir û meşa xwe domand. Hatina dengê balefiran di van rojan de ne tiştêkî ecêb bû. Dengê jî ezmên her ku çû bêhtir bû. "Tu caran evçend nêzikî li gundê me nekirine." Di dilê xwe de digot Mam Reşîd, dema ku gurmîniyeke weke dengê ewreke meha nîsanê hate guhan, pîrr dirêj ne kir gurmîniyeke din, îcar jî hêleke gund hat û erd di bin lingên wî de hêjand, satilê ve re jî dest xist. Gurmîniya çaran Mam Reşîd li ser çûnê xist, yê ku ber xwe da, ji bo rabe ser xwe, û dît çawa zaniyê wî û yê Resûl di hundir dûtêkî gewr û reş de wenda bûne. Her du çokên wî ketin ber û sist bûn. Jan-neke zirav xwe berda kuraniya dilê wî, ew li ser zik kete xwarê û rûyê wî di komika berfê de wenda bû.

Hê sar bû, lê yekî dizanibû ku zivistan êdî mala xwe hêdî hêdî bar dike. Sê hefte û çar roj mabûn ku Newroz xwe bigehîne holê. Şêrko, mêrê Nazê di şeva reş de nêzikî li gund dikir. Îroj ew bi tenê xwe bû. Du hevalên wî li gundekî din mabûn û wan ê ber rohilat dîsan li şûnekê hevûdu bidîtan. Barê Şêrko ne sivik bû. Xeyn jî Klaşnikofê; du derax û maleke gullan li piştê wî bûn, çar bombeyên destan, her du du di tûrikê de, bi qayîşa wî da hatibûn girêdan. Li ser milekî wî jî tûrekî mezin hebû, yê ku di hindir xwe de şekir, çayî, şuşak donê gazê û tiştên din, ku jî qaçaqxuyan hatibûn kirin, dihewandin. Îroj kurê Mam Reşîd jî hin titûn û hûr-mûrên din jî bo malbata xwe tev Şêrko şandibûn.

Ev bûbûn nêzikî pênc mehan, ku Şêrko û jina xwe hê pênc deqe ji çavên ên din dût, bi hev re derbas ne kiribûn. Dilê wî dikir gupe-gup û gavên wî bi lez pêşve dihatin avêtin. Destên wî yên hişk û sar ê bi bedena Nazê yê nerm û şêrin germ bibûna. Wey hawar! Wî çiqas bêriya Nazê û Azad kiribû! "Şekir û xurmeyên Azad, ez ê beriya ji mal derkevim bidimê". Di dilê xwe de digot. Dûre ew demeke kin di hundir derd û xeman de wenda bû. Kengê aştî dê vegere van dorhêlan? Kengê azadî dê têkevin şûna zordariyê? Kengê segên gund Şêrko dîsan hişyar kirin. Kişandina cigarake din û ewê bigehîştê mala xwe û ji bo xwe têxe binê lihêfê û bedena xwe û ya Nazê bike yek, û di evina dilan de wenda bibe. Ewê dûre donê gazê berde paporê, ava çayê bide ser. Cigareyeke gindorî bipêçe, guh bide ser dengê Nazê û jî wê re bipeyive. Dema wan tîr şor kirin, ewê deng li Azad ke, wî di hembêza xwe de bide rûnişkandin û ramûse. Dîsan ramûse û careke din... Dûre ewê tûrikên naylon yên tîji şekir û xurme bide wî...

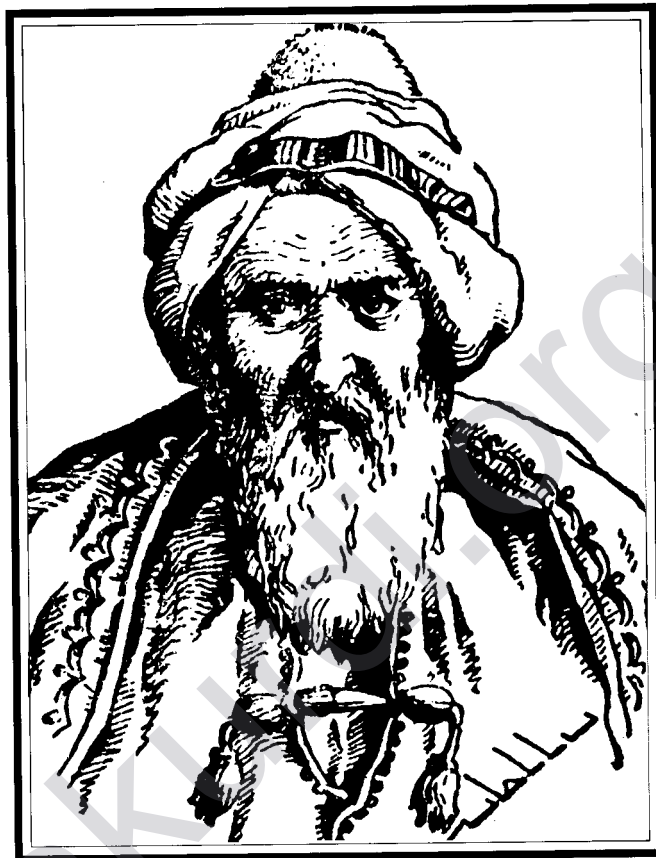
Tirseke sivik jî nişka ve kete dilê Şêrko, yê ku bi dengêkî nizim ji xwe pirsî: "Kuro lawo, ka xani?" Wî baş dizanibû, ku wî rê şaş ne kirîye. Wî û segên gund hev nas kiribûn û kûçikê Mam Reşîd bi wî re dimeşiya, hema xwe davête ber lingên wî, weke ku dixwaze haya wî bikişîne ser tiştêkî. Tirs herku çû bêhtir bû û tamarên Şêrko sist kirin. Bi carekê ve wî dît, çawa tîrsa neha daye ser tîrsa jî mirinê. Rojekê derbas nedibû, bêyî ku ew û mirinê li çavên hev nenihêrin. Lê çî caran tîrsa mirinê tamarên wî wisan sist nedikirin. Ew êdî fêr bûbû wê rewşê. Dema ew gehîşt dara ku bavê wî di roja bûyîna wî de çikandibû, tenê komên kevir û xweliyê li şûna xaniyê wî û yê Mam Reşîdî xuya dikirin.

Piştê xwe da darê û kir ku bigirî, lê ne dikaribû. Jan û gîrr û şewat û qehra di dilê wî de, nedixwestin xwe têxine hindir hêstiran ji bo werin der. □

MELLAYÊ CIZÎRÎ

Mîrê evîn û dildariyê

Şerefxanê Kurd

Bê guman e, dema ku mirov rûpelên dîrokê birûpelîne, wê li gelek kesên paye bilind û nixrdar rast were. Ev di dirêjîya dîroka me de mîna rastiyeke xwe şanî dike û derdikeve holê. Qehremanên gelêrî, yên ku ji bo parastina rûmet, namûs, êl, xak û nav û dengê xwe, destanên berxwedanê li hember doliwgeriya biyanî û dagîrkerên hoveber bi xwîna xwe nivîsandine gelek in. Bi rastî mirov nikare wan leheng û cegermendan bijmêre û yeko yeko bîne ziman. Heya ku em wan û lehengiya ku afirandine derînin ronahiyê, em bê gav dimînin ku pirtûkan li ser wan binivîsin. Ji bilî vê yekê mirov nikare bi hesanî li ser wan binivîse. Ji ber ku her yek ji wan bi serê xwe destaneke qehremaniyê bûye. Ji lew em dibêjin, ne hewceye em li ser wan yeko yeko birawestim. Ma gelo, ev rûpela dikare Kela Dimdimê û berxwedana Biradost, a ku hîma Şahê Farisî Ebbas leqand û bi mehan mîna egîtan li ber xwe da bîne ziman?! Gelo, mirov dikare bi vê hesaniyê Seyid Riza, yê ku li ber kendirî daleqandinê bi serbilindî got:

“ Ez mîrekî 75 salî me. Vaye dibim

şehîd, di nava rêzên şehîdên Kurdistanê de cih digirim. Dêrsim dikeve bin, lê hema wê Kurd û Kurdistan her bijîn. Wê ciwanên Kurdistanê heyf û toleyê hilînin. Bimre zordarî û dagîrkerî, bila bimrin nêmerd û sitemkar...”

Her weha Şêx Seîdê Pîranî yê kal û rih sipî. Şêxê ku di kêliya dawiyê ji jiyana xwe de li hemberê dagîrkeran qêriya û got: “Ez gelekî serbilind im, ku ji bo dozeke mafdar li ber kendirî daleqandinê me. Ev ji bo min rûmet û şerefeke mezin e. Wê ji pê re zarok û neviyên me seriyê xwe li ber we netewînin. Wê bizanibin ku bav û kalên wan xwesparî nepejirandin, li ber dijmin negerîyan û serî netewandin...”

Di vê dabare de nimûne gelek in. Niha ji ev qehremaniya ku bi rastî bê nişe yexwe şanî mirov dike. Ma wesiyet nameya nemirê me yê mezin M. H. DURMUŞ, dema got: “Li ser gora min binivîsin ev deyndarê Kurdistanê ye...” Gelo ev ne nimûneyeke dîrokî ye?! Jiyana xwe gorî Kurdistanê dike û hîn bi ser ve jî dibêje ez deydar im! Nimûneyên weha, ne tenê di dîroka Kurdistanê de, lê di dîroka cihanê de jî kê in.

Di şoreşa me ya hemdemî de, bi dehan hene yên ku fişeka dawiyê ji bo xwe hiştine û bi mejiyê xwe ve teqandin. Tenê da ku birîndar nekevîne nava destên dijmin, ew lepên ku bi lekeyên xwîne sor bûne. Ji bo ku nebin dilîyên şer, rewanê xwe bi vî awahî pak dikirin û bê mirin koça xwe bardikirin.

Belê, bi wê qehremaniya ku serê mirov nikare bilindiya wê hilgire, ciwanên me yên ku temenê wan di navbera salên 20-25 salî de gelek ji wan weha şehîd ketine. Wan bi xwîna xwe ya sor û zelal, gul û gulîkên Kurdistanê rengî kirine. Ma gelo, ji vê dilêrî û gernasiyê bilindtir hene?! Êdî li vir bersiva pirsê bidin, ez ji we re dihêlim.

Di dermafê vê wêrîn û mîrxaziyê de, gelek dîroknas û rojhilatzanên biyanî gotine ku “dîroka Kurdistanê ya qehremanan e” Lewra mirov dikare li vir bêje, “dîroka me ya netewî qahreman û leheng afirandine. Ev rastiyeke, tu hes nikare înkâr bike û bêje na! Heya bi dijmin be jî gotiye û dibêje ku, gelê Kurd ji mirinê natirse, nizane mirin çîye. Kesê Kurd mirinê ji xwe direvine û ditirsine.

Belê, çawa ku dîroka me di warê

mêranî, egîdî û cengaweriyê de kesêen bilind û nixdar deranîne holê, her weha di warê torevanî û wêjeyê de jî, pir kesên ku di dîroka cihanê de kêm wekî wan nimûne hene afirandiye. Wekî ku tê zanîn, piraniya van torevan û wêjevanan, di dema feodalîzmê de afirîne. Ango, dema ku feodalîzm li Kurdistanê hîna di ciwaniya xwe debû. Lewre em dibînin ku klasîkên me di bin bandoriya ola Îslamî de nivîsarên xwe pêşkêşkirine. Ji ber ku feodalîzma doliwger, a ku Kurdistan xistibû bin destlatî û karbidestîya xwe xwedanê wî edeolojîya Îslamî bû. Dema ku em pevek û gotinên biyanî û bi teybetî yên Erebi (ji quranê) di berhemên wan de dibînin, divê em bizanibin ku ji ber wê sedemê tê.

Em li vir dikarin bêjin ku toreya me, tevî wan gotinên biyanî, ku bê dixwaza dil tede cih girtine payeke bilind digire. Kelepura ku bavpîrên me heya roja hîro û bi dirêjîya sedan salan ji me re hîştine, li aliyekî toreye, li aliyekî berxwedan e û li aliyê din jî nokerî û xizîye. Belê, nokerî û xizî jî di dîrokê de kelepore maye. Gelo, ma wê neviyên Idrîsê Bedlîsî şopa wî neşpinin!

Ez guman dikim, me piçekî di vê debarê de dirêj kir. em niha vegezin şer eniya torevan û wêjeya Kurdî. Bawer im vekirina rûpelên jiyana torevanên me yên klasîk pêwîstî û divêtiyeke. Divê mirov wan bide bide nasdan û çendî ji dest were berhem û jînameya wan bine ziman. Min xwest li gora pêkanî û derfetêen xwe, hineki li ser torevanê klasîk, mîrê evîn û dildariyê, xwedan û mamostayê Dibistana Sor, li Cizîra Botan, Mellayê Cizîrî bisekinim. Çendî ku ji dest min were, helbestên wî verêsim û ji xwendavanên hêja re binim ziman.

Mîr Celadet Bedîrxan, bî îmzeya Herkol Azîzan, di Kovara Hawarê de, weha torevanên me yên klasîk li gora jîyan û temenê wan di nivîse: "Elî Herîrî, Mellayê Cizîrî, Feqiyê Teyran, Axayê Bêdarî, Ehmedê Xanî, Salîmê Beyazîdî, Şerfxan, Mirad Xan, Siyapûş, Axayok, Mewlana Xalid, Mella Yehyayê Mizûrî, Mella Xelîlê Sêrtî, Şêx Evdîlgadîrê Gêlanî, Hecî Fetahê Hezroyî, Şêx Mihemedê Hadî, Şêx Evdîlrehmanê Taxê, Nalî, Şêx Rîza, Hecî Qadîrê Koyî, Şêx Nûredînê Birîfkî, Evdîlrehmanê Axtepî,

Elî Teremaxî, Mella Ūnisê Erteqînî, Mellayê Erwasê"

Ji van hozanên klasîk hinek hene tenê Kurdnasan di lêkolînên xwe de çêl û qala wan kirine û hew. Hîna berhem û nivîsarên wan nehatine veşandin û belavkirin. Ji bilî van kesan ji gelek zanyarên me wenda û heya niha veşartî mane. Sed mixabin, vê navê wan maye.

Em werin ser mîrê evîn û dildariyê Mellayê Cizîrî. Da ku em li gora derfetên xwe jiyana wî ya niximandî derînin ber çavan û helbestên wî ji xwendavanan re bixwinin. Bi rastî mîna gelek hozanên me yên klasîk, mējûya jiyana Mellayê Cizîrî jî ne eşkere ye. Her lêkolîvan û rojhilatnesekî li gora ku bihistiye, mējûya jiyana wî daniye. Em dikarin li jêr bi dermafê vê yekê hinde nimûneyan binim ziman.

Mamosta Hejar di pirtûka xwe ya bi sernivîsa "Dîwana Arîfê Rebbanî Şêx Ehmedê Cizîrî, Meşhûrê bi Mellayê Cizîrî" de dibêje:

"Navê wî Şêx Ehmed e, ji şênîyê Cizîra Botan e" Li cihekî din mamosta Hejar jî dîroknas û nivîskarên Kurd û yên biyanî gelek nimûneyan tîne ziman:

"Mamosta Elaeddîn Elsiccadî dibêje

ku, Mellayê Cizîrî di navbera salên 1407-1481'an de jiyaye. Ango di sedsal û çerxa 15'an de. Navê wî Şêx Ehmed e. Navê bavê wî Şêx Muhemed e. Ji Cizîra Botan e. Ev Cizîra Botan, a ku gelek keşen mezin û sergezav afirandiye, Mîrê evînê jî, Mellayê Cizîrî aniye rûyê gerdûnê". Lê dîsa jî Elaeddîn Elsiccadî dibêje ku, mējûya jiyana wî di tariyê de ye.

Dr. Blêc Şêrgo, di pirtûka xwe ya bi sernivîsa "El Qediye El Kurdi ye" de, bi dermafê jiyana wî weha dibêje:

Mellayê Cizîrî, navê wî Şêx Ehmed e. Ji şênîyê Botan e. Di sala 1160'ê de, li şarê Cizîra Botan koça xwe barkirîye. Di warê evîn û dildariyê de helbestên wî gelek in..."

Mamostayê mezin, M. Emin Zekî, di pirtûka xwe ya bi navê "Mējûya Kurd û Kurdistan" de, weha dinivîse û dibêje:

"Navê wî Şêx Ehmed e, di sed sala VI'an a Koçî de jiyaye. Di dema destlâtîya Îmadeddîn, fermandarê Mûsilê de"

Rojhilatnasê Rûsî yê bi nav û deng, Alexander Jaba, di pirtûka xwe ya bi navê Hikayetên Kurdî de derbarê Mellayê Cizîrî de weha dibêje:

"Mella ji şênîyê Cizîra Botan e.

Di dema Îmadeddîn Zengî de jiyaye (540-556 Koçî, 1146-1166 Zayîni)"

Miftî yê Şarê Qamişlo (Kurdistana Başûrê Rojava), Şêx Ehmed Kurê Mîmemedê Zivingî, di pêşgotina Eleqîd El Cewherî Fî Şerh Dîwan Mella El Cizîrî de weha tîne ziman:

"Navê wî Şêx Ehmed e. Bi navê Mellayê Cizîrî navdar e, ew jî ji ber ku jî Cizîrê ye. Gelek helbestên wî bi şanevana Nişanî îmzekirîne. Ev jî tê wê watwîyê ku ew jî tîrkevanê evîn û dildariyê re nişan bû ye. Ji lew re nav li xwe kiriye Nişanî, ev jî aliyekî ve. Lê jî hêla din ve, dibe ku Nişanî jî şanika li ser dêma wî hatibe. Ji ber ku li gora tê gotin şanîkek li ser dêma wî hebûye. Di gelek helbestên xwe de çêla wê şanîkê kiriye..."

Li cihekî din dîsa didomîne û dibêje:

"Li gora diyaloga helbestî ya di navbera wî û Feqê Teyran de, xuya dibe ku ew di dema Feqê Teyran de bûye (1041 Z). Piştî lêkolînekê em têdighêjin ku ew di dawîya Nehsidî de hatiye dinya0ê û heya piştî Hezarî jiyaye. Guman heye ku ew heya 1050.K jiya be..." Di dermafê veşartina laşê wî de Zivingî weha dibêje: "Gora Mellayê Cizîrî li başûrê Dibistana Sor e. Mellayê Cizîrî bi xwe mellayê vê Dibistanê bû. Ev Dibistan jî li başûrê Sûra Cizîra Botan e..."

Em bi hev re li vir bixwînin ka Prof. Qanatê Kurdo çî dibêje:

" Mellayê Cizîrî di sedsala XI'an de jiya ye. Ew şairê mîrê Cizîra Botan Imadeddîn bûye. Wî jî di sedsala XI'an de mirîtiya Botanê kiriye...Wezîrê Nadîrî dinivîse ku Mellayê Cizîrî li sala 1101'an hatiye dunyayê, û li sala 1169'an çûye dilovaniya xwe. Bi fikra min ev gotina nêzîka rastiyê ye. Mellayê Cizîrî di nîva sedsala XI'an de jiya ya..."

Di dermafê zanistî û şarezaiya wî de, Wezîrê Nadîrî weha dinivîse:

" Mellayê Cizîrî, mirovekî gelek xwendekar bû ye, şareza û zana bûye. Pîsporê edebiyeta Erebi û Farisî bûye. Wî li Bagdadê xwendibû. Nivîsarên nivîskarên Erebi, Faris ên Dînnasiyê, Filosofiyê, Stêrnasî û Tebîetnasiyê xwendibûn..."

Em dikarin bigihêjin dawîya van nimûneyan û encamekê jê derînin ku, Mellayê Cizîrî di dema Imadeddîn mîrê

Botanê de jiyaye.

Mellayê Cizîrî û evîna dil:

Wekî ku tê dizanîn di gulistana evîndariyê de, di hozan û helbestên evîndarî û Xezelî, gîyanî (rûhî) û eşqê de, Mellayê Cizîrî bi xwe dibistaneke. Bi sedan salan çendî ev dibistana çûye dewlemendtir bûye. Nehatiye hilweşandin, dem û dewranan nekribûye wêran bike û hilweşîne.

Ev e dibistana evîn û dildariyê Mellayê Cizîrî! Ji wan salên dûr û dirêj û vir ve bûye mamostayê evînê, bûye mamostayê yên ku dixwazin di warê evînê de binivîsin. Gulistan e, her kesê ku xwestiyê li ser evînê binale guleke xwe jêkiriye û bi wê bêhna evînê serxweş bûye. Gelek hozanvanên mezin, ên mîna Ehmedê Xanî, Xarisê Bitlîsî, Pertew Begê Hekarî... û heya tu digihêji Osman Sebrî, Cegerxwîn û Qedrîcan, bandorî û hikariya Mellayê Cizîrî di warê evînê de li wan tevan çêbû ye. Mirov nikare vê rastiyê veşêre. Kîjan hozanvana dibe bila bibe, dema ku mirov helbestên wî yê evînê dixwîne, bê guman e wê bêhna helbestên Mellayê Cizîrî jê werin.

Li gora ku Şêx Zivingî tîne ziman, sedema ku hişt Mella bi ber bayê evînekêve ev e: "Mellayê Cizîrî evîndarê Selma keça hakimê Hesen Kêfa bû. Dema ku çavên wî li bejn û bala wê diketin, hiş belav dibûn û bi ber pêla evînê diket..." Li cihekî din jî hinek dibêjin ku ew evîndarê keça mîrekî Cizîrê bû. Navê vê keçê li gora ku Mellayê Cizîrî dihelbesteke xwe de tîne ziman, Sîtiya Bisk Kesk bû. Gora wê li yamac (hember) qesra wê bû. Mella her roj diçû piştî xwe dida berkêlka gorê û helbestên evîndariyê dixwendin.

Mîrê evînê û pesna dilberê:

Bi şeweyekî wêjevanî ya afirandiyar, ku mejiyê mirov nikare hilgire, Mellayî Cizîrî pesna şemalî, çelengî û nazikiya dilbera xwe dide. Dema ku guliyên hûnandî, bisk û keziyên wê dipesinîne, tîne ber çavan ku hîna li ser rûyê gerdûnê mîna wê keçen nazenîn

peyda nebûne.

Raste, Feqiyê Teyran jî pesna dilbera xwe daye û gotiye:

Ey dilbera gerden zerî Wey nazika dêm qemerî Qamet ji mûma fenerî Wêran ez im malim xerab

Belê, Feqiyê Teyran jî dibistaneke. Wî jî nav û berhemên xwe di zikê dirokê de kolandine, ev nayê înkâr kirin. Lê dîsa jî mirov dikare bêje ku, tu kesî mîna Mellayê Cizîrî pesna dilbera xwe nedaye. Li jêr em li van malikên wî guhdar bikin, gelo, ka di dermafê çelengiya dilbera xwe de çî dibêje:

Sef sef me dîn Hindî û Zeng Cengîzî hat Têmûrê leng Xef wan reşandin dil xedeng Teşbîhî tîrên Xan Şeref

Mellayê Cizîrî dixwaze bi van herdu malikan, dema ku bejn û balan dihejîne bine ziman. Gelo, çî dixwaze bibêje? Em bi hev re van malikan verêsin ka Mella çî dibêje:

"Dema ku dilbera Mellayê Cizîrî radi-be semayê û nazik nazik bejna xwe dihejîne, keziyên wê weha jî mirov ve xuya dibin: "Me dît leşkeren Hindî û yê Zincî (Keziyên dilberê) rêz bi rêz û lek bi lek xwe ji bo cengê ama dikirin. Herweha leşkerên Cengîz xan jî hat, da ku êrişê bibe ser arteşa Têmûrê leng. Tevayî wan leşkerên di qaha cengê de, xedeng û tîrkevan bi xef avêtine dil. Mîna tîrên Şerefxan xwe lidile min digirtin û dihatin" Rûyê dilberê qada cengêye. Bisk û keziyên dilbertê mîna êrişî wan leşkeran xwe dihejîne. Ji nişkêve jî ew tîrkevanên ku di şerde bi kar tîne di dilê Mellayê Cizîrî de lédikevin..."

Ji vê nimûneyê ve xuya dibe ku Mellayê Cizîrî di pesna dilbera xwe de mirovekî pîspor bûye. Baş dizanî bi wêre biaxîfe û şox û şengiya wê bine ziman. Di warê torevanî û wêjevaniyê de, ev afirandineke, mirov dikare bêje bê nîşeye.

Li cihekî din, dîsa çelengiya dilbera xwe weha tîne ziman:

**Zulf çûne ser nûra zelal
Cerak were bayê şemal
Biskan ji ser dêman vemal
Zulfan ji ser cotê sed**

"Zulfan xwe bi ser nûra zelal de berdane (li vir nûr rûyê dilberê ye), ew rûyê rewşenî, ji min ve xuya nabe. Ey bayê başûr, carekê were û wan biskên mina şevê, ji ser dêman vemal. Da ku ez bibînim wan dêmên henarîn. Carekê were, wan zulfan hilde, da ku ez dibînim wan cotê şêran (li vir her dû çavin-li gora şêx zivingî)".

Li ser rewşa kesên evîndar û aşiq, Mellayê Cizîrî weha tîne ziman û dibêje:

**Xelko li min kin şîretê
Ew dilbera zerîn kemer
Min dî di halê xufletê
Hat der ji bucê wek qemer**

**Hat der ji burc û penceran
Dil girt û da ber xençeran
Ev rengê halê dilberan
Lew aşiqan xûn bûn ceger**

**Qelb û ceger min bûne xwîn
Lewre ku nû derbûn birîn
Ey can, were halêm bibîn
Wer ruh ji qalib bête der...**

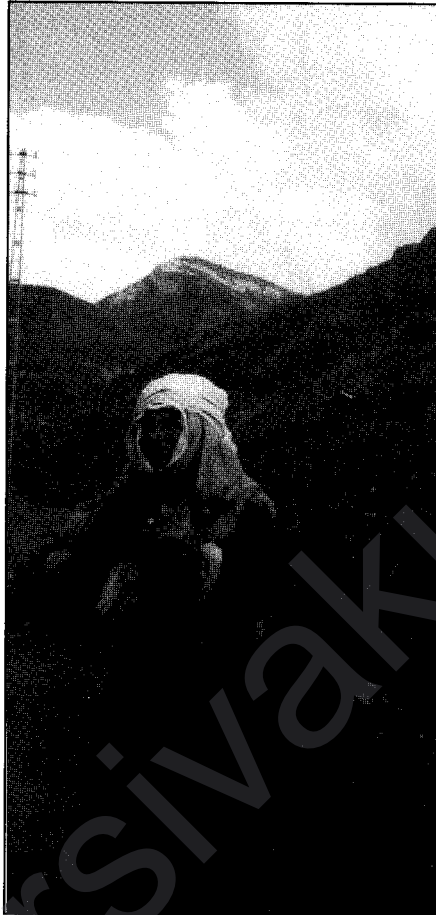
Lê hema Zivingî di pirtûka xwe de dibêje ku, "ev malikên han ne yên Mellayê Cizîrî ne. Ji ber ku helbestên Cizîrî ne weha wate sivikin. Cizîrî helbestên xwe mîna girêkan dihûne. Çawa be ji di dawiya helbestê de, mîna her helbestên Mellayê Cizîrî, navê "Melê" hatiye nivîsandin:

**Zahir dibêjim pendî gîr
Da dil nedî zalfa herîr
Şubhê "Mellê" dibî esîr
Guhdêrê qewlê muiteber**

Peyva "Mellê" di vê helbestê de didirîkîne (ispadîke) ku helbest ya Mellayê Cizîrîye. Lê hema bi şêweyekî hesan û sivik nivîsandiye.

Dîsa di vê helbestê de pend û şîretan dide kesên evîndar, debêjê: "Ez eşkere ji we re dibêjim, da ku hûn di pêşerojê de poşman nebin. Dilê xwe nesiparin

zulfên herîrî, pêve girênedin. Heke hûn guhnedin vê pend û şîreta min, wê hûn mîna "Mellê" dil û hêsîrê wî dilî bin. Guhbidêrin, ey evîndar! Ez vê şîretê li we dikim, ji bo ku hûn jiyaneke xweş bijîn..."

Li cihekî din jî weha pesna dilbera xwe dide û dibêje:

**Tenha ne Kurdistan didin
Şîraz û Yeng û Wan didin
Her yek li ser çehvan didin
Ji Espehan têtin xerac**

**Çehvên belek, qewsên helek
Çerx û felek, xalîb melek
Fî hubbîhe umrî delek
Welhubbû yecrî fî ûcac**

**Şahid hezar reng xemilîn
Reqs û sema pê kemilîn
Îro Mella em sed hilîn
Saqî werîn cama zucac**

Mella di xwaze di van malikan de bêje ku, ne tenê Kurdistan, Şîraz, Yeng,

Wan û Espehan buhayê çelengî û şemaliya te didin. Her kes dixwaze li ser çavan buhayê wê şemaliyê bide. Vaye ji Espehan xerac tîne, tenê ji bo ku te bibînin. Gelo, ma ev çavên belek, eb-rûyên xelekîn ên mîna çelengiya periyên buhuştê, kê serxweş nakin? Vaye jiyân û temenê min ji min standin, tu di min de nehiştin...

Mellayê Cizîrî, nikare dijminên xwe ji bira bike. Li vir bi şêweyekî wêjeyî ya xurt êrişî wan dike û dibêje:

**Dijmin ji can talan bitin
Ew xwe hero nalan bitin
Mêlak û dil kalan bitin
Lê bêtû ret xedarî çerx**

Belê, bila dijmin talan bibe, bila bi xwe binale. Bila cerg û hinav bibin kalan şûr û tîran, bila kêlî bi kêlî rastî lédana şûran were. Bila şûr wan hinavan bibire, ew şûrê çerxa xedar.

Mellê bi dilbera xwe re diaxife, da ku wî ji evîna xwe rizgar bike. Serê xwe hildide û dibêje:

**Bes aşiqan mehcûr bikî
Şubhê Mellê rencûr bikî
Qelbê şikestî hûr bikî
Şûna birînan kûr bikî
Şema mejî pir nûr bikî
Bi zehrê xwe meimûr bikî
Nîv kaseya ferfûr bikî
Feydê li dilda fûr bikî
Dêmê j' rengê kafûr bikî
Dalan ji xalan dûr bikî
Pê alemê meqhûr bikî
Weqtê seher ku bade tê.**

Di encama vê kurte-lêkolînê de em dikarin bêjin ku, wê ev dibistana di hola torevanî de nemir bimîne. Wê Mellayê Cizîrî bibe mîrê evîn û dildariyê.

Çavkaniyên gotarê:

- 1- Kovara Hawar (Mîr Celadet Bedirxan)
- 2- Dîwana Arîfê Rebbanî, Şêx Ehmedê Cizîrî, Meşhûrê bi Mellayê Cizîrî (Hejar)
- 3- Mêjûya Wêjeya Kurdî (Elaeddîn Elsiccadi)
- 4- Elqedîye El Kurdiye (Dr. Blêc Şêrgo)
- 5- Mêjûya Kurd û Kurdistan (M. Emîn Zekî)
- 6- El Eqîd El Cewherî (Şêx Ehmedê kurê Mihemedê Zivingî)
- 7- Tarîxa Edebiyeta Kurdî (Prof. Qanatê Kurdo)

Hevpeyvînek bi Serokê Komela Mafên Mirovan - Şaxê Nisêbînê, Dr. Cemal Kahraman re

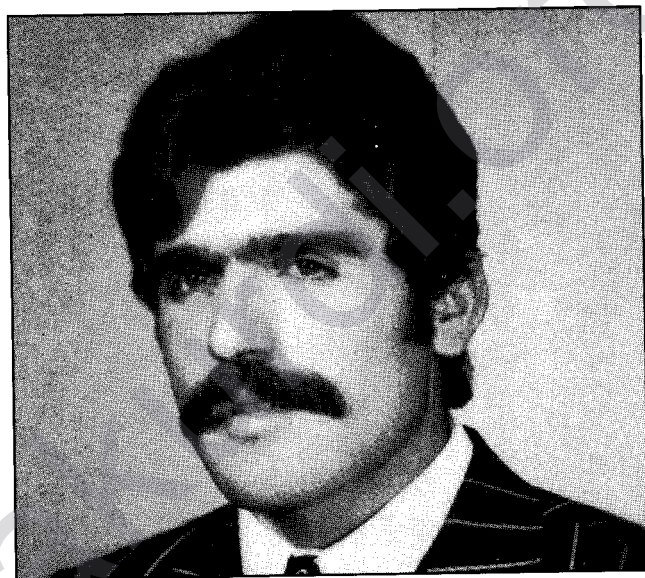
“Zimanê zikmakî bi zagonan nayê çareserkirin. Daxwaza gelê Kurd û vê zagonê ji hevûdin cuda ne...”

Di méjûya 12.2.1991'an de endamê Yekîtiya Rewşenbîrên Welatparêzên Kurdistan (YRWK) rojnamevan G. Çıyan, li ser navê Kovara me Rewşen, hevpeyvînek bi Serokê Komela Mafên Mirovan (şaxê Nisêbînê) Dr. Cemal Kahraman re çêkir.

Ji ber pêwîstiya vê hevpeyvîne, em li ser rûpelên Rewşenê diweşînin û pêşkêşî xwendevanên xwe dikin.

Dr. Cemal Kahraman bi xwe mirovekî Kurd e. Di sala 1940 de ji dayîka xwe bû ye. Ew ji bajarê Nisêbînê, gundê Çalê ye. Dr. Cemal Kahraman, di wê deverê de mirovekî welatparêz tê naskirin, ji ber vê sedemê gelek caran ji hêla Conta leşkerî ve hatiye girtin û îşkence kirin. Malbata wî bi xwe jî, yek ji malbatên Kurd ên welatperwer e, gelek şehîd pêşkêşî Kurdistaneke serbixwe û azad kirine, wek M. Latîf Yıldırım, Zubeyr Yıldırım...

REWŞEN

Rewşen: *Weke ku tê zanîn, Komara Tirk di sala 1938'an de zagonê (qanûnê) çêkir. Bi vê zagonê jî zimanê Kurdî hate qedexekirin. Li gorî ku tê xuyani di van demên dawiyê de hewldanek heye, ji sistkirin û hilweşandina vê zagonê. Weke Komeleyeke ku bi mafê mirovahiye ve girêdayiye, nerîna we li ser van bûyeran çiya?*

Dr. Cemal Kahraman: Ev biryara ku Tirkiyê wergirtiye, heke ne ji ber ketina wê be, ne ji ber ketina politika wê be, bi xwe jî ne politîkek be tiştê baş e.

Lê ev tîra wê nake, gereke Tirkiyê gavên ku guhertinên mezin bi xwe re bîne, û yê pêşverûtir bavêje. Weke nimûne, gereke zagonên 141, 142 û 146 bi tevayî werin hilweşandin. Gelo, kî naxwaze demoqrasî li Tirkiyê pêk were!

Heke mirov bi awahêkî din bêje, rakirina qedexeyan ji ser zimanekî hindik e, tîrê nake.

Biryarên ku hatine wergirtin, em bi xwe jê bi şik in, di bin de listokan dibînin. Ji ber ku gava mirov li dirokê dinêre, di demên ketina tengasiyan de, tim û tim bi tiliyekê hingiv dane devên hinan û bi vî awahî deng dane qutkirin. Heyf û mixabin, ev biryar jî ji ber sedemên wilo hatine wergirtin. Ji lew re em pir bi vê biryare kêfxweş nebûn. Em vê zagonê bi dilekî geş hembêz nakin.

Rewşen: *Komara Tirk, di sala 1983'an de zagonê danî bû. Weke ku Dr. Î. Bêşikçi dibêje, di wan deman de zilm û zordarî li ser Kurdan xurt bû. Lê îro, weke ku berî niha min qal kiribû, dixwazin wê zagonê hilweşînin. Di nerîna we de sedema vê gavavêtinê çi bû?*

Dr. Cemal Kahraman: Mirov digihêje baweriyekê ku, li Ewropa ev tişt bi şaşîti hatiye tîgihîştin. Heya sala 1983'an zagonê weha tunebû. Lê wê demê em bi Kurdî diaxifin, bi awahêkî din mirov bibêje, dewleta Tirk nikare her

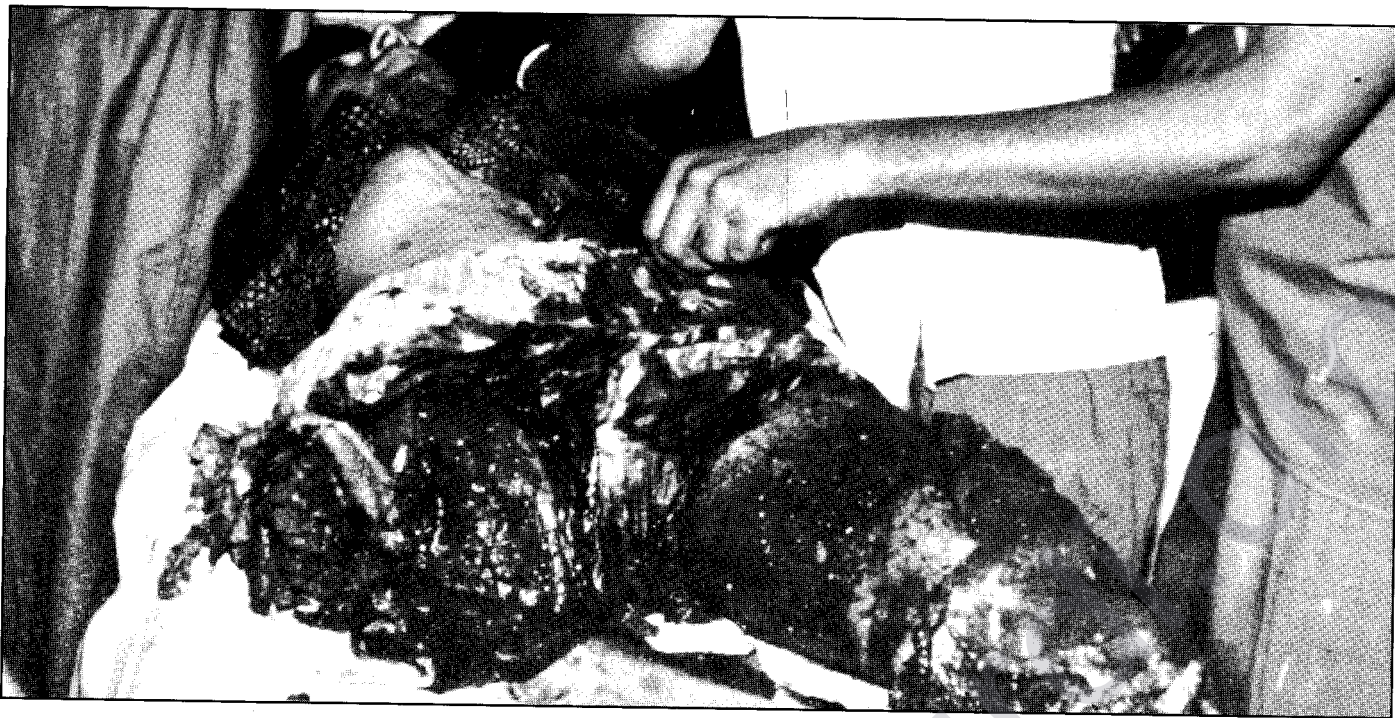
mirovekî me polîsekî deyne ber.

Em berê jî di mala xwe de, li kolanan, di dan û standinê de bi zimanê xwe Kurdî diaxifin. Ez mîna doxtorekî, bi nexweşên xwe re bi Kurdî qisedikim, tu kes nikare pêşiya van tiştan bigire.

Wilo dixwazin bidin xuyani ku, bi hilweşandina vê zagonê xêrekê bi me dikin. Ev ne rast e, mafê meye.

Heke mirov ji aliyekî din ve li vê pîrsê binêre. Mirov dikare bêje ku, zimanê zikmakî bi zagonan nayê çareserkirin. Zagona ku di sala 1983'an de hatibû derxistin bi xwe jî ne di cih de bû. Ji ber ku zimanê zikmakî qedexedikir. Di vê rojê de jî tiştê ne di cih de tê rast kirin.

Rewşen: *Hilweşandina zagonê wilo, dikare xwestina gelekî bîne ziman. Ango, piştî hilweşandina vê zagonê gelê Kurd dikare xwestina mezintir û cure bi cure bike?*

Dr. Cemal Kahraman: Wekî ku min berî niha daxuyanî kirî jî, em bi hilweşandina vê zagonê kêfxweş nebûne. Yên ku kêfxweş dibin, ew in ên ku ev zagon hilweşandine. Ew jî ji ber ku wan ev şaşîtiya kirine. Heke nehatiba rakirin jî wê her dem li nava çavên wanketa. Ji ber vê yekê, em kêfxweş nebune.

Ji hêla kurdan ve jî, ev ne guhartineke mezin e ku, gel bikaribe sûdekê (fêdeyekê) jê bibîne. Ev ji wan re (Dewleta Tirk) pir mezin e, ji ber ku her roj li civatên demoqrata mîna şimaqekê li Ewropa û li der dorên din li nava çavên dewletê diket

Li vir, em dikarin bêjin ku, daxwazên gelê Kurd di ber çavan re nehatiye derbas kirin.

Daxwazên gelê Kurd ew in ku, çanda xwe bi zimanê xwe hîn bibin, di dibistanan de bi zimanê xwe bixwînin, weke her gelan azadiya xwe bi xwe hilbijêre. Bi vî awahî jî kultura xwe bi pêşxe.

Rewşen: *Li navçeyê rewş çawaye, bi taybetî di vê dema şer de. Hûn mîna Komeleyekê çawa lê dinêrin?*

Dr. Cemal Kahraman: Me berê jî ev pirs bi awahekî dorfireh vekiribûn. Li ser bûyerên ku dibin me bi hinek rojna-

*“... Di navçeya me de, şer ne ji niha ve heye. Lê hema şerê ku heye bi rengê fermî nehatiye diyar kirin. Ev şer berî aloziya Xelîcê hebû...
... Li mentîqê şerek heye, lê ev şer ji hêla Komara Tirk ve nehatiye xuya kirin. Şerekî wilo heye ku, ne di rengê tu şeran de ye. Ji ber ku di şeran de exlaq û torên şer hene. Lê ev şerê ku li başûrê Tirkîyê (Kurdistan) dibe, ne exlaqê wê û ne jî torên wê hene. Maf tune, dadgehên mafdarî tunene. Şer bi hinde hêzan ve hatiye girêdan, şerê hêzên taybetî (Ozel Tim) ye, ku kes nizane cih û berpirsiyariya wan kudere...”*

meyan re hevpeyvîn çêkerin, her weha me di raporên xwe de jî nivîsîn.

Di navçeya me de, şer ne ji niha ve heye. Lê hema şerê ku heye bi rengê fermî nehatiye diyar kirin. Ev şer berî aloziya Xelîcê hebû.

Berî niha bi demeke kurt, ji rêxistina

mafên mirovan hinek berpirsiyar, ji partiyên politîkî jî hinek endamên Parlamento hatibûne mentîqê. Piştî gerekê dîtina xwe bi vî awahî dane şanî kirin.

Li mentîqê şerek heye, lê ev şer ji hêla Komara Tirk ve nehatiye xuya kirin. Şerekî wilo heye ku, ne di rengê tu şeran de ye. Ji ber ku di şeran de exlaq û torên şer hene. Lê ev şerê ku li başûrê Tirkîyê (Kurdistan) dibe, ne exlaqê wê û ne jî torên wê hene. Maf tune, dadgehên mafdarî tunene. Şer bi hinde hêzan ve hatiye girêdan, şerê hêzên taybetî (Ozel Tim) ye, ku kes nizane cih û berpirsiyariya wan kudere.

Di navçeya me de şerekî wilo heye. Ev tiştên ku ez tînim ziman, ne ez tenê dibêjim. Lê belê, her kes dibêje. Berî niha Partiya Yekîtiya Sosyalîstan a Tirkîyê hatibû vir. Wan jî bi vî awahî qise kirin û axaftinên wan di BBC hatin weşandin. Ango li herêma me şer berî aloziya Xelîcê hebû û hîn jî heye.

Rewşen: *Em bi navê Kovara Rewşen, gelekî we ji bo vê hevpeyvînê spas dikin.*

Dr. Cemal Kahraman: Ez jî we zor spas dikim, bawerim ku ezê mîna endamekî Komela Mafên Mirovan her delametên (wezîfeyên) xwe pêk binim.

KARWAN Û ŞÊR

WENDOXÊ ERJEYAYEY

Yew ziwani di biyayîşê dîyalektan (lehçan) nişani pêtey (zengîney) û xorîyey ay ziwani yo. Na mesela nêbena sebeb û cîyabiyayîşey ziwandê ma yê şêrîn, ki wayirê gelek dîyalektan û jargonan o. Heqê yewî çnî yo ki na pêtey ziwandê ma yê tarîfî ser o, spekulasyon ya zî bazirganey biko. Ayê ki no ware di kar kenî û zirar danî yewey ziwandê ma, wa bizanî ki yê yew bêbexteyda kor mîyan di yî. Gelo qey kê şênî wezîyetê ziwandê ma, wezîyetdê tarîx û halo ki ma eyro tede yî bîaqetnî. Eke hetanî eyro ziwandê ma nêomewo wer-te re hewenayîş se, yew sebeb zî ayo ki ziwandê ma wayirê zaf dîyalektan û jargonan o. Çaxo ki kolonyalîstanê tîrko, dest bi plananê asimilasyonê kerd û waşt ziwandê ma hewenî, rastê pêtey û qileweydey ziwandê ma omey. No semed ra zî, plananê jînî serê xo nêgirowt û puç bî. Çunkî reyey ziwandê ma zaf xori di bî. Ziwandê ma, wayirê zaf dîyalektan û jargonan bî. Ganî yînî nê dîyalektî yew bi yew asimîle bikardînî û werte re bihewenaynî. No kar zî asan nêbi. Eke pêtey dîyalektandê ma ra nêbînî se, beno ki hetanî nika dişmenê ma resaybî he-defandê xo. Ziwandê ma, biyayîşê mayo zaf erjaye wo. Ganî ma wayirey heme çadê xo nê erjilyayo bikî. Parsey dîyalektandê ziwandê ma, ganî nêba menfeetê kesan, caya, ya zî sewbîna çyo. Na mesela ser o yew nişno cembazey biko. Herç rayirê cembazey padaye wo. Ma, omarandê xo nê verênan di tayn behsi ziwani û dîyalektandê ziwandê xo kerd bi. Ma ku eyro ra pey zî, na parsî ser o vînderfî. Eşkerî ya ki hetanî nika ware di şinasnayîşdê dîyalektan di zaf ç nêamewo nuştîş. Nêzonayîş bêhesab o. Labelê sebebê no apeymendiş û nêzonayîşî pabestey halî welatdê ma Kurdistanî yo. Ma bawer kenî, ki heme heway ra halbiyayîşê na mesela pabestey azadbiyayîşê şar û welatdê ma wo.

REWŞEN

R o jê rojan ra keyêndê koçera kodê Qerejdaxiya beno. Xeyma ci tenya bena. Lajêndê ci beno, lajê şino seyde. Şino caê wiyeno, dereyê di karwanê vînderdo, şino karwanî het.

Lajek karwanî ra pers keno, vano, "Şima çiçîrê vînderdê?" Karwan vano, "Şêrêno ma vernî di, ma ay ra vînderdê." Karwan vano, "Mayê nêwetanê şêrî ra şîrê."

Lajek vano, "Şêr o kotî yo?" Karwan şêrî musneno lajekî. Lajek karwanî rê vano, "Şima dûrî kewê."

Lajekî pêşê xu pişt xu mêra, bazî xu weşanay. Şemşêrê xu ant, kerd xu desta, şî şêrî ser. Şêr werişt pay. Şêr û lajekîya xu kûwa piya. Lajekî şemşêrê da şêrî ro, şêr kerd dirbetin. Şêrî pencê da lajekî ro, a gandê lajekî nêkewt, kewt a prêndê lajekî. Prêndê lajekî dirrna. Lajekî fina şemşêrê şêrî ro, şêr kişt. Karwanî rê va, "Bêrê, ravêrê, mi şêr kişt". Lajekî da bermiro.

Karwanî lajekî ra pers kerd, va, "Tiyê çiçîrê bermenê?"

Lajekî va, "Şêrî prêndê mi dirrna, ezan ay ra bermena." Karwan maht mend lajekî rê. Karwanî va, "To şêr kişt. Wa qe prêndê bi dirrno" Va, "Her kes nêşeno şêrî bikşo." Lajekî va, "Prêndê mi teva niyo, ez nêwetana şîra keye." Karwanî pers kerd, va, "Ti çiçîrê nêwetanê şîrê keye?"

Lajekî va, "Ez şîra keye se, pî mi pêşê mi dirrate bivîno se, o do vajo, pêşê to kê dirrna? Eza vaja, "Şêrê dirrna, o do mi bikşo."

Karwan vînderd, pêra va, "Ney marê hewlî kerd," va, "Ma nê lajekî berê pêrdê ci het. Ma pêrdê ney ra reca bikerê, wa teva lajekî rê nêvajo."

Karwanî lajekî girot û berd pêrdê ci het. Lajekî rişt kişt keyî, karwan şî kişt meymanan. Pêro şî, pêrdê lajekî destan, kewtî dûrî ew pay vînderdî. Pêrê lajekî karwanî ra pers kerd, va, "Xeyr o şîma?"

Karwanî va, "Ma qandê recaê amê to het."

Pêrê lajekî va, "Serr û çimandê mi ser," va, "Vajê recay xu."

Karwanî va, "Ma amê to ra, lajê to reca kerê."

Pêrê lajekî va, "Vajê!"

Karwanî va, "Ma ray ra şîyê, dereyên di şêrê ma vernî di peyda bî. Ma nêwetard şêrî ra ravêrê. Ma tersay şê-

rî ra. Ma dî lajê to mao vijîya, ma ra pers kerd, va "Şima çiçîrê vînderdê?" Ma va, şêrêno rayda ma ser o, ma ay ra vînderdê. Mayê nêwetanê şêrî ra ra-vêrê. Lajekî va, "O yo kotî yo? Ma şêr musna lajekî. Lajekî şemşêrê xu ant, şî şêrî ser. Lajekî şîrîya xu kûwa piya. Lajekî şemşêrê da şêr ro, şêr bi dirbetin. Şêrî pencê eşt a lajekî, a lajekî nêkewt, kewt a prêndê lajekî. Prêndê lajekî dirrîya. Lajekî şemşêrêna da şêrîro, şêr kişt. Marê va, "Ravêrê, mi şêr kişt." Ma kerd ravêrê, lajekî da bermiro. Ma lajekî ra va, "Tiyê qandê çiçî bermenê?" Lajekî va, "Şêrî pêşê mi dirrna. Ez nêwetana şîra keye." Ma ci ra va, "Ti çiçîrê nêwetanê şîrê keye?" Lajekî va, "Şêrî pêşê mi dirrna, ez ay ra nêwetana şîra keye. Pî mi do vajo, "Kê pêşê to dirrna?" "Ez vaja şêrî dirrna se, o do mi bikşo, o vajo, "senî şêrî pêş to dirrna?" Ay ra ez bermena. Ma qandê coya to ra reca bikerê, ti lajekî "ef kerê."

Wexta karwanî a qîsa pêrdê lajekî ra va se, pêrê lajekî da xu sere ro, va, "Ey wax, ey wax! No lajê mi niyo."

Karwan maht mend, va "Çiçîrê?" Pêrê lajekî va, "O lajê mi bîya ê se, şêrî nêşa ê prêndê ci bidirrnê." Va, "Şêr heywanên o. Senî prêndê lajê mi dirrîno? Ey zanayê, o do prêndê ci bidirrnê se, çiçîrê şîno şêrî ser?"

Karwanî va, "Kiştî maya no girweyêno gird o. Her kes nêşeno şêrî bikşo. Lajekî şêr kişt. Tiyê qahryênê. Ma nê qahrdê to rê maht manenê."

Pêrê lajekî karwanî rê va, "Heta nika mi çend şêrî kiştê, şêran nêşa mi rê zirarê bikerê." Va, "O lajê min o se, şêr nêşeno prêndê ci bidirrnê."

Karwanî va, "Ti do qîsûrê lajekî ef kerê?"

Pêrê lajekî va, "Qandê xatirdê şîma mi ef kerd."

Lajekî ame, lewê na pêrdê xu desta. Perê lajekî va, "Mi ti dayê xatirdê nê karwanî." Pêrê lajekî recay karwanî qebûl kerd, lajekî ef kerd. □

- Na estaniki kitêbdê Oskar Mannî ra: Mundarten der Zazê, Kurdisch-Persische Forschungen/Berlin, 1932 Redaktion: Karl Hadank.

AHMEY TEMÎ Û LACÊ YÎ

Arêkerdax: Marûf Y.

Hêkki bi çinê bi merdimêki bi. Nomê yi Ahmey Temî bi. Hot hey lacê yî bivî. Namey yîni : Şok, Tes, Rem, Sal, Zek, Bayîr û Hen bi. Rojêki rojanê Hamê ra, Tes şino dewarê di. Dewarê xu beno çardaxi. Qay dewarê yî şino kono manê fasilîyê Avdê Derwêşî, Avdê Derwêşî vono :

- Mi kirê to ke cinîya bayî to, lacê qutîki, ez bî to berzî binê lînganê xu ku werê to biwo e ku bû to xelasbiko. Tes vono şîrp wer bi kîye remeno, dewarê xu jî wardiwerdenê û keno qêrîn wer bi kîye remeno û çakête xu jî keno xwe virîya. Bêçakête û larsigê yî jî lîngonê yî konê. Bayî yî vono :

- Ho ça dewar? Zanê yî nêgêrno. Bi ker û lal.

- Ero ho ça dewar de vajî! Tes lîzeno û vono :

- Wille halî û valo neyîno. Mehemeyê Avdê Derwêşî neggê mi çinê û pêra werdê mi dima.

Ahmey Temî va :

- Şokê mi, Tesê mi, Zekê mi virzênî, şênî yî bikoni, bikoyîni va gunî ji ci û fekê yî berzo û yî awa serdîni ro cinênî û vejênî. Mi boynî kutarê Avdê Derwêşî boynîni! Tes binêki vineno vono Remê Hemê Siqî jî dî ki yî neggê mi çinê, yî hesê xu nêke wekobîn yev uja bi yo nê?

- Mehmê Hekê Berxî jî uja bi, yî hesê xu nêke. Şîma mi boynîni pirzê Hekê Berxî boynîni, kutarê Avdê Derwêşî û Topalê Hemê Siqî boynîni. Ez şîma ra vona "virzênî û verê xu bidênî Qeymê Ziyara Xêywo." Cinîya yî va :

- Ero ti laconê mi kîştayîş donêl Wille lînga yîni nêşîna! Ahmey Temî va:

- Enî qebraxon mi monê şarî di rezil kerdê wa şeyrê dîyarê dewî di çend tîfîngon biteqînê û ver bi kîye bîremê, ku sot şorû dewa cêrinê û ya corîni ku persê ez o wajî laconê mi pêra werdo Mehmeyê Avdê Derwêşî dima.

■ Min na estonîki hezey vatîşê yew Xosorîjî (yew dewa Licê ya) nuşt.

TUTO VÎJNAYE

Hêkki bi çinê bi pirêki, hirî çî ya bivî. Lacêki, beronêki û mergêki. Beron, we waştîni tenîya şo tewer biko mergî, û lacê ya, we şivonê beronî bi, heni we nêçîni tewer. Rastê jî rehet nêbi, û hêkki beronî monê mergî di xo şa erd (rawesta). O' wext pîri lacê xo ra va, ki we çî beronî monê mergî ra vejo. Kêkki tut i tewer monê mergî, beronî, lîngê xo şa erd û qilochên xo da tufî ro, heni tut nûştro û dest bi bermayî ke.

Rast jî zê veri, arveşêki bi lengayîş ame.

- Tu çîri bermenê, tuto? Arwêşî pers ke.

- Ez bermena semê ki ez nêşkêna beronî mergo pira xo ra tewer bikî. Tuti va.

- Ez ku hettê to biki ez, verê xo da cêey heni arwêş kot raye semê ku beronî biro. Faqet beron serê raye di lîngê xo şa erd, veniya arveşî di û uja di arwêş jî berma û serê çeyîrî di nûştro.

Lûy jî amê.

- Ti semê çî bermenê? Yî va:

- Ez bermena semê ki tut bermeno.

- Ti semê çî bermenê, tuto ?

- Ez bermena, semê ki ez nêşkêna beronî mergo pira xo ra vejî, tufî va.

- Ez hettê to biki, lûy va û heni koti raye semê ki beronî biro. Faqet semê yî jî hol nêşî. Beron qiloko hol da yî ro jî û we ca di nûştro û berma.

Verg jî ame.

- Ti semê çî bermena, lûyê?

- Ez bermena semê ki arwêş bermeno.

- Ti semê çî bermenê, arwêş ?

- Ez bermena semê ki tut bermeno.

- Ma ti çîri bermenê, tuto?

- Ez bermena semê ki nêşkêna

beronî merga pira xo ra tewer biki.

- Ez ku hettê to biki ez, vergî va û serê raye di nûştro semê ki beronî biro. Faqet beron bi hêrs, hettê yî ra şî. U we jî nûştro û berma.

Heş jî amê.

- Ti semê çî bermenê, verg?

- Ez bermena semê ki lûye bermena.

- Ma ti çî rî bermena lûyê?

- Ez bermena semê ki arwêş bermeno.

- Ma ti semê çî bermenê, arwêş?

- Ez bermena semê ki tut bermeno.

- Ma ti çîri bermenê, tuto?

- Ez bermena semê ki ez nêşkêna beronî merga pira xo ra vejî, ke piste - pist

- Ez ku hettê to biki, ez va heşî û kotî raye semê ki beronî biro. Faqet beronî serê rayî di lîngên xo şa erd û qilochên xo ke berz, hettê heşî ra ame û heş ca di nûştro û berma. Dije jî ame.

- Ti çîri bermena, heşê pers ke.

- Ez bermena semê ki verg bermeno.

- Ma ti çîri bermenê, vergo?

- Ez bermena semê ki lûye bermena.

- Ma sevo to, ti çîri bermena, lûyê?

- Ez bermena semê ki arwêş bermeno.

- Ma ti çîri bermenê, arwêşo?

- Ez bermena semê ki tut bermeno.

- Ma ti semê çî, çîri, tuto?

- Ez bermena semê ki ez nêşkêna beronî monê merga pira xo ra tewer biki.

- Ez wazena şîma hemînî bermeyîş ra xelas biki dijê va û kot cae şî xo serê boça beronî naro û iyimînî gîna beronî ra. Beron zê merdimî bilêrî û bilêrî. O roj ra pê hindi qet nêşî monê mergî.

■ Swedkî ra tadayox: Marûf Y.

Ferhengok

Kurdî - zazakî / Kurdî - kurmancî

Anwêş, hergoş	Keroşk, kerguh
Bermayîş	Girîn
Beron	Beran
Dije	Jûjî
Hêrs, heş	Hîrç
Lûy	Rovî
Nûştro	Rûnişt
Rayîr	Rê
Tewer	Derve
Tut	Zaro
Verg	Gur
We	Wî
Waştîş	Xwestin
Xu	Xwe

Xwendevanên hêja

Ji vê hejmarê û pê ve, emê li kovara *REWŞENê*, vekolînek bi navê: Di Têkoşîna Şoreşgerî De Huner û Wêje, pêşkêşî we bikin. Ev xebat; pirsên weke di domana dîrokî de huner, di civaka dîldariyê, feodalîyê û sermayedariyê de huner û wêje rohnî dike. Di domanên şoreşên civakî de, li civaka Kurdistanî leyistokên sistema dagîrkeran li ser hunera Kurdistanê eşkere dike. Têkêşîna û huner, di şoreşa Kurdistanê de huner û wêje û pirsên hwd ên li ser vî baberî, şirove û rohnî dike.

Ev nivîs, wê bi şêweyê rêzenivîsî (serîel) were belavkirin. Vekolîn, li ser, bi çavekî şoreşgerî nihêrîna di wêjeyê, bi perspektîfîan di de xuyakirin. Weke di hête zanîn, di pêşveçûna Têkoşîna Rizgariya Netewa Kurdistanê de, huner û wêje, cihekî pêwîst dadigirin. Bêguman, li teniştîna pêşveçûna gelemperî li welatê me, xebat û têkoşîna ji bo huner û wêjeyê jî, dê xurttir bibe û wêje û huner jî dê dewlemendtir bibin. Lê, ji bo destpêkê û danîna bingehê, em bawer in, ev lêkolîn gelek agahdariyên bi kapasîte û bi sîd dadihêne holê. Vekolîn ji rexneyan û ji nixandinên cûrbecûr re vekirîye. Lewma daxwaza me ev e, ku hemû xwendevanên me, piştî ku nivîs dawî bibe, rexne û dîtinên xwe bigehînine me û bi vî awayî alîkariya me bikin. Em hêvîdar in, ku ev xebat, dê bersivên valahiya di vî barî de bide û hindekî daxwazên pêdivî bi cih werîne. Em bang li xwendevanên xwe, rewşenbîrên Kurdistanê yên welatparêz û endamên YRWA, dikin, ku bi dîtin, bi bir û baweriyên xwe yên aza, vê xebatê pêşdetir bibin û berfirehtir bikin. Hêviya me ev e, ku banga me bersivên xwe bigire û em bi xebateka hêja pêş ve herin.

REWŞEN

Di Têkoşîna Şoreşgerî De Huner û Wêje

I

Huner di domana dîrokî de

Di hemû domanên dîroka mirovayetiye de, huner û wêje, ji bo berdehamkirina jiyana civakî û pêşvebirina jiyana civakî, bûne pirsên xebatê yên ku mirov nekarîne xwe ji wan dûr bigirin. Ji berhemên kevin ên ku ji civakên dîrokî mane, bi hêsanî têtê famkirin, ku di serî de bûyera hilberînê, li kêleka xebatên pêwîstirîn, ji bo civakî, di nav kar û xebatên pêwîstirîn de huner cihekî girîng û fireh wergirtiye. Mirovên ji domana şikeft û hewîngan, li ser dîwarên şikeftan gelek wêne çêkirine; ev wêneyên ku ji aliyê mirovan hatine çêkirin, di nav xebatên hunerî yên kevntir û pêşemîntir de cih digirin. Ev wêneyên dewra şikeftan, ku heya neha parastî mane, ji bo huner û wêjaya jiyana mirovî mîna nîmûneyên huner û wêjeya pêşemîn di hêne pejirandin. Mirov, di bin hoyên jiyana kevntirîn de jî, giraniyêkê dane xebatên hunerî û xwe jidilî bi hunerê ve mijûl kirine. Di hemû demên dîrokê de û di bin hemû hoyan de mirov, li gora domana pêşveçûna xwe û li gora derfetên xwe, xebateke hunerî, ne tişteki xeml û fantazyê bûn, bêhtir xwe nola faktorekî danîne holê, ku pêwestiyeka jiyani di xwe de hildigirin.

Bêguman, ew domana ku huner û hunermend di civakê de rîstekî bi posîdetir leyistine, ew doman e, ku civakên çînî derketine holê, ku ji bo xebatên hunerî bêhtir derfet hatine pêşkêşkirin û hoyên vê yekê afirînê. Di zemanên romayîyan, misriyan û yewnanîyan de, anku di zemanê bajarvaniya wan a kevn de, xebatên hunerê pêş ve çûne û mezin bûne. Ji bilî rewşa wan a paşmayî, herçend di sedsalên dîrokê yên kevn de ji aliyên zanariyê (ilmî) û teknîkî ve, ev bajarvanî pêşve neçûbûn jî, hunerên wan gelekî pêş ve çûbûn. Awayên wêjeyî yên pêşemîn ên mîna wêne, endîz (heykel), muzîk û yên din domanên dîrokê yên dawî de, ji bo kar û xebatên ku di hatine pêşvebirin, herdemê mîna xaleka hilpişkîne hatine nixandin û pejirandin. Pêşveçûnên ku di barê huner û wêjeyê de xwe diyar kirin, piştî bi hezaran salan, li gora pêşveçûna perwer-

debûnê, zanariyê û teknîkê, posîdeyên xwe berdeham dikin. Dema em neha rewşa gelek civakan bi hêne pêşîya çawên xwe, emê bibînine, ku hunera çerxa antîkî hîn li ser pîyan e û gelek civak, gelek li paş vê merhelê jî mane.

Mirov, di demên cengê de, di demên xelayê (birçîbunê) de û di hemû demên ku civak, ji gelek aliyan ve dikevin nava afetan de ji, dîsan hewla xwe dane xebatên huner û wêjeyê. Ev rastî gelek baş têtê zanîn. Ev hemû hoyên nebaş, nekarîne xebatên hunerî bi tixûp bikin, li bervajiya vê, di wan deman de ku civak rastî pirs û kêşên gelek mezin bûne, têtê dîtin, ku mirovan bi awayekî diwartir berê xwe dane xebatên hunerî. Ji vir jî em têderdixînin, ku xebatên hunerî û xwestekên di vî barî de, taybetîyek dadihêne holê, ku di xwerûstiya mirovan de heye. Huner û jiyana di her dema dîrokê de ketine nava hevdu û hevdu têkûz kirine. Lewma pêwîstiyeka hunerê heye, ku mirov tu caran, nikarin xwe jê dûr bixin. Em dikarin vê yekê wisan şîrovê bikin:

Huner, berhema şixulandina xeyalên mirovan e, da ku rastiyên jiyana diwar û zehmet çêtir bi hêne debarkirin û mirov jiyane ji xwe re hesantir bikin. Anku mirov, li hemberê hoyên diwar ên xwerustiyê û hoyên jiyana civakî, daku şehtinê (kirîzê) birawestînin, jiyane bi naveroktir, rindtir û xweştir bikin, berên xwe dane buyeren hunerî û hunerê afirandine. Ji ber vê yekê huner, biqasî afirbûna civakê kevn e û xwediyê dîrokekî ye. U afirbûna civakê jî hebekî hunerî ye. Çêtir bê gotin, her demê rastî û xeyal ketine nava hevdu. Xeyal her demê hunerê xwedî kiriye. Ji bo ji holêrakirina yan jî nermkirina zehmetiyên rastîniyê û jiyane, her demê xeyal hatiye bikaranîn. Çi ne daxwaz û diwariyên rastîniyê? Bi gelemperî bingehên rastîniya xweristê û civakê ne. Ji bo li afîkî danîna diwariyên van ên giran û sext, huner bûye tevgera berz û balakirina mirovan û bilindtirkirina rûmeta mirovayetiye. Lê rastî, ji aliyê hunerê ji paşverûti heye, an jî hunera paşverû jî heye, hunera konzervatîf (muhafazakar) jî heye, lê belê, ev tenê li gora hinde domanan wisan e. Hunera ku pêşveçûnê bi bingehî pêktîne, van taybetiyên ku me li jorê gotine, di xwe de hildigire. Hemû

dide, ku ev pîvan ji terîmên zanyarî û teknîkî yê din cuda ne. Lê bilî vê jî, delameta armancên têne xwestin dike. Cudahiya navbera fotografekê û wêneyeka bi dest hafî çêkirin, cudahiya di nav helbestekî û nivîseka pexşanî (nesîr) de, dîsan cudahiya di navbera peyvîna normal û deng û mûzîk de, pîvanên hunerê şanî dikin.

Bi gelemperî wisan têtê ditin, ku huner xebatek e, ku bi serê xwe û di nava pîvanên xwe de têtê bikarhanîn. Lê di gel vê, ji aliyê taybetiyeka estetîkî li ser berhem û xebatên mirovan ên din, posîdeyên xwe li wan dike. Eger çêtir were gotin, dibe ku xebatek an jî berhemek bi serê xwe tenê, ne xebatekî hunerî be. Lê ev dikare taybetiyeka yê dijwar di xwerustê û civakê de, ji bo ku rawestînin, jiyane bi navaroktir, rindtir û baştir bikin, berên xwe dane bûyerên hunerî... Ev gotin vê pîrsê xweş rohnî dike û diverîsîne. Ji bo nimûne gava mirov sporê yan jîmnastîkê li bera destûra dengê pîpikan (tûtikan) an jî îşaretên vê nolê bike, nabe ku mirov xoşxaneyeka rêveçûnê yan stiranekê, bi dengên vê nolê bi awayekî sazandî ya berçavî bi kar bihêne, nabe weke ku ev bi awayeke monotonî û di rewşa xwe de têtê bikarhanîn. Gava mirov dixebitîn û hinde berhemên derdixînine holê jî bi tempoyeka eşkere û bi bizavên bedenî yê li gora karî, rengînyekê tevî xebatê dikin. Ev rastî bi hêsanî dikare were dîtîn. Li hemberê zorî dijiwariyên sext û hişk, xebata mirovan jî xwe digehîne dimeneke hunerî.

Gava perçeyeka muzîkê, helbestek an jî baweriyek bi şeweyeka hisî ber bi ziman dibe, posîdeyên xwe li pisîkolojiya, sistema hêrs û qasên mirovan dike. Ev rastî xweş têtê zanîn. Carîna mirov, di bin hoyên normal de nikarin debara êş û tivancan bikin, lê bi posîdeyên hunerê dikarin debara van bikin, li kêleka vê jî, xweş têtê zanîn ku bi dilxweşî vê yekê ji xwe re dikine armanc û xwe pê girê jî didin.

Tevî her derdorên çînî û ramyarîyan, ku posîdeyên hunerê yê li ser civakê û jiyana ramyarî xweş dinasin, hemû baweriyên bîrdozî (îdeolojî) jî, ji bo serkeftina xwe heya derfet hebe vê faktorê bi kar dihênin û gelek hîm dane vê yekê. Çi xebateka hunerî nîne, ku di xwe de berpirsariya berjewendên baweriyeka filozofî, bîrdozekê û çînekê ya diyar, venaşêre û hiinagire. Di hemû xebatên hunerî de, di hemû bûyerên hunerî de, ger bi zelalî û dirêkt neyê dîtîn jî, ji aliyê encamên karvanî, mirov dikare bibîne, ku ev kar-

guzariya berjewendên neteweyekî, gelekî an jî çînekî dikin. Pir eşkere ye ku vê rojê em ji armancên konevanî yê bilindtir bigrin heya ji bo veristina pîrs-girêkên rojenî yê xwerûtir, ji bo posîde li mirovan were kirin, pîvekên hunerî dihêne bikaranîn. Nimûne; firotin an nasdana dardingiyeka (materyal) yekta û xwerûtir jî, em dibînin, ku huner têtê pêşkêşkirin. Û ji bo van xebatan, huner û hunermend dihêne bikaranîn, ji wan sûd têtê standin. Bêguman, ne xebateka bi serê xwe ye, ku mirov bi riya xebatên hunerî liv û bizavên mirovan tevdigerîne.

Di vir de rista hunerê bi tixûb e. Huner tenê bi ser xwe, nikare pîrs, kêş û pergâlên mezînbiverîsîne. Lê huner-veristîne hêsanîr dike.

Di serî de hemû olên hene, hemû bîrdoz, da ku xwe bi civakê bidine pejirandin û xwe serdest bikin, sûd ji hunerê ji bo xwe wergirtine. Di hemû olan de hene, bi awayekî hozanî û muzîkî têtê xwendin û hatine nivîsîn. Di olê musulmanî de jî ev wisan e. Nivîsîna awayê ayetên Quranê helbestî ye. Dema têne xwendin, xwediyê miqamekî taybetî ne. Her weha ne tiştêkî ji ber xwe ye, ku banga melayan bi miqamekî muzîkî têtê bihîsîn. Di van hemû rastiyan de, aliyê hunerî graniyeka mezînbîrdozî holê. Weke têtê zanîn, Yê mewlewî li ber muzîkeka bi navê "sema" xwe dizivîrin. Di vir de, mirov dikare li ser baxive, ka ma giranî di destê hunerê de ye yan jî di destê ayînan de ye? Rastî bersiva vê pîrsê, ne hêsan e û mirov dikare li ser vê yekê bi dirêjahî bide û bistîne.

Di civaka dîldariyê de huner

Taybetiya zelatir a sazûmana civaka dîldariyê ev e; dîl (kole) di kategoriya hacetên hilberîne de ne û ev mirovên dîl, ji her babet mafên jiyane bîpar hatine hiştin. Xwedanên dîliyan, tevî kuştîne xwediyê her cure teserufê ne li ser van mirovên dîldar. Di civakê de mirovên dîldar, mîna hîcekê hatine pejirandin, li hemberê vê jî qiralê civaka dîldariyê xwe mîna xwedan û yezdanan dane nişandan. Desthilatdar û qralên wê demê, xwe mîna xwedanan dane şanîkirin û xwestine bidin pejirandin, ku ew sixlet û taybetiyên xwedanan ên mîna qudretdarê her tiştî, hîma bê dawî û jiyana bêmîrî li ba wan hene û ew xwediyên van sixletan in. Li kêleka vê jî qralan, di her delîv û keysekê de belengazî, bê neçarî û hejariya dîliyan û bê hîmî û tengasiya dîliyan anîne zimên. Ev rastî

û rewş, xwe hilmandiye hunera civaka dîldariyê jî. Ji berhemên hunerî yê ku xwe gihandine niha jî, dîtîn û nasîna vê yekê bi derfet e.

Di dema dewleta Misrî ya dîldar de, firewnan xwe xweda nişan dane. Hinde pîramîd û sfenksên gelek mezînbîrdozî, ku nûneriya hîma wan û nemirina wan dikin. Di wê demê de haydariyên xwerûstiyê (astronomiyê) mîna "kehanetan" dihatin pejirandin. Lê di van berhemên hunerî de, derfet heye, ku mirov hinde haydariyên xwerûstiyê û astronomiyê ji bibîne. Li kêleka mezînbîrdozî û balabûna pîramîdên misrî, taybatiyên di van de yê hemû aliyên din ve jî, heya were gotin bi naverok û nirx in.

Di gelek mezînbîrdozî û birên di pîramîdan de, mirov dikare bibîne, ku firewnan gelek hazîrî û amadekarî ji xwe re kirine, ku ji bo jiyana wan a piştî jiyana di vê dinê de hewce û pêdivî ne. Li kêleka amedikirina gelek tiştên şexsî, tiştên ji bo xwe, her weha bedenên xwe jî dane mummyakirin, da ku dîtina wan a fizîkî domeneka dirêj awayê xwe biparêze û berdewam bike. Ev jî têtê wateya (maneya) bi şeweyekê berzîmanîna bêmîrîniya xwe. Her weha, sfenksên hene, bi sedan car ji pîvekên bedena mirovan ên normal mezintir hatine çêkirin. Ev jî tenê ji bo wê armancê ye, ku di civaka dîldariyê de mezînbîrdozî firewnan bête zimên. Ji bilî vê armancê, çî armanceka din ji bo ev çend mezînbîrdozî wan nîne. Di serî de pîramîdên Misrê, gelek wêne, endîz û grafîkên ku ji wê demê mane, bêhtir ji jiyana ku di wê demê de hebû, jiyana firewnan a piştî mirîne dihênine zimên an jî remzeka ji bo vê rastiye dadihênine holê.

Tiştên bûn û bêhêjayiya dîliyan û bawerîya ku qralên civaka dîldariyê xwedan bûn, di wê demê de bîrdoza çîna serbets bû. Ev bîrdoz, li gelek herêmên cîhanê yê din de jî, xwe hilmandiye berhemên hunerî. Li Mezopotamya, di wêneyên di keviran de hatine kolan, bi bask û çeng hatine şanîkirin. Ev jî dixwazin bibêjin, ku ev qral, di asmanan de difîrin û digerin. Her weha, aliyên wan hene, ku ji hîma mirovan gelek jortir in. Cihê ku kaviên berhemên Nemrûd li wir hatine dîtîn, bilindahiya cihî, ji wir dîtina hemû derdorên û serdestiya cihî ji aliyê li raserî derdorê, bi me didine nasîn, ku ev cih ji bo girêdana tekîfî û pêwendîyan bi asmanan re, cihekî bi derfet û destûr e. Ev cih jî, bi vê hêla xwe, taybetiyên qralan ên xwedanî dihêne zimên.

Dîliyan ku di civaka dîldariyê de

rastî kedxwarî û pîkolyên diwartir dibûn û jiyaneke bi êş û kovan dikîşandin û mirovên din ên ku di vevakê de li dijî sîstemê serî hildidan û xwe dilivandin, bi gelemparî em dibînin, ku bêriyên xwe yên ji bo civaka komunal a kevnare ku navê "çerxa zêrîn" lê dabûn, hilmandine hunerê. Li ba hozanvan û helbastvanên yewnanî yên kevn, ev rewş gelek têtê dîtin. Hunera civaka dîldariyê, di warê xanemariyê (mîmarî) de jî, bi şeweyeka lêhatî xwe xilmandiyê rastîniyên civakê. Ev bûyer jî bi hesanî têtê dîtin. Çêkirin û avakirina xaniyan, mirov dikare bibêje, ku dihibin avahiyên bendixanan (girtîgehan). Ji bona ku revîn û bazdana dîliyan we-re rawestandî û derfeta xwerêk-xistinkirina wan neyête hiştin, di xaniyan de hinde kulek û pence-reyên yê hesinî hatine çêkirin, ku dihibin qulên piçûk bo hewastandinê. Ev kulek û pencere, di civaka dîldariyê de mohra xwe li şeweya xanîmanîya civaka dîldariyê xistine.

Li kêleka endiz (heykel) û wênayên tiraşî yên bîranîne, dîliyan hîs û ramanên xwe bi giranî di seramîkan, çomelekan, vazo û di hunerên din ên destî de anîne zimên. Ev tiştên ku ji bo divêtiyên rojî jî dihatin bikaranîn, bûne rê û navîngên hîs û ramanên dîl û bendan. Lewma jî em di berhemên ku ji vevakê mane de dibînin, ku ev tişt, bêhtir ji tiştên berdestiyên rojenî, taybetiyên berhemên hunerî di xwe de hildigirin vevakê dihibînin ser zimên. Di civaka komunal a kevnare de, huner ji xwe re tiştên nola nêçîrê, heywanên nêçîrê û xwedanên xwerûstiyê bi kar aniyê... Ev bûyer, mîna serpehatinekê di civaka dîldariyê de jî berdewam kiriye.

Dîroka gelê Kurdistanê ya ronaktir û pêşketîtir, dikeve domanên civaka dîldariyê. Gelê kurdistanê di dîroka xwe de pêşmîni di domana dîldariyê de xebatên xwe yên hunerî, bi awayekî ronak û pêşketî, pêş ve biriye û domandiye. Di wan deman de, ku gelê kurdistanê, di serî de avahiya civakî ya urartuyan û avahiya civakî ya dagirkarî û vegitina biyaniyên din, ku binke-tibûn paşê nehilweşandiyê û wan parastiyê, têtê dîtin ku gelê Kurdistanê di warê hunerê de jêhatîbûn û serkeftinên mezin şanî kiriye.

DI CIVAKA FEODALYÊ DE HUNER

Berhemên dîrokî yên ku girêdana bi begên feodal re dihibînin ser ziman û civakê, ji vî alî ve dixistin bin postiyên xwe, bi awayên devkî û nivîskî

hema pirsên beşdar (şirkî) kirine nave-roka xebata xwe. Naveroka çîrok û çîrçîrokan bi giranî yan padîşah û mîr in. Keça mîr û axan û dewlemendiyên wê yên diravî û sermayedarî ne, yan jî lawikên serîkeçel û hêjar û belengaz in lê bi "gotinên mezinan" dikin û ji bo wan fîdakar in. Di dawiya "iteat" û girêdana bi çavkorî de lawikên keçel û hêjar hem digihin keçên axan û mîran û hem jî digihin "refahekê" (xweşiyekê) ji aliyê xwedî-malî ve. Di hemû hunerên devkî û nivîskî de, têtê gotin, ku di civaka feodalî de hejarî û bêmalîya girsên gel wê rojekê ji ber xwe ve ji holê rabe û lewma divêt mirov bi hedar û aram (sabir) bin. Di hunera feodalî de ev rastî bi dijwarî têtê bikaranîn û bi ser de jî ev, mîna jêhatîbûn û "karîneke" mezin têtê şanîkirin. Kesên hunerê û hunermendên navdar bi giranî di bin fermana çînen serdest ên civaka feodalî de ne û bi giranî mîna memûrên padîşahan û mehvandên padîşahan ên dewlemend (zengin) in. Girsên gel, di cîhana xeyalan û xewnan de digihin rizgarî û xelasiya xwe. Di hunera civaka feodalî de, navûdengê kesan, navdariya kesanî (şexsî) ber bi asmanan ve têtê bilindkirin û gelekî mezin têtê şanîkirin. Lê ev kes jî bi bîngê ew kes in, ku xwe li ber çînen serdest ên domanê diçemînin, seriyên xwe dadihênin, rêz û hurmeta wan digirin, ji wan re "iteatê" dikin, bi hedar in û hîma mejî û lojîka (mantiqa) xwe hiçekê dihesibînin.

Li kêleka vevakê rastiyê jî, qehremaniya kesanî bi dijwarî xwe hilmandiyê hunera civaka feodalî. Di kesbûna wan qehremanan de, ku li pişt heft çîyan cinawîrekî heft-serî kuştine û ji bo keça padîşahî derman anîne, hisên fedayîbûnê yên mirovan têtê pêşvebirin û germkirin. Hunermendên di kelehên padîşahan de û bircan de, çîrokên vevakê çêkirine û gotine, qehremanên van çîrokan jî, tu caran berên xwe nadin çînen xwe yên serdest û li dijî wan ranabin. Bi mafdarî şanîkirina pîkolya feodal di malbatê de jî, bi wêjeya mezinahî û piçûkatî têtê serdestkirin. Bi rayên piçûk di malbatê de, kirina her tiştê ku di malbatê de hatine gotin û bikaranîna wan, mîna tiştê gelekî bi mejî, mîna tiştê gelekî pîroz dihibînin şanîkirin. Di çîrokan de, di piraniya çîrokan de, kesên ku li ser bîngêha logik û mejî, li ser bîngêha rastîniyên zanyarî ji xwe re digihin biryarekê, her demê zêr û xesar dikin; kesên ku di gotinê de û bavandî dikin di encemê de her demê digihin miradê xwe. Bi vevakê, terzê jiyana feodal bi mirovan

dane pijirandin; "mezîyet" û mezîniya bêtî axiftin her demê bi bêdengê guhdarkirinê di serê mirovan de têtê sistkirin. Her weha ew baweriya ku dibêje di dawiyê de wê mirov bigihin bextxweşî û dilovaniyê, di seriyên de têtê sistkirin. Bi vevakê, li himberê hemû êş û kelemên dijwar û tehl, li himberê tivanc û kulên bêdebar, ji mirovan têtê xwestin ku divêt gelek bi hedar bin, de di dawiyê de bigihîne armanc û mebestên xwe.

Ew baweriya girêdana bi bircan û qesran û baweriya ku dibêje derfetên jiyana civakê, berhemên "lutûf" û "merhemeta" padîşahan in, ji hêla hunermendên qesr û qonaxên civaka feodal gelekî caran dihibînin bikaranîn. Xwendiyên huner û hunermendan rewşa heyî şêrîn şanî dikin, dibêjin ku hemû êş û kulên girsên gel berhemekî xwedanî ne û bi vevakê, mirov dihibînin azmûnkirin (îmtîhankirin). Weke ku di pirtûkên olî de hatiye nivîsin, hunermend jî her wan tiştan û baweriyên dikefetên hunera xwe. Bi vî awayî pesn û forta hikimdarên sîstema heyî dikin û rêzkirina pesnê jî nola "marîfetekê" dipejirînin. Hemû bûyer û mirov, ji derdorên bijarte dihibînin hîlbijartin. Pesn û forta padîşahan û qralan dayin, di hunerê de nola serpehatinekê pêşve dikeve û ev jî xwe gihandiyê rewşa ekolekê. Nimûne, helbestvanên "dîwanê" yên di seraya osmaniyan de, hinde çarînen (beytên) helbestên xwe ji bo pesna xwedê, peyxember û padîşahan dayinê, veqetandine. Ev rewş, bo bi sedan sal bibû tiştêkî hoyî û prensîbî. Ola ku bîrdoza serdest bû, ji gelek aliyên ve naverokên hunerê dida pêşkêşkirin.

Ji aliyê din ve, di hunera gel de, rewşeka gelekî cudatir heye. Bedewî û ciwaniyên xwewrustê, evîn, dîrwelafî û xurbet hacetên bîngêhî in. Êş û kovanên ku ji hoyên jiyandî dihibînin, di stran û kilaman de hatine zimên. Ji hêviyê bêhtir, bêhêvîti heye. Ji ber ku di bin hoyên aborî û civakî yên heyî de, hêviyeka rizgariyê nayête dîtin û nîne. Çarenivîs (qeder) û "Feleka Xayîn" dihibînin tewanbarkirin. Berpirsiyarê kul û keleman, berpirsiyarekî nenas e. Tevî hozanan, stran û tiştên xemilandinê, êş-hêvî û hijmekariyên gel, di motîfên ber û mehfûran de dihibînin neqîşandin. Remz, sîmbol û tiştên dihibîninê, bûne bi der hilmandîna xeyalan û xewnan. Nimûnê; çiyayên bilind bûne sîmbola azadiyê. Şêr bûye remza hîm û xurtbûnê...

Hunera gel a ku di civaka feodalî de protestoya li dijî nîzama heyî

dihêne zimên, ji bo veristina probleman riya rizgariyê û çareyan şanî nake. Tenê serhildanek an raperînekê. Ji ber ku ji pêşî ve hatiye pejirandin, ku her tiştî ji aliyê Xwedê dihêne diyar û pîlankirin û jiyana jî nola çarenivîsekê xwe şanî dike, derî û dergehên hêviyê jî dîsan li ezmanan in. Dîtin û nêrîna çarenivîsiyê û baweriya ji bo nayêne guhartina hoyên jiyana heyî di hunerê de, ji vê cihanê bêh-tir, ji bo "cîhana piştî mirinê" xewnan ava dikan. Taybetiyeka ku di hunera gel de tete bilindkirin û li ser rûmetiya wê tete rawestînin jî, bûyera "ewiyabûnê" ye. Em dibînin, ku ew qehremanên ku bêhtirîn xizmeta civakê kirine, bêhtirîn êş û cefa kişandine û fîdekariyên mezin şanî kirine, ketine naveroka destanan. Ev qehreman ji nişkê ve ji ber çavên mirovan hunda dibin û li wê "alema bêmirin" de, bêyî ku xwe nişanî mirovan bikin, jiyana xwe berdewam dikan. Di ola filehî de, demên ku dêr (kilîse) xwediyê desthilatdarî (otorîteyê) bûn, İsa, Meryem û hewarî bûne naveroka wêneyan. Di bûyera rizgarbûna ji dîlîtiyê de, rista olên xwediyê yek xwedanî gelekî mezin. Di vê domanê de ol û dêr, li pêşiya qralan e. Mîna li ba herv tiştî, tiştê ku mohra xwe li hunerê jî xistî, dîsan ol bi xwe ye. Di ola musulmanî de jî, di vê demê de pesna cengên peyxemberan, jiyana wan û mezinahiya wan tete kirin. Ji ber ku di musulmaniyê de wêne gelek hindik hatine çêkirin û endiz jî hunereka qedexe bûn, "qesîde" bûne bûyerên pêşemîn ji

bo helbestên wêjeyî (lîteraturî, edebî). Di musulmaniyê de, ji ber ku senempe-restiyê (pûperestiyê) dihênine ser zimên, hinde şaxên hunerî qedexê ne. Her weha, li ba endezeke candarî tete maneya perestiya seneman.

Jiyana qiralan, di dirêjahiya teviya civaka feodalî de, bûye naveroka

dest pê kir ku bi riya wêjeyê şerê civaka kevin bike û şeweya jiyaneke nuh dahêne pêşya mirovan. Nêrîna li bûyeran û mirovan bi dîtina cihanî ya burjuwazî, ji hêla hunermendan di hunerê de hat bikaranîn, ku ev hunermend di hunera xwe de pesna civaka kapitalîst didan. Di vê demê de, ew

pîvekên materyalist ên stûr bûyeran û mirovan li gora xwe nixandine û şûna "xurafeyan" û pîvekên osmanî yên din girtine. Berî her tiştî, pirsafirandina terzê mirovan û jiyane li pêşiya kapitalîzmê hebû, ku divêtiya civaka kapitalîst ji bo wan mezin bû. Bi lihevhatineka di nava hilberîna (produksiyona) kapitalîst û parkirinê de, hilberîna kapitalîst û terzê jiyane yê nuh ku divêbû hilberîne ji nuh ve bijîne û pêşve bibe, baweriya felsefî û çandê (kultur), berî di dibistanên burjuwazî de, bi riya huner û wêjeya burjuwazî, hunermend mirovan hinkirine û wan rastiyan bi mirovan dane têgihîstandin. Di navbera kapitalîzmê û feodalîzmê de, dengeke dijiwar çêbûye, ku bi giranî ji aliyê burjuwazî hatiye destpêkirin. Ev bûyer bi dijiwarî xwe hilmandiye huner û wêjeyê û di warê huner de jî tekoşîneka dijiwar xwe şanî kiriye. Mirov dikare bibêje, ku tekoşîna di warê huner û wêjeyê de, ji şerên di navbera herdu sisteman de, şerê pêwîst-tirîn e. Em dibînin, ku feodalîzm û kapitalîzm bêhtir ji warên olî, felsefî û rêzanî, di terzê jiyane de û di çandê de ji hevdu xweş cuda dibin. Burjuwazî, ji bo li ser piyan hiştinê sistema xwe ya

hunerê. Şahlî û bûyerên nêçirê yên padîşahan û cengên mezin bûne destan. Ev tişt di hunera wêneyî de jî gelek tete dîtin.

Di Civaka Sermayedariyê De Huner û Wêje

Piştî ku ji hembêza civaka feodalî kapitalîzm derketî û pê ve, burjuwazî

aborî, neçar ma, ku ahengekê bide mirovî ku endamê civakê ye û teviya jiyana civakî (sosyal), daku li hilberîna û li hilberîna ji nuh ve bihêne, yan ji hevdu têkuz bikin. Pêşveçûna di wa-rê zanari, teknîkî û hacetên komînikasyona girsên mirovan de, vê yekê hîmdar dîkin divêtiyek û him jî vê yekê bi gengaz (îmkan) dîkin, ji ber ku di dawiya hilberîna civakî de şênîyeka bûyi navendî (merkezî) derdikevi holê. Di dema derbasbûna kapitalîzmê û li şûndehiştina kapitalîzmê de, bi riya huner û wêjeyê, mirov û bi tevayî jî avahiya civakî, li gora şêweyê jiyana nuh dihêne hînkirin; lê hinde li welatan jî, bêhtir ji xebata konevanî, huner û wêje dihêne bikaranîn. Bêguman, hinde sedemên vê yekê hene. Xebat û rêxistineya konevanî ya serrast, ji aliyê gelek rejîman hatiye qedexekirin an jî, ji gelek aliyan ve hatiye bitixûbkirin. Di rewşên wisan de girtina sûd ji avantayên taybetî yên huner û wêjeyê, pêwîstiyeka gelekî mezin e. Em dibînin ku, çin û gelên ku xebatên wan a konevanî dibin hoyên pîkolya giran a konevanî de dihêne rawestandî, car jî caran weke ku xebateka konevanî be huner û wêjeyê dîkin karê xwe yê pêşemîn; her weha, pêşemîn gava tekoşînên çînî diwar dibin û pîrsgîrekên konevanî yên mezin derdikevine holê, buhayetiyeka mezin didine xebatên huner û wêjeyê. Lê ev jî rastiyeke e, ku huner û konevanî ne yek tişt in. Di vê pîrsê de Mao Zedûng wisan dibêje: "... Divêt ku em rîsta wêje û hunerê gelekî mezin şanî nekin, lê em van biçûk jî nebînin. Wêje û huner serê xwe li ber konevaniyê dadihênin, lê her wisan jî bi awayekî mezin jî posîdeyên xwe li konevaniyê dîkin. Wêje û hunera şoreşgerî, perçeyek in ji dîmenên gelemperî yên şoreşê û tu caran bihêne bikaranîn ..." Tiştê ku li vir têtê gotin ev e: Di bin gelek hoyan de, huner û wêje pêwendiyên xwe bi xebatên civakî yên din re hene û xwe-diyê pêwîstiyeka mezin in û di pêwendiyên de jî rîsta wêje û hunerê xwe zexmtir û mezintir dike.

Di domana pêşveçûna civaka kapitalîst de, em dibînin, ku rîstên cûrbecûr ji bo huner û wêjeyê hatine pêşkêş kirin. Civaka kapitalîst bi riya her awayê hunerê, ji trajedî heya komedî, civaka kevn li erdê dixê û reş dike. Ji alîkî vê jî, di demên mezibûna pîrsgîrekên civakî û aborî de, burjuwazî dixwaze kehniya kêşên heyî û riya veristina kêşan cuda şanî bike yan jî rastiyan veşêre. Lewma jî li ser hîs, raman û tîkiliyên mirovan leyistokan birêve

dibe. Ev kirin û baweriyeka wisan e ku gelek caran burjuwazî bi kar dihêne. Çendin civaka kapitalîst pêş ve dihere, li gora vê jî, awayên çandî di nav xwe de şax bi şax cihê dibin û ekolên nuh ava dîkin. Ev rewş, her çend weke ku huner di nav pîvanên xwe de pêşve diçe têtê dîtin jî, di rastiye de ne wisan e. Ji bilî çepereka li pêşiya afirandina pîvekên civakî, ne tiştêk din e. Mirovên ku jî ber pîrsgîrekên çînî û civakî gîhabûn hevdu, bi vê riyê dikevin nav bawerî, hîs û meylên ji hev cuda. Ew rewş, di warên felsefî û rêxistinî de, perçekirina civat û çînê jî xwe re armanc û hedef digire. Her çend were dîtin ku di nîyetê de tiştêke welê nebe jî, ji aliyên encamên karvaniyê, rewş seranser weke diyardanên me berê gotî ye.

Bi pêşveçûna navgînên (hacetên) perwerdekirinê, di civata sermayedariyê de, pêwendî û komînikasyona girsên gel, zanari, teknîk û xebata hunerî, ji aliyê tundbûn û sixletiyê de, ji aliyê kvalîtê de bêhtir dibin. Dema em civaka kapitalîst û civaka feodal dahênin cem hevdu, em dibînin ku di civata kapitalîst de, derfeta avakirina yekdestiyekê li ser huner û hunermendan, di çarçiveka teng de, bi seraya îstîbdadiyê ve dihatine girêdan. Dîsan di civaka feodaliyê de, huner û wêjeya gelî, bi tevayî ne di binê kontrola burjuwazî de ye. Lewra nikare were bêposîdehiştin, melûl û sistkirin. Burjuwazî pir nikare vî tiştî bibe serî û bi ser bixe. Sansur û qedexeyên li ser hunerê, tenê heya tixûbekê, yan jî heya birekê dikarin vî tiştî pêkbihênin.

Dema awayê jiyana feodaliyê de û dema ku ev awayê jiyana bi terz û cûreyekî konzervatîfî li ber xwe da, huner û wêjeya burjuwazî, hingê xwe-diyê taybetiyêke pêşverû bûn. Hingê di çarçiva baweriyê burjuwazî de, pesna zanari û teknîkê dihatê dayin. Lê ev tenê jî bo hejandina wan bîngêhên bêsedem ên ku baweriyê feodalî piştê xwe dabû wan, wisan bû. Piştî demeka diyar, em dibînin ku bi awayekî tund û dorfireh domanek destpêkir, ku xebatên kesane (şexsî, îndîviduel) bû xebateka bîngêhîn. Da ku burjuwazî kesan ji civakê bibire, bi riya huner û wêjeyê, hikmê hîs, bawerî û warên tîkiliya şexsan dike; heya derfet heye dixebite ku dor û dunya şexsan teng bike û tixûban li pêşiya wan dahêne. Lê belê em dizanin ev jî rastiyeke e, ku tevî kapitalîzmê cihana mirovan jî mezintir bûye.

Mirov çendî çêtir wan pîrsgîrekên jî hêla civaka kapitalîstiyê hatiye afirandî

di fahm bike û bêhtiriyê veristina wan çêtir binase, em dibînin ku bi hilpişkîneya seranser li bervajiyê huner û wêjeya burjuwazî, xebatek dihête kirin, ji bo perçekirina yekîtiya bawerî û bizaviya mirovan. Di civakê de, encax bi buyer û mirovên ji milyonî yekî, rastiyeke civakî û dîrokî dihêne şirovekirin. Li şûna hîma girseyî û xebatên afirandina pêşveçûnê yên mirovan, bûyerên tesadufî, hêviyên rizgariya şexsî û baweriyên her wekî din, bi mirovan didine pejirandin. Di bin navê pêşvebirina huner û wêjeyê, hinde şêweyên huner û wêjeyê ku naveroka wan fantezî ye dihêne pêşvebirin, da ku li şûna rastmezinbûn û pêşveçûna mirovan, jiyaneke şexsî xwe serdest bike, da ku mirov pêwendî û hizrên xwe bi tiştên vala û pîrsên talî biwestînin û li ser pîrsên bîngêhîn xwe kûr nekin û xwe rast mijûl nekin. Bi nêrîn û bi baweriyeka hunerê ya bi vê nolê, ew aliyên weke paşverûtî, bêjêhatîbûnî, şexsî, egoîstî, xwesparî û bêbalî û bêdehnî yên ku ji xwe di cir û rawîştê mirovan de hene, dihêne pêşvebirin. Ev karî, çalakî, jêhatîbûn, jîrî û sixletên mezin û bilind ên mirovan dihêne korkirin û rawestandin.

Di wan deman de, ku proleterya bi bawerî û livbaziya xwe, ji bo xwe ne hîmekî bîngêhîn be, pîrsên ku pêwendiyên hilberîna kapitalîst dadihênin pêşiya mirovan, dibine naveroka huner û wêjeyê. Lê di van deman de, weke ku di konevaniyê de dibe, derfet nîne ku mirov kehniya pîrsan ya rast û awayên veristinê di huner û wêjeyê de jî bibîne. Pîrsên heyin û encamên ku ev pîrsgîrêk diafirînin, bi awayekê stûr li pêşiya çavan dihêne raxistin. Bi terzekî berdewamî glîkarî (şikayet) hene û nerazibûn têtê eşkerekirin. Lê riyên rizgariya jî vê rewşê, nayêne dîtin.

Ew hunera ku di domana feodalî de bi tevayî di dêran û serayan de hatibû kîlîtkirin, di domana kevnarî û derketîna kapitalîzmê de, bi tevgera ronesansî pêşve ketiye. Bi destpêkê domana ronesansê, em dibînin ku huner berê xwe dide jiyana civaka nûh. Ji vê demê pê ve, êdî ne girîngiyeka şert e, ku hunerê mecbûre wan mirovên ku di civakê de di rewşeka serdest de ne, bike naveroka xwe. Ew mirovê ku li ba çînên serdest ên civaka feodal çî nîrxeka wan nebû, êdî dikarin hacetên hilberîna yên burjuwaziyê kapitalîst bi kar bînin. Ji ber vê yekê jî, me ji perwerdebûnê bigirin heya rewşa çandî û rewşa giyanî (ruhî), mirov bi her tiştên xwe ve, dibine pêwestiyek û qîmetek ji bo civakê. Bûyerên evîniya serdestên

feodalan, şerên xanedanan û civanokên serayan, li gora hoyên jiyana kapitalîst êdî tev çirokên kevnare û zeyalî ne, çirçirokên xewnî ne. Piştî ku zanyarî û teknîk di hilberîna de bûn xwediyê risteka mezin û serrast, bûn bireka ji jiyana mirovan, her weha bûn naveroka huner û wêjeyê jî. Bi vî awayî, huner û wêje jî, hêdî-hêdî ji asmanan xwe daxistin erdê.

Hunera burjuwazî, berî her tiştî, tevî terzê jiyana feodalî û hebûnên biryarî yên civaka feodalî, van qehremanên wan domana feodalîzmê ku feodalîzm wan gelek bilind kiribû û jêhatibûnên wan qehremanan li erdê dixê, henek û vîvanokên xwe li wan dîke û wan dîke hacetên komediyan. Nimûne; romana Don Kîşot, ku di dema feodalî de hatibû nivîsîn, ehmeqîya şovalyeyên çerxa navîn dadihêne holê. Qehremanê vê romanê, di kesbûna xwe de dide xweyakin, ku qûrebûna feodalî û pîvekên qehremaniya feodalî, ew rastî ne, ku lingê wan lierdê nakeve û avînen pûç û derbasbûyî ne. Bêguman, kesekî wisan, ne ew kes e ku ji bo burjuwazî, pêdiviyek û hewceyek be. Kesê ku burjuwaziya kapitalîst dixwaze wî bilind bike û bi nîrx û qiymet şanî bike ew kesê, ku zanyarî û teknîkê dinase, ku dizane hacetên hilberîna bi kar bîne û karekî sazandî û bi nîzam e. Lê belê ji bo feodalîzmê ev tişt ji binî ne pêdivî bû. Tiştê ku ji bo senyoran (begên çerxa feodalî ew-rûpî) pêwîst bû, ev bû, ku serî (pale, cotyar û rêncberên gundan ku tevî erd dihatine kirin û firotanê) di zevîyan de xweş bixebite û girêdayî senyorê xwe be. Lewma naskirina zanyariyên erîni (pozîtîfî) ji aliyê serfî ve ne tiştê baş bû, çêtir bû ku "cahilekî" kor bimîne.

Hunera burjuwazî, tevî pêwendî û dubendiyên jiyana nuh, naveroka xwe ji birên vê sîstemê digire. Mafdariya jiyana nuh û çanda nuh, xwe di mejiyê mirovan de cih dîke. Bi vê riyê, gava jiyana kevn û nîrxên biryarî yên civaka kevn ji holê radibin, mirov, bi teybatî di şexsiyeta bûyerên wêjeya burjuwazî de, dixebitin ku cihê xwe di civakê de bistînin. Ew bûyerên evîne, ku berê bi taybetî karê prens, prensesan û serdestên feodalî bûn, qehremaniya ku tenê bo wan hebû û ew bûyerên û mirovên ku warê tîkiliyên civakê bûn, êdî di civaka nuh de, mirovên ji birên din jî dikin naveroka xwe.

Burjuwazî bi riya huner û wêjeyê, di civakê de enjekte (şîrinqe) dîke, ku ew jiyana daniye pêşîya civakê ji her alî ve bes e û başe û divêt mirov, tenê di vê

jiyanê de hemû dawxaz, hêvî û bêriyên xwe bigerin. Tevî berhem karin û qehremanên civaka nuh, nîrxên biryarî yên burjuwazî jî, bi riya huner û wêjeyê bi civakê dihêne pejirandin.

Piştî ku kapitalîzm xwe gihande karektereke (taybetiyeke) paşverû, ew nebaşî û neqenciyan ku vê sîstemê afirandine, bûne naveroka huner û wêjeya şoreşgerî. Li hemberê vê, burjuwazî jî destpêkir, ku tixûbên hunerê bi tixûb bike û hunerê bixe nava rewşekê, ku her kesek nekaribe xwe pê mijûl bike. Burjuwazî vê yekê dîke, da ku şanî bike, ku hunera gel a şoreşgerî gelek bêsxlet û kalîteya; li şûna vê wan pîvekên tenikî zirav ku hunermend pêşvedibin bingeh digere, da ku bide pejirandin, hunermendî û huner "mezîyetên" wisan ne, ku bi hêsanî mirov nikarin xwe bigehînin.

Ew gotina vala, ku dibêje "huner ji bo hunerê ye", lewma tete gotin, da ku birawestînin, ku huner tiştên baş bide civakê. Li gora vê baweriyê awa (form) her tişt e, lê naverok ne tiştik e. Lê baweriyaya hunera şoreşgerî bervajiyê ve baweriyê ye.

Hunera şoreşgerî berî her tiştî ev e: Hunerê ji bûyereka kêfxweşiyê (zewqê), şahiyê û evîna şexsî derdixîne û bi naverokeka herî dewlemend dixemilîne, da ku civakê perwerde bike. Gava huner tenê ji aliyê "awayê" bi destan ve were girtin, civakê bêsedem mijûl dîke. Hingê jî, dibe mijûliyeke gelek vala û pûç. Nimûne; di helbestekê (hozanekê) de ew taybetiyên formî yên mîna pîvekî, kafîye û her wêkî din, çend bi hostayî hatibin avakirin jî, heke ji bo veristina pîrsgirekên domanê rê şanî neke û ne xwediyê naverokeka wisan be, çî buhatiyeka wê helbestê jî nîne.

Ev şerhkirin û şîrovekirina me, ji bo hemû awayên hunerê wisan e. Çend huner û hunermend, posîdeyên xwe yên pozîtîfî li domana konevanî û dîrokî bikin, ku civak û çîn jê derbas bibin, ewçend jî bi nîrx û buha ne.

Di rojên me de kapitalîzm, bilî neqenciyan û xirabiyê nema tiştêkî diafirîne. Hemû berhemên kapitalîzmê li ser riyeka wisan xwe didine pêş. Ev taybetiya kapitalîzmê, xwe hilmandiye hunerê jî. Çend tîkoşîna çînî ya proletarya mezintir û bilintir bûye, ewçend jî burjuwazî neçar maye, ku bixebite baweriyaya mirovan bi mirovan biyan şanî bike û da ku mirov êdî nekaribe berhemên biafirîne, neçar maye ku gelek berê xwe bide hunerê û hunerê bixe bin zext û pîkolya xwe. Di rewşeka wisan de, huner tenê bi navê

xwe huner e. Naverok bi tevayî hatiye şuştin. Nimûne; di rojên me de, bi hezaran awayên mûzîka rojavayî (xerbî) hene. Lê mirov dikare bibêje, ku ev mûzîk, bêhtir hîs û ramanên mirovî, bang li hîsên heywanî dîke û posîdeyên xwe li ser van hîsan serdest dîke. Tiştê ku burjuwazî dixaze tenê ev e: Divêt mirov di dirêjhiya rojê de li ser makînan bi jîrî bixebite, mirovê ku li ser makînan wisan xebitî jî heya êvarî dema razanê divê di nava keftûlefê de be, da ku tevîya enerjîya xwe di riya vala de biqedîne û bi vî awahî, tu caran zeman peyda neke, ku xwe bi pisgîrî çînî yên bingehîn mijûl bike yan li ser wan bihoşe û bihizire. Di rojên me de, ku bi hezaran problemên mirovayetiye hene, tiştêkî gelek dide bizdandinê ye, ku proletarya, zemanê xwe yê vala di cihên sema û şahiyê de derbas bike. Lê burjuwazî, di vê barê de baş biserketiye. Di bin tîrêjen ronahiyên rengareng de, dengê ku bi dehan hacetên mûzîkê derdixînin, mîna balyozekê dadikeve ser mejiyê mirovan. Di rewşeka wilo de, ji binî ve derfet nîne, ku mirov bikaribe bi seriyekî bînexweşî bihizirîne û bikaribe rastiyên jiyanê şîrove bike. Bi riya televizyonan, vê rewşê, kişandine heya hundirên malan jî. Mirov, her rojê rastî deng û qelebalixên bêhejmar dibin. Mejiyên mirovan însiyatîfa xwe hunda dîke. Lewma jî mirov, dikeve rewşeka gelek pasîf de û xwe nalivînin. Piştî ku ev tişt dibin û posiyên xwe jî li mirov nikare zû bi zû xwe ji van rizgar bike û rewşeka wisan bi hesanî nikari bête rawestandî.

Welatên rojava gelek caran bangesiyekê dikin û dibêjin, "kî naxwaze tiştêkî bibîne, bila li televizyoyana xwe binere ... " Ev gotin xwediyê wate (mane) û naverokeka kûr û mezin e.

Piştî xurtbûna sînema û televizyonê, wêjeya (lîteratura) nivîskî jî pêwîstiya xwe hindekî hunda kir. Lê pêşemîn, piştî ku ev navgîn (hacet) jî ketine destên monopolên kapitalîst ev karin hikmê xwe li ser hunerê û hunermendan avabikin. Niha heya merheleke gelek mezin hatiye rawestandî, ku mirov bikaribin, warê tîkîlî û mijûliya xwe bi azadî hilbijirînin. Li şûna pîrsên ku serrast ji mirovan re bingehîn in, pîrsên gelek talî xwe bi cih kirine. Li şûna ku mirov xwe bi pîrsgirekên xwe mijûl bikin, ketine nava rewşekî, ku xwe bi fanteziyan bi jîrî mijûl bikin.

Ji Ber Maye

Niştimana xwe binase

MÊRDÎN

M. Bozan

Dema dibêjî Mêrdîn, berî her tiştî keleha wê ya weke eyloyekî baskvekirî, dihête bîra mirovî. Ev keleh bi nêzîkê du hezar (2000) metreyan ji serpilka (seviya) behrê bilind e. Li gorî dihête gotin, keleh navê xwe ji keça împaratorê Roma, Marîa girtiye. Li gor gotina şênîya li herêmê, dibêjin ku keça împarator rastî nexweşîyeke bêderman hatiye û li vê derê, li kelehê, ji vê nexweşîya xwe baş bûye. Wê demê, Mêrdîn gûndekî biçûk bûye û gund li ser vê kelehê bûye. Serbanê kelehê rast e û gûndekî mezin dikare lê bi cih bibe. Mêrdîn demeke dirêj li ser vê kelehê maye û dûre, daketiye xwarê. Îro bajar bi temamî li dor û sînga vê kelehê daniye û binê bajar, bi çend girên mezin, digihê beriyê, beriya Mêrdînê. Hema-hema hemû pence-reyên xaniyên vî bajarî li beriyê, li Girêsor (Qiziltepe), li Amûd û Dirbêsiyê û li gûndên bêhejmar ên derdora xwe vedibin. Bi şev lampe û çirayên gund û bajarên hêla başûra Kurdistanê, hêla Rojavayê Naverasta Kurdistanê û yên vî alî, di nava hevdu de xuya ne. Havînan di van penceran re mirov 'behreke kes' dibîne. Lewra dan û zadên beriyê şin dikin...

Mêrdîn bajarekî pir kevn ê dîrokî ye. Berê medan, hûrî - mîtannî babilî û aşû-ran, bi dorê li vê derê desthilatdarî kirine. Piştî medan Mêrdîn, di navbera makedonîyan, ermen, rom, sasanî û partan

Foto Koçer

de maye. Pîrî caran hatiye kavîl û dagîrkin. Mêrdîn ji van Împaratoriyên li jor nîmandî re cihekî stratejîk bûye. Ev rewş piştî van hêzan jî her berdeyam kiriye. Di belavbûna ola îslamayetê de vêca ereban Mêrdîn kavîl û wêran kirine. Lê berî ku ereb werine vê derê valahiyeke çêbûye û suryan û ermenan vê valayîye bi kar hanîne. Wê demê li Mêrdînê pişekdarî (senaat) û bazirganî (tîcaret) pir pêş-de bûye. Bi hatina ereban û olguherîna kurdan re, suryan û ermen qels û jar ketine û di civaka nuh de desthilatdariyên xwe winda kirine. Her çend kurd jî, bi alîkariya ola îslamê, bûne xwedîhêz, lê dîsan ji ber assîmilasyona ereban rizgar nebûne. Ne ereban bi tenê, ji ber nezanî û ji ber hijmekariya ji bo kultura îslamî, kurdan jî xwe bi xwe asîmîle kirine. Serekên êl û eşîrên hin kurdan bi daxwaziyan xwe û ji bona ku bi-

karibin ji ereban parekê bistînin, xwe kirine ereb û navên ereban li xwe kirine. Têr nekiriye ku ev car reh û kokên xwe bi nîfşên ereban ve girêdane. Hin ji wan bûne 'seyyid', hin ji wan bûne ebbasî... Hin ji wan bûne Bexdadî û hin ji wan bûne Hîcazî... Hetta bûne haşîmî nîfşa pêxemberî jî...

Li dunyayê, çend kêman cih hene ku li wir erda rast û çiya di zîkê hevûdu de ne. Yek ji van cîyan jî bajarê Mêrdînê bi xwe ye. Çiyayên Mêrdînê ku jê re piştî Mêrdînê tete gotin û berrî, li rex hevdu ne. Havînan, dema ku bayê hênîk rûyê bajarê Mêrdînê miz dide, berrî ku hema bi Mêrdînê ve ye, ji germa dikelije. Zivistanan, dîsan dema Mêrdîn di binê berfê de sipî dike, berrî zippî-zuwa ye an jî baranê lê kiriye, di nava qur û heriyê de ye.

Mêrdîn bi bajarokên xwe digihê bajarok û bajarên li

jêrê nîmandî:

Mêrdîn li başûra roavaya Kurdistanê dikeve. Başûra Mêrdînê bi beriyê ve digihê tixûba dagîrkerên dewleta Sûriyê. Bajarên me yên Qamîşlo û Amûd li tenişt in. Berî, li wê hêlê jî heya çiyayê Ebdulezîz berdeyam dike. Nexwe cîyê ku berî lê dawî têt, tixûbê Kurdistanê lê diyar dibe. Bajar li rojava digihê bajarokên Ruhayê û dîsan li rojava, ber bi bakur de bajarokên Diyarbekirê li tenişt hene. Li piştî Mêrdînê, li bakur, dîsan tixûbên bajarokên Diyarbekirê hene. Li bakur û ber bi rohilat de tixûbên bajarê Sêrtê dest pê dikin. Di başûra rohilatê de Mêrdîn li tixûbên bajarên Zaxo û Dihokê vedibe. Ev rola cogafîk û stratejîkiya Mêrdînê mezin-tir û girîngtir dike. Ji ber vê yekê Gerîlayên ARGKê di manavrayên xwe yên leşkerî de, bi giranî li ser Mêrdînê radiwestin.

Bilindahiya piştî Mêrdînê,

li hevberî çiyayên bi nav û deng bêhtir ne bilind e. Lê çend çiyayên xwedî xatir li Mêrdînê jî hene. Ji vana **Çiyayê Cûdî** herî bi nav û deng e û li hêla Cizîrê (Cizîra Botan) dikeve. Ev çiya di berxwedan û serî-hildana gelê Kurdistanê de roleke giring û mezin leyistiye û hîna jî berdewam e vê rola xwe bi serbilindî dilêyize. Çiya pir kevn e û tete gotin ku gemîya Nuh peyemberî xwe li vî çiyayî daniye.

Pişti Cûdî mirov dikare çel û bahsa **Çiyayê Qerej** bike. Ev çiya bêhtir li hêla Diyarbekirê dikeve, lê beşeka wê li Mêrdînê jî dimîne. Serbanê wê rast e û gelekî hênik e. Dora wê daristan û taht in. Ji bona nêçîrê jî cihêkî destneketî ye. Neçîrvan dikarin hemû babetên sewal û heywanan li vê derê bibînin. Çiyayê Qerejê volqanekî kevn e û ji mêjve ye ku vemirîye. Li jor me çêla berrîn û çiyayê kiribû û me digot Mêrdîn çiyekî ji wan kêman ciyan e ku erda rast û çiya lê di zikê hevdu de ne. Mirov dikare vî tiştî herî baş li Çiyayê Qerejê û beriya li ber wê jî bibîne. Hetanî ku ev ketiye stran û pahîzokan jî. Welê tete gotin:

"Berîka Mêrdînê Berîkî
rast e
Pozê Çiyayê Reşî şewitî
Dî ser de xûz e."

Çiyayên din, bi dorê ev in:
Çiyayê Mewalê: Li bakura Midyad û Kercewsê dikeve. Çiyakî tûj e û li dora wê daristanên berfireh û pahn hene. **Çiyayê Bagokê:** Ji başûra roavaya Hezaxê (Idîl) dest pê dike û di bakura Nisêbinê re derbas dibe û digihê Çiyayên Omerîyan. Weke di bakura roavaya Hezaxê, di ser Kerboran re xwe digehîne **Çiyayê Mazî.** Bilind e, lê kênavî ye. **Çiyayên Omerîyan:** Di navbera Mehserî, Mêrdîn û bendeva (baraj) Çax-Çaxê de cih digirin. Dora wê daristan û rez in. **Çiyayên Eynkafê:** Li başûra roavaya Kercewsê dike-

ve. Bilind e lê daristanên wê kêman in. **Çiyayên Mazî:** Ji Mêrdînê dest pê dikin û di bakura Girêsor û Dêrikê re derbas dibin û xwe digehînine Çiyayê Qerejê. Bi piranî girikên tazî ne. Hew li hêla Çinarê daristan hene.

Mêrdîn hetanî salên 1940-1950'yê de, bi ekonomiyê girtî û temamî bi feodalî jiyaye. Her çend ku erda Mêrdînê ji çandiniyê re lihevhatî bû jî, ji ber bêavîyê û ji ber ku makînen kapitalîzmê hêj neketibûne Kurdistanê, çandiniyê bêxêr bû. Her dem perçeyek erd vala dima. Piştî sala 1950 de traktor, çinkutok (biçer) û makîneyên çandiniyê weke din, hatine Mêrdînê. Hingê rejîma tirk a dagirker bi temamî li vê derê jî bi cih bû. Hetanî salên 1940-1950'yê de, şênîyê Mêrdînê bi awayê eşayiriyê bi hevdu ve girêdayî bû. Ev hetanî vê dawiyê jî berdewam kiriye û hêdî hêdî şikestiye. Ji ber bêavîyê erd bi piranî neçandî diman û hew cihên bi av ji çandiniyê re vedibûn. Ji ber vê yekê gel, di warê aborî de, giraniya xwe danîbû ser xwe-dikirina pez û dewaran. Rez û bostan jî riyekê din bû. Ev aboriya girtî li ser jiyana civakî jî posîde û tesîr kiribû. Gel bi piranî li gundan dijiya û qebile bi qebile, eşîr bi eşîr bûn. Dem dema serekên eşîran û axayan bû. Her tişt li gor daxwaziyên wan pêk dihatin.

Mêrdîn bajarêkî biçûk bû. Sedemek ji biçûkbûna wê re ev bû ku pozîsyona we ya cografîkî li ber berfirehbûna wê astengek bû. Hatina aboriya bajêr bi xwe li ser pişt gundan bû. Li bajar pişekdarî û bazirganî li pêş bûn û ev jî di destên ereb û sûriyanan de bûn. Gundîyan bi derefetên ji bona jiyana wan pêwîst bûn digirtin.

Pişti sala 1950 û vê de, li Kurdistanê hin bendav çêbûn. Şebekeya rê hate danîn û makîne ketine welat. Evana hemû ne ji bona gel bûn. Ev karakterê kapitalîzmê ye. Ji bona ku kapitalîzm

bikaribe jê baş sûd û kelk bigire û Kurdistanê bi temamî bixwe nava lepên xwe yên gemar û baş bi perçiqîne, pêwîst bû ku van tiştan jî pêk werîne. Mêrdîn jî weke bajarên din ji vî tiştî sûd wergirt. Rengê berriye hate guherîn. Hema li her derê çandiniyê dest pê kir û ji nişkê ve bajarokên Mêrdînê, yên ku li berriyê bûn, bi mezinbûna xwe ji Mêrdînê derbas bûn. Îro li Girêsorê bi tenê bêhejimar Mêrdînî hene ku ji bajêr bi xwe daketine.

Hetanî vê derengê, ji sedî 90, şênî li gundan dijiya û ji vî nodî jî, ji sedî 70 li çiyayên bûn. Ji sedî 10 par ku li bajêr û bajarokan bû. Lê îro para gundiyan daketiye ji sedî heftê û nehan. Ji sedî 50 parê gundiyan li beriyê, bi çandiniyê ve girêdayî ne. Yê mayîn jî, xwedî pez û dewaran û bêerd in.

Li Mêrdînê bi temamî 660 000 mirov dijîn. Erdê Mêrdînê 12.879 Km² (Kîlometer Çarçik) e. Hejmara kêşên bi xwendin û nivîstinê zanin, ji sedî 35 e. Weke ku tete dîtin bajar gelekî berfireh e. Yanzdeh bajarokên Mêrdînê hene. Evana **Girêsor, Dêrik, Çiyayê Mazî, Nisêbin, Cizîr, Sîlopi, Midyad, Gercos, Mahserî, Stewrê û Hezax** in.

Navenda Mêrdînê navçeya herî mezintir e. Nêzikî 80.000 mirov li navçeya Mêrdînê dijîn. Navçeya Mêrdînê ji sumeran û vîr de rolekî dîrokî leyistiye. Îro jî, keleha wê rolekî mezin dileyize. Li ser kelehê Radara NATOyê heye ku hevberî Sovyetê û Rohilata Navîn hatiye danîn. Sala havîna 1986'ê de, Partîzanên Hêzên Rizgariya Kurdistan-HRKê, gelek roket avêtin vê radarê û beşeke mezin jê kavil kirin.

Neha jî em bajarokên Mêrdînê binasin:

CIZÎR: Erda wê 460 000 Km² e û 45.000 mirov lê dijîn. Cihêkî pir kevn e. Di warê çanda kurdî de xwedî roleka gelekî dewlemend e. Li Cizîra Botan "Birca Belek" bi nav û deng e. Mîrên Botan li

vê derê dîwana xwe danîne. Welatê eposa Mem û Zîn, Cizîr Botan e. Hozanvan û edîbên klasîkî yên kevin weke Feqîyê TEYRAN, Melayê CIZÎRÎ jî vê navçeyê ne. Navê Cizîra Botan a kevn **Bazî-bada** bûye.

DÊRIK: Ne pir kevn e. Gelek caran jî hêla bîzansiyan, ecem û tirkan ve hatiye kavilkirin. Ev der jî ji bona mîrên kurdan warekî giranbuha bûye. Erda wê 1 367 Km² e. Şênîyê wê, ji 44 000 mirovan pêkdihêt.

KERCEWS: Cihêkî bilind e. Li pişt Mêrdînê cih girtiye. Gercews hetanî vê derengê jî gundekî Midyadê bû. Ji Gercewsê bêhtir navê **Hesenkeyfê** bi deng e. Li vê derê şop û bermayên bi nêzîkayê 4 000 salî kevin hene. Ev şop û berma, piranî şikeft û hevîngên kevn û kevnare ne, ku li der dora çemê Dîclê cihwarbûyî ne. Lê mixabin ev cihê giranbuha bi projeya dagirkeran a bi navê Gunezdogu Anadolu Projesi-GAPê, dê binav bibe.

Gercews 1 378 km² e û 45 000 mirov lê dijîn.

HEZEX: Berî çêbûna Îsa di sala 331'ê de ava bûye. Di Mezra Botan (Mezopotamya) de guzergaheke giring bû. Ev der jî li bakur digihê bajarê Sêrê. Erdê wê 1 224 Km² e û 38 000 mirov lê dijîn.

GIRÊSOR: Di nava bajarokên Mêrdînê de yê mezin-tirîn e. Erdê wê 1 403 Km² e û 75 000 mirov lê dijîn. Di warê çandiniyê de pir lipêş e. Girêsor jî cihêkî kevn e. Bermayên kevnare lê hatine dîtin. Li aliyê rojavê digihê bajarê Ruhayê (Wêranşar) û li başûr jî li Dirbêsi û erdê Amûdê vedibe.

ÇIYAYÊ MAZÎ / ŞERMIX: Erdê wê 869 Km² e û 27 000 mirov lê dijîn. Çiyayê Mazî hetanî dereng gundekî biçûk bû. Navê xwe jî Çiyayê Mazî girtiye. Li jor, li bakur digihê Amedê (Çinar) û li rojavê jî digihê Ruhayê. Di erdê Çiyayê Mazî de, Gola Gulê şunewarekî bi nav û deng e û li ser gelek stran û

dîlok hene.

NISÊBÎN: Erdê wê 1 177 Km² e û 65 000 mirov lê dijîn. Tête gotin ku berî Îsa, sala 2270'yî de ji hêla kralê sumeran bi navê Şulgiyê III hatiye berfirehkirin. Nisêbîn û Qamişlo di nava hevdu de ne.

MAHSERTÊ: Erdê wê 443 Km² e û 20 000 mirov lê dijîn. Cihê gelekî kevin e. Vekolîn nişan didin ku şop û bermayên sumer û aşûran lê hene.

STEWRE: Erdê wê 1049 Km² e û 38 000 mirov lê dijîn. Di warê dîrokî de ji şûnwarên herî kevintirîn e û hema hema li hemû bajarvaniyên mezopotamî rast hatiye. Stewr jî ji aliyek ve digehê Diyarbekrê (Bismil û Çinarê).

SILOPIYA: Berî ye û weke Girêsorê di warê çandiniyê de bi deng e. Erdê wê 807 Km² e û 31 000 mirov lê dijîn. Navê wê hetanî sala 1960'î, Girê Kamo bû û demêke dirêj bi Cizîrê ve girêdayî mabû.

MIDYAD: Mirov dikare bibêje ku di nava bajarokên Mêrdînê de herî bi nav û deng e. Di warê bermayên kevin de dewlemend e. Bi piranî gelê suryan li vir dijîn. Em dikarin dermafê vê derê de, çel û kada hinek bermayên kevn û cihên giring bikin. Ji vana du tişt hene ku yek jê bermayên daran e. Di dîroka kevnarê de navê wê Anastiapolis bûye. Di navbera Mêrdîn û Misêrbînê de cih digire. Ya dinê jî **Dêrzafêran** e ku dêrekî pir kevn û pir mezin e. Temenê wê 1500 sal heye. Navenda dîni ya suryan ev dêr e.

Mêrdîn di warê serîhildanên netewiyên kurd de jî cihêkî giring girtiye. Mêrdînê pîrî caran di ber xwe daye û nehiştiye dagîrker hilma xwe lê vede.

Nêzikî sala 1980, çaxa ku Partiya Karkerên Kurdistan-PKKê, li hemû derên welat geş dibû, bi tevgirêdana nûjen (modern) li Mêrdînê jî bi hêz bû. Ji vê herêma dîrokî pir mirovên

hêja û şoreşger ên kurd û ji gelên navçeyê, xwe gihandibûn Partiya Karkeran û xebatên hêja dikirin. Lê mixabîn rejîma tirk provakasyonên xwe yên qirêj û gemar li vê derê jî pîlan û prove kir. Hêzên reformîst û feodal-komplakar, li hevberî PKKê, gelek eniyên êrişî danin pê.

Herêma Mêrdînê bi yekcarî bû keleheke berxwedana welatparêzî û ev statuya xwe heya îro her bi xurtî diparêze.

Piştî hatina cuntaya 12'yê îlonê jî, xelkê bi gelek

Na-vîn, 'Vegeza Welat' dest pê kir, di vê rêveçûna nuh de Mêrdîn roleke mezin leyist û ji gêrîlla re bû pireke dest-pêkî û pîrgirîng. Ji sala 1984 û vir de, Mêrdîn ji bo gêrîlla bû cihê ceng û berxwedanê. 15'yê Tebaxê posîdeyekî baş kiribû û Mêrdîn jî jê para xwe wergirtibû. Mirov dikare bi hêsani bibêje ku ji sala 1987'ê û vir de, Mêrdîn bû hêlîna berxwedan û serîhildanê. Gêrîlla û gel di nava hevdu de bûne yek perçe. Berxwedanê bi her awayî dest bi komkirina berhemên xwe ki-

Şikestûnê, Ahmet KURT, Selman DOG-RU, Mehmet KURT, Zûfû TURK şehîd ketibûn.

- Dîsan di wê provakasyonê de nêzikî çil welatparêz şehîd ketin.

25 Îlon 1980: Mahmûd GUDEN, Mehmed SINCAR, Mehmed ESEN, Dawûd TAŞKIN şehîd bûn.

29 Çiriya Yekem 1980: Zekî PALABIYIK, Davûd ULUÇ, İdrîs AKTAŞ, Hasan ERTAŞ, İsmâil DAMAR û Bozan ALAN şehîd ketin.

Di navbera salên 1980 - 82: Alaadîn GUMUŞ, Umer AKTAŞ û Abdürrehman ÇEÇEN di zindanan de hatine şehîdkirin. Dû re Ferhat KURTAY jî bi çar hevalên xwe yên berxwedankar û dilsoz re, kete nav karwanê şehîdên nemir ên zindanan.

Ne bi tenê li Kurdistanê, li derveyî welat jî, li Filistinê jî şehadet hebûn. Weke Şerîf ARAS û Şehabeddîn KURT bi neh hevalên xwe re bi fişekên sîyonîstan hatine şehîdkirin.

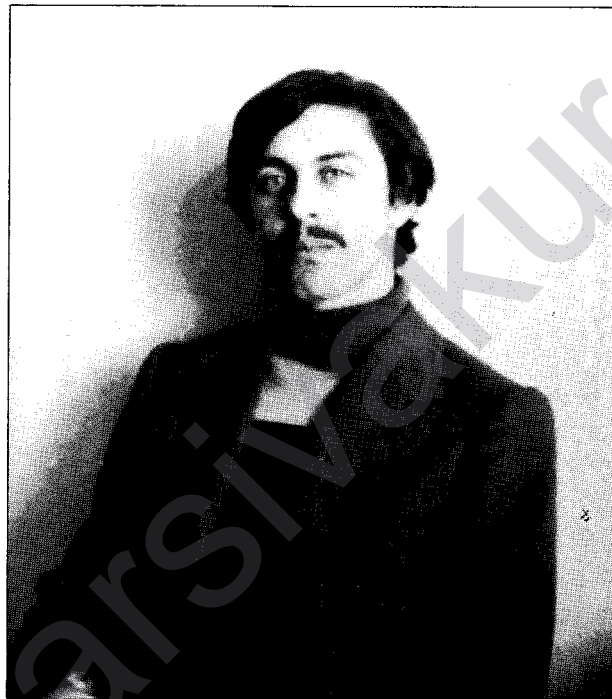
Çiriya Duwem 1984: Ziyaeddîn OZER şehîd ket.

Adar 1985: Hûsêyîn AL-TINTAŞ şehîd bû..

Gûlan 1987: M.Emîn ASLAN, Nihat ÇERÎ û Abdûlmeccid TOKYAY şehîd ketin.

Ev şehîden li jor nimandî ne hemû şehîden ji dorhêla bajarê Mêrdînê ne. Piştî 1987'ê jî pir şoreşger şehîd bûn û ketin hembêza xaka niştiman. Erdê wan pir bibe û agirê ku wan pêxistiye tûcar venemire.

Bajarên me yên weke Mêrdînê welatparêz û doznîştîman, her dihere bêhtir dibin. Îro hemû bajar û gundên Kurdistanê li ber hêviya hatina roja azadiyê ne. Rindî û ciwaniya wan a cografîkî, li hêviya ew rindî û ciwaniya azadiya wan bajarên me ne. Van bajarên me yên delal û hêja, li benda azadiyê êdî stuxwariyê napejirînin. Berxwedankar û serîhildêr in. Mêrdîn di dîroka têkoşîna serxwebûnê de ewçek bi serê xwe ye. ■

Ferhad KURTAY

tengezarî û zordariyê jî, qadroyên xwe yên berxwedankar nedane destên dijmin. Jihevketin û perçebûnên hêzên sist û reformîst û lîberal, li ser xelkê tesîr û posîdeyêke biçûk jî nekirin. Her dem jî li gel Partiya xwe û ji paşerojê bi hêvî bûn. Di vê demê de pir şoreşger di heps û zindanan de hatine şehîtkirin. Di nava wan şehîdên zindanan de, ji vê herêma berxwedankar û şoreşger, Ferhat KURTAY jî hebû ku di riya serxwebûnê Kurdistanê de şehîd bû û ji bo gelê kurd bû remz û sîmboleke azadiyê..

Dema ji qada Rohilata

riye. Êdî gel bi xwe, di cenga gelî de, rolekî milîtanî dileyize. Bi rastî li Nisêbîn û Cizîrê mîna li Filistinê întifada çêbûn û li der dorên xwe posîdeyêke mezin hiştin. Ev têtê ser vê wateyê (manê) ku paşeroj jî rûdanên rabûn û serîhildanên nuh re avis e.

Di wan rêzên dawîn de jî em dixwazin bîranîna çend şehîdên Kurdistanê bikin. Êw şehîdên ku ji Mêrdînê serî hilanîne û di berxwedanê de cenga serxwebûnê û azadiya welatê kurdan de bûne bêmîrin...

Li berxwedana

MIHEMED ŞÊXO KEWEKÎ MIŞEXT Û STEMBAR

Beşîr Botanî

EW KÎ YE?

Bejinzirav bû û dirêjiya wî bêhtir ji du metran bû. Rengê wî genimî bû. Çavjar bû. Baş nedidît û berçavk bi kar dihanî. Her dem cilên nû û giranbuha li xwe dikirin. Ew hez ji muzîka *rohîlatî* dikir. Dengbêjê wî yê yekem M. Ebdilwehab - Misrî - bû. Ew xudan kesnameyeka hunerî ya pil û radeya yekem bû, ji Lubnanê wergirtibû. Dengbêjê mezin Wedî El-Safî jî hez ji wî dikir û bi xweşhatina wî jî kiribû. Kurdekî serbi xwe bû û kurdî rêka wî bû.

Mirovekî sitambar bû. Ji ber hindê mîna koçeran bû. Her dêmanî nebû li çî cihêkî. Zimansîrîn, jîr û jêhatî û bi rûmet bû. Hunermendekî dengrast û xudandainan bû. Tenbûra wî jî xweş bû.

Kêmasiyên wî jî ev bûn, ku dostên wî yên hunermend nebûn. Hez ji xwendina kurdî nedikir û mixabin e, folklor

kurdî (awaz, govend û stranên folklorî) jî ne dizanî.

HATINA WÎ BO BAŞÛRA KURDISTANÊ

Li destpêka sala 1973, hêja Mihemed Şêxo, bi dizî ve hate Kurdistanê Iraqê û dema gehiştê gundê Bêzihê - Zaxo, Îsa Suwar î zanî ku mêvanê wî hunermend bû. Wî ji wî ra xwe çemand û bi xweşhatina wî kir. Kak Mihemed Şêxo demeka kurt li wê derê ma û paşê çû gundê Newpirdanê - Gelale li devera Soran. Li wê derê babê min dît û babê min sojek daye wî ku ji wî re stranên tomar bikir û bişînite ji bo zaneyê kurd Kek Sadiq Bahadîr î û bi alîkariya wî, dê li radyoya Bexdadê - Pişka Kurdî stran dê bihêne weşandin. Babê min çar stran ji wî ra tomar kirin û gehiştine destê kek Sadiq î. Hingê ez

li Bexdadê mêvanê wî bûm û wî gote min;

"Divêt em piştgîriya hunermendê kurd bikeyn heta ku hûnerê me dewlemêntir û rengintir bibît."

Û paşê got :

"Heger hûn bêhtir stiranê wî bo me hinêrin, emê dîsan şad bibîn û hemû ji bo parastin û belavkirina hûnerê kurdî. Piştî heyvekê ez zivirîme Kerkûkê û xwestina kek Sadiq î jî roj bi roj gehiştê hêja M. Şêxo yî.

Hunermend M. Şêxo geh li mala babê min an xizmên me stiran tomar dikirin û li çar aliyên Kurdistanê belav dibûn.

EZ Û EW

Rojekê kek M. Şêxo li Silêmaniyê bû û ji wê derê hate mala me li Kerkûkê û bo cara yekê kû em hevdu dibînin... Û di cih da min gote wî:

"Pismam min par guhdariya hevpeyvîna te ji Radyowa Urdinê kir. Bi rastî stiranên te xweş bûn û naveroka programê jî baş bû."

M. Şêxo gote "Sipas! Ew ne ji Radyowa Urdinê bû, lê belê ya Libnanê bû."

Mêvan û dost çi kurd, çi aşûrî an turkman, her roj lek bi lek dihatine mala me. Dengê muzîkê bilind bû û govêd çûş û xoş bû. Hingê min kasêtek ji wî ra tomar kir û hunerhez li mala her dostekî guhdariya wî dikirin û pirsra wî jî dikirin.

Çi cihek em lê bûn, li wêrê dibû cejn û şahî, xwarin û vexwarin, çîrok û henekan, stiran û govend... Rojekê, min kemana xwe deranî û min ji wî ra parçeka muzîk lêda bi navê "Çemî Rêzan." Hêja M. Şêxo ecêbmayî ma û dema ku ew dikenit, an gewza wî têt, bejna wî ya dirêjzirav hemû dilivî û dihejît û li destpêkê ji xweşiya neşiya di gel min wê parça muzîkê lêbidit û got: "Ezê parçekê lêbidim ger bi min ra lêbidî tu hunermend î. Paşê parçeka tirkî ji min re lêda û min gote wî: "Pismam a ku te lêdaye, "lorê" bû û tirkan dewlimentir kirine. Hingê wî zanî ku ez folklorê kurdî ji dayka xwe û xizmên xwe fêr bûme û ji nifşa (cîl) nû ji kurdên Botan ên derbider her ez bi tinê pûte (ihtîmam) pê didim. U wî got:

"Ez hêvîdar im ku kurdên Botan zarav, çand û cilên xwe biparêzin, lê mixabin e ku pîrên wan ne mane û min botaniyek ne dîtîye ku botaniyeye resen (eslî) weke mala we! Ji derdê sitemê roj bi roj namînin û winda dibin. Eger bixwazî paşnavê xwe yê pîroz biparêzî divêt bingeha te folklorê Botanî bê û cilên te jî şal û şapik bin."

Di cih da min ji wî ra stira û bersiva wî da:

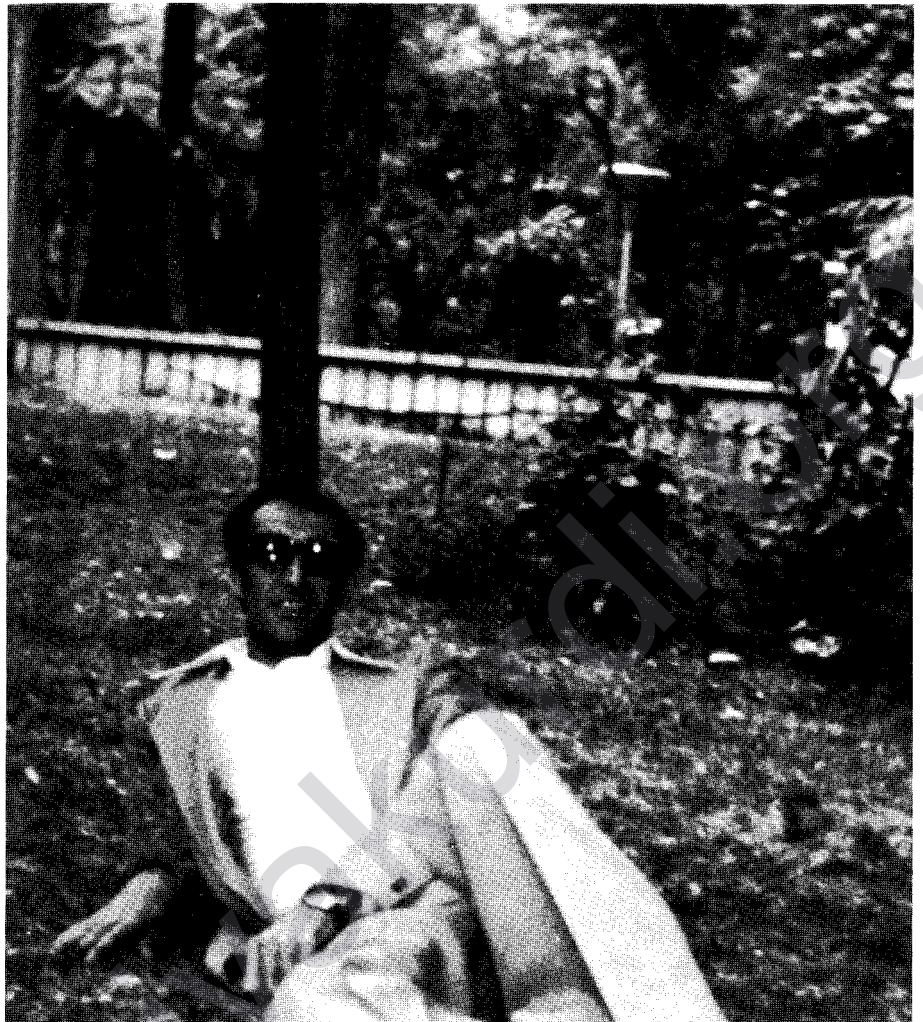
*Bedîr xan paşa lolo
Lawê hejdesalî
Egîd û gernas î lolo
Rêzdar û delal î*

HUNERA WÎ

Wekî wî got ku strana wî nû ye û bingeha wê ji devera Cizîra Kur Eme r î (Botan, Tor, Mêrdîn) û Badînan e, wisan helbest jî... Carekê gote min: "Ez nikarim stirana folklorî xwestir ji kurdên Botan bêjim. Çi Miryemxan an M. A. Cizîrî, H. Cizîrî, Remezan Cizîrî, Seîd Axa Cizîrî û Almasxan!

Êdî ez ê çima bêjim? Baştir e ger ez karekî pêşkêş bikim ku hunerhez ji min razî bibin.

Hema ji ber hindê hunermend M.

Şêxo yî ji bo strana nû xwe westandibû.

ÇÛNA WÎ YA BO BEXDADÊ

Hêja M. Şêxo demeka dirêj li Kerkûkê ma. Li ser xwestina wî, min ew şande Bexdadê nik hevalan heya ku li Radyo û Televîzyonê bistirît.

Min zanî ku dengbêjê me bê pare ye. Min alîkariya wî kir. Gava min heqê rêkê daye wî, min ji xwe ra got; xwezî ez bêpare bama lê ne ew!

Dema ku hunermendê me gehişte armanca xwe, berpîrsiyarên Radyowê bi xweşhatina wî kirin û harîkariya wî jî kirin.

Wî heft stiran li Radyowê tomar kirin û nîzîkî pênc stiran bo Televîzyona Kerkûkê. Hingê navê M. Şêxo yî li devera soran jî baş belav bû û gelek hez ji wî kirin.

Li Mihrecana (festîval) kurdî ya ji bo hunerê li Baxdadê -1974'ê da- hunermend M. Şêxo jî wekî mêvanekî hêja pişikdar bû. Hunera wî cihê şaneziyê bû...

LI ZINDANÊ BÛ

Dema ku Mihrecana Bexdadê hew bû, kak M. Şêxo bédeng bû û me ne zanî ka çî li wî hatiye? Ne li Bexdadê û li Kurdistanê. Piştî demeka dirêj, me zanî ku ew zivirî Sûriyê û li wêrê kete zîndana reş û li bin lêdanê bû.

Stem li berdewam e... Dema ku rejîma Iraqê sala 1974'ê de otonomî jî neda gelê kurd, rewşa Kurdistanê sext bû û bû cengeka mezin. Nêzî 200,000 kurd şehîd bûn. Yek milyon kurd mane bêmal û bêhtir ji 100,000 kurd, aşûrî û turkman jî ketne zîندان. Ez jî di cih da çûme ber bi çiyayên Kurdistanê. Havîna 1974'ê babê min pirsra M. Şêxo yî kir û nameyek bi harîkariya hevalan ji wî ra şand ku bête Kurdistanê. Ew li destpêka sala 1975'ê hate Kurdistanê û hingê nûçeka nexweş hebû ku şoreş divêt bête rawestandî!

Wî ji xema kire girî... Me xwe da dest leşkerên iraqî. Ew li piştta me bûn, leşkerên cezayirî li ser sinorê bûn û yên Iranî jî li piştta wan bûn. Sê artêşên dijminan li dora me bûn. Li gor texmîna

hevalan, nêzikî yek milyon leşkerên dijminan li wêrê hebûn û xwe amade kiribûn ji bo dijî kurd û Kurdistanê. M. Şêxo yî got: "Leşkerên dijminan çekên xwe ên mezin nişa me didine heya ku em ji wan bitirsîn."

Bi rastî demeka reş bû, Geleka sext bû û cihê mixabinê ye ku ji kurdên dî ra demeka geş bû!

KUŞTINA ÎSA SWAR

Rojekê ez û M. Şêxo li Xanê (Pîran şehrê) bûn û li xwaringehê me şîva xwe dixwar. Nûçeyeka nexweş gehiştê me ku Kek Îsa Swar bi destê hevalê min Kurdo Seyîd Ebûş î hate kuştin. Me xwarina xwe nexwar û me rêka xwe girt û em çûne mala Barzaniyan ji bo pirskirinê...

Dîtra rojê min helbestek li ser Îsa Swar î berhev kir û min tinê bendek ji M. Şêxo yî ra xwend û min nekarî hemû bixwînim û tev ji ber rondikên wî:

*Bêzihê rêka
çûn û hatina me bû
Zaxoka ciwan
cihê seyrana me bû
Heyf û mixabin
şehîd bû lawê Xabûr
Ew çî dost
û çî hevalê jiyana me bû*

M. Şêxo got: "Ez nema muzîkê lêxim, ji ber ku delaltîrîn kes, leheng-tîrîn pêşmerge û jîrtîrîn mirov şehîd bûye. Kurdo Seyîd Eboş jî gehiştê dijminî û li Bexdadê bû milyoner... Hingê bêhna M. Şêxo yî geleka teng bû û got: "Ez ê ji derdê kurdên xîz û çaş bipeqim! Çawan şofêrekî wekî kurdoyê pere-perest serokê xwe dikujê û perê şoreşê jî didizê û...?!"

Di wê rojê da M. Şêxo diçîte ordîgeha Rebetê û ez li xanê dimînim. Paşê ez mala xwe dibime Mehabadê...

EZ Û TEMO Û M. ŞÊXO

Li rêketa 1 4 1975, ez ji Mehabadê çûme Nexedê û li wêrê min kek İzzeddîn Temo dît û em bi hev ra çûne nîzikî mala Barzanî. Me li wêrê M. Şêxo dît û wî dixwest di gel kek Hebîb Mihemed Kerîmî baxifit û va ye pişk-eka kurt ji gotina wî ya ku min li kovara "Muzîk û Hunerê" belav kirî, careka dî gotina wî belav dikime.

"Ez naxwazim ji welatê xwe bi dîr kevim, li vê derê û di gel kurdên derbîder li Kurdistana Îranê bimînim û bîrim. Ez ji Kurdistanê narevim, çimku

xebat li ser xaka welat e. Rewşa min rewşa kurdên derbîder û stember e. Rewşa wan jî rewşa min e, ez ji mirinê û ji kuştinê natirsim. Ez mirovekî hunermend im û tembûra min xameya (qelem) min e."

Paşê wî navnîşana hotêla xwe da min ku sê kasêtan ji wî ra tomar bikim û piştî mirina wî belav bikim...

Bi şevê ez çûme nik û mêvan li wêrê gelek bûn. Yek ji wan Mela Mihemed Neyo bû.

Di wê şevê da, M. Şêxo ji dil û canê xwe distira û berî ku ew kasêtek ji min ra tomar bikit du SAWAK (sîxurên faris) hatine oda wî û şeva me têkdan. Van du sîxurên sawakê, kurd ji Urmiyê bûn. M.M. Neyo bi dizî ve gote min "bes e!" Ev kasêta heya niha jî li nik min maye.

HATINA WÎ YA MEHABADÊ

Rojekê ew hate nik min û di cih da xema me revand. Bi rastî dîtina wî hêja ye. Kasêtek û nîv ji min ra stira û paşê wî dest bi çîrokên kurt kirin, yek li dîv yek...

Bi rastî çîrokên wî xweş bûn û her min ne dizanî ku çîrokbêj jî bû. Kêfa wî li Mehabadê gelek dihat û digot: "Cilên kurdî, zimanê kurdî, radyoya kurdî..."

Lê, cihê mixabinê ye ku teypa min hate dizîn û kasêta wî jî têda bû. Bi rastî min dizanî ew dizî bûn? Ji ber ku ne du-sê caran, lê li her cihekî welatê Ecemistanê, pirtûk, kasêta, name û nivîsarên me, yan li hotêlê yan jî li malê wîda dibûn!

Li gor texmîna min jî em li bin çavê Sawakê bûn. Em ji aliyê wan ve gelek caran hatine girtin jî. Carekê tenbûra wî jî ji wî standin.

JÎNA WÎ YA SEXT

Bi kurtî; M. Şêxo di jîna xwe de çî xweşiyek ne dîtîye û her tam jî nekirîye. Jîna wî hemû tal bû. Zîndan û lédan, bêkesî û derbêderî, ne kar û ne pere... Stema ku hatiye serê wî, her nayête salixdan. Dema ku wî zanî ez dê biçime Ewropayê, min ji wî xwest ku kasêtek dî tomar bikit. Wî gotina xwe ya dumahîkê ji min re pêşî got: "Beşîro, babê te mala min wêran kiriye û te divê wêrantir bikî? Na, em ne serbest in. Ma tu nabînî leşker polîs û Sawak her roj serê me gêj dikin?" Û min gote wî:

"Cano, bi rastî ahengên te cihê dilxweşî û dilgeşîya hemûyan bûn. Serketin û saxiya te tinê daxwaza her kurdekî reben ê ku li bin top û firokan bû."

bêjin bila bêjin! Ew ji rastiyê dîr in. Nanekî û pîvaz di gel ava sar û li Mahabada xopan ez bi cîhanê nadime. Wesan bi xweşîya zikreşan jî!"

JÎ M. ŞÊXO YÎ RA

Cano, Cano...

*Te ji bo me
Tim bi dilpakî distira
Ji bo jiyân
Ji bo hêviyê
Li xweşî û nexweşîyan
Bîranîneka ronahî
Têr bi awaz û bi hozan
Va te ji me ra hiştîye
Tijî ye b' evîn û vijan
Cano, cano...*

Cano, Cano

*Ji lewra me tu parastî
Her dem li hiş û dil û can
Di siruştê welatî da
Çi l' berf û baran
Çi l' ba û bahozan
Çi l' ronahiya rojê
Heyv û stêran
Tu mayî û dê minî
Hey kewê Kurdistan
Cano, Cano*

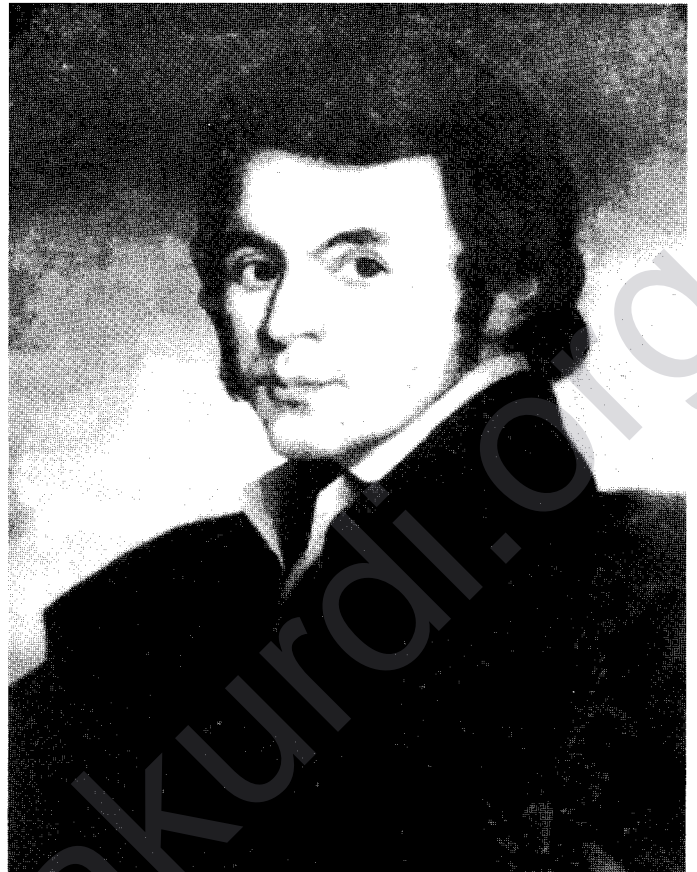
Cano: Naznavê M. Şêxo yî ye
û tenê min ji wî ra digot.

Jêder

- 1 Ji devê Sadiq BEHADDÎN, Sebrî BOTANÎ û M. ŞÊXO
- 2 Kovara Muzîk û Huner
- 3 Fred och Kerlek
- 4 Rûbarên Sorav

Kurtebahsek Jiyana Dostekî Gel

Xaçatûr ABOVYAN

Xaçatûr Abovyan di 15 ya çiriya yekem sala 1809'ê de, li gundê Kanakêrê (5 km ber bi bakura Êrivanê / neha di nava herêma paytextê Ermenistanê de dimîne) ji diya xwe bûye. Welatê Abovyan Ermenistan weke Kurdistanê wê çaxê di bin nirê xanedana Faris û Osmanîyan de dipelçixî. Zilm û zordestîyeke zor û giran, li ser kurd û bi taybetî jî, li ser ermenên - ji ber ku fileh bûn - du car hebûn. Civaka ermenan, di tarî û taristanekê de bû. Dîbistan, xwandin û nivîsin kêm bûn.

Abovyan li ser daxwaza bavê xwe, pêşî dest bi dibistanê dîke. Di sala 1924'ê de, li Tiflîsê xwendegeha Nêrsîsiyan de rastî ermenîzaniyê, welatparêziyê têt. Li vir dest bi nivîsara helbestan dîke. Ūrisî û fransîzî jî fêr dibe.

Di sala 1928'ê de, gava Abovyan xwendegehê diqedîne, bi dîtînen welatperwer û pêşverû têtê Eşmeyazîne, li ser çiyayê Araratê. Li vir mirovên paşvêrûyên olperest li hevberî ronahîdariyê û welatperweriyê radiwestin, jî Abovyan re neyartiyê dîkin. Li pey wî dikevin. Wî biryar dabû kû jî bo welat bijî û bimîne. Di sala 1929'ê de, bi profesore zanîngeha Dorpatê, Frîdrîks Parrot re, li nehiyeyên Ermenistanê yek bi yek digere. Bi alîkariya Parrot re, sala 1930'yê de, li zanîngeha Darpatê de, dest bi xwandinê dîke. Zîmanê almanî li wir hîn dibe.

Di mêjûya 1837'ê de, li bajarê Tiflîsê li dibistanekê dibe dersdar û li vê derê navendeke kêrhatî, lê bi awayekî neresmî, jî bo xebatê rewşenbîrî û xwendina civakî, vedîke.

Di dawîya salên 30'î û di destpêka sala 40'î de, afirandina xwe ya bi nav û nişan *Birîna Ermenistanê* dinivîse.

Di nivê salên 40'î de, di nava kurdên Ermenistanê de digere, bîr û bawerîyan berhev dîke û afirandina xwe ya bi navê *Kurd - Êzdî* dinivîse. Di 2'yê meha nîsanê sala 1848'ê de, Abovyan sibê zû ji mal derdikeve û êdî venagere.

Bi ser û binî wînda dibe. Heya roja îro jî nehatiye zelalkirin ku ka çî bi serê Abovyan hatiye.

Abovyan wêjeyeke dewlemend li pey xwe hiştiye. Her çendî jî li ser problemên Ermenistanê bi kûrî munaqêşe dîke, her wisan, weke dîroknas û rewşenbîrek demokrat, li Rohilata Navîn de, li

ser dîroka civaka kurdan jî dinirxîne.

Abovyan di sala 1848'ê de, di rûpela pêşîn de, di çend hejmarên rojnameya *Kafkas* li Tiflîsê bi sernivîsa navê *Kurd* nivîsan dinivîsîne. Dîsan di vê rojnameyê de, nivîseka dîroknasiyê bi navê *Êzdî* têtê çap kirin.

Abovyan li nav civaka kurdan

Abovyan jî bo wan afirandinên xwe, du hefte di nav qabileyên kurdan de digere. Ew dermafê vî tiştî de wilo dinivîse: "Par na pêrar, min li gora daxwaziya li cî, ya Kombênkêndorfê, her çend sar û serma û seqem û roja cejna bûyina Îsa bû jî, min ji hêla dem û zemanî bêxem û bêxembarî, ji ser kîsê xwe, dest bi sefera xwe ya ber bi kurdên êzdî kir. Ez du hefte di nava wan de mam. Min xelatê giranbûha, li pîr û jinan parve kir. Mîna ku ez ji hemû hêlan bawerîya wan wergirtibûm û her bi vî cûreyî min li hindava hemû tiştan, bal û tema wan kişande ser xwe.

Min dermafê ferheng û toreya civaka kurdî de, dermafê dilevîndariya wan, dermafê helbesta wan de, jî du mehan bêhtir xebat kir. Min şev û roj dinivîsî. Lewra min bi rojan darfeta kar nebû. Min nivîsareke gelekî berfireh û kûr nivîsî. Min di nav vê nivîsara xwe de, merema xwe ya jî bo zaniyariya bi rûmet, serheng û piştîvanê hêja, şungirê padîşahê mirovan diyar kir. Min vê nivîsarê bi almanî nivîsiye. Gelek giilî û pesindên dermafê wê de bihîstine. Di demeke kurt de, çî jî destên min hat, min jî ber girt û amade kir. Lê belê neha xwedê zanê, li wê dera Almanya yan jî Tiflîsê ew dirize." (Abovyan afirandin, cilt 7'ê, rûpela 194 - 195)

Ji Abovyan re tenê ne ev car bûye ku di nava kurdan de geriyê û ew rasthatina wî û kurdan a cara pêşîn bûye. Berî hingê wî kurd nas kiribû û kurdî baş zanibûye. Weke Qanatê Kurdo gotiye; Abovyan zîmanê kurdî rind zanibûye. Gelsa avahiya vî zîmanî, rêzîman û ferhengê wî ve mijûl bûye. Stranên kurdî bi vî zîmanê almanî dide hozanvanê alman F. Bodênstêd. F. Bodênstêd van stranên di pirtûka xwe ya sê beşî de "Hezar û yek rojên li rohilatê de" de çap dîke.

ÇEND STIRAN Û DÎLOKÊN X. ABOVYAN ÊN BERHEVKIRÎ BI KURDÎ

KEŞÎŞ - POLO

-Têkoşînî-

Kilama êzdîaye mêraniê derheqa
Şerê miqabili tirka û serekêşirê
kurda - Şêx Qasim da - 1

Li Radovanê karî min dive,
Hespa Mîrze - axa hîr e - hîr e
Keşîş Polo li Şêx Qasimê kire gazî
Got : "Min eskerê te gişt qeland, serê wan firand "

Ber Radovanê ra çem dikişe,
Eskerê Şêx Qasim xwe da nave
Mîrze - axa û Keşîş Poloê êgal
Lê kirin gazî: "Me hezar syarê
We dane ber van rima "

Li Radovanê baxê tiryar e
Eskerê Şêx Qasimê kete wira,
Keşîş Polo lê kire gazî :
"Serê we boy me serê pîvazan e "

Delanê wê hejîr e
Şûrê Miçoy zincîr kiriye,
Miço kire gazî: "Xwedê şade ye
Mêrxasê min, birê min

Rimê me şikestine
Çeqmeqê qirmê me şihistîne
Şûra bigrine xwe
Û piştê va neferê me xweykin

Miço rakine piya
Pê şûrê Misirîê wî ruhdarkin
Wekî saw bikeve ser kafir
Xwe me ra negihîne"

(1) Êzdî vê yekê jî derheqa wî şerê éyan da gilî dakin. Ew Şêx-Qasim bona ruhdarkirina surmanê xwe, pêşya şer êlam dike, wekî eger defa hewarê û bor'ya şêrxin.

Wî çaxî hemû kela, sûr û bedenê êzdya wê xwe berî xwe bihedimin, imberê nanê wan wê batmişbin, gazî û norîna wiye êwlin ra gişkê bikevin ser çoka û tiştê mayin.

Wexta gilî tê ser vê qalê, her êzdîk bi kubarî bir tîne navê serekêşirê êzdya Mîrze - axa û keşîşê ermenya Pogos, kijanî ra ew divêjin Keşîş-Polo. Hema navê wî jî li vê kilamê kirine.

ŞÊR - PADIŞÊ DUNYA TEREWILA

-Têkoşînî, mêranî, egîdî-

Tu wexta bi tamamî nêçîra nakujî,
Çawa dijmin divîne - ew dike hurmîn
Ew wî bêçarî dihêvişîne, ê ku jî ber wî direve
Xûb-Xan xût şerekî usa bû,
Ew li şera digerya, ew li qezyaê digerya
Ewî rast li orta çavê dijmin dinhêrî
Çaxê hê nize dilê wira nekiribû
Tirk xwe ditelîne mîna bûmê kor
Ber dijminê xwe, ew bi kirêtî û fesal
Ew nahêvişîne ne ruha, ne jî qismî jin
Ew zarê hewla daykêda difetisiêe
Kevotk li wira dinya Terewila,
Dikine qewe-qew bi per û baskê xweye nazik
Kevotik bêfitya cuckê xwe hiz dike
Pê nikul risq dike devkê cûcika.
Xanim hema kevotkeke usa bû
Ewê por û gûlîê dirêj dixemilandin
Niha ew bûye nêçîra tirkekî
Xan şerê giran da hate kuştin
Sekav cinyaza li wir bîn dike
Ew kêfa şevê li goristana datîne
Lê xûna teze rêti, canya can dihêvişîne
Tu cara wir dihar nabe, li ku êmir û evîntî hene
Paşê tirk beyanîê barbarosa
Ew tenê xunê fir dike, çawa teyrê har
Kurê min, bala xwe bide
Serê bavê xwe yî xunê da gevezbûyî
Tirk, lawino, dilketî jî te stend
Nehilet li wî, kî du dilê evîn jî hev diqetîne
Nehilet zor û zorbera, kijan jî zelûlîê avhêra fêm nake
Mezel merya tu cara paşda venegerîne,
Lê Melekî Tawis nifirê me dibhê -1

(1) Eva şîera, kilama nava para çilda Abovyane heştaye nivîsarnasîê de bi tercima zimanê almanî hatiye ciwarkirinê, kijan, hilbet, Abovyan kiriye. Ewî bi kilamê kurdiye mayin ra eva tercima jî bi xeber-xeber ulmdarê almanî nas-kirî, kurdzan Morîs Vagnêr ra şandye, kijanî xebata xweye " Seferberbi Iranê û welatê kurda"- da ew daye çapkirinê (li Léypsîgê S. 1852-a).

Sed heyf, wekî têksita vê kilamêye kurdi ne maye. Lê bi tercimê jî, çiçasi jî em dîcedînin, nikarin cimle, xeberê wêye kurdi tam usa bidin dasekinandinê, çawa ku ew berê, hêna Abovyan da hebûne, hatine gotinê. Bona têksta wê zêf lev nakeve, jî orîgînalê, jî ya kurdi, ku hebûye, gelekî dûr nekeve, me jî aliê xwe da ew xeber tercimeyî kurdi kiriye.

Vê kilamê da kurd zulmkarî û nemerdyaya paşê tirk tîne ber çava, ê ku bi nemamî û destê zorê jina kurde bi mêr dive, mêrê kijanê bi zulmkara ra di-keve şer û xedar birîndar dive. Paşê tirk şeqal jî xiravtir e.

Ew kirina wî dûrî fikirdarya kurde, ê ku tu wexta nemerdyaya usa nake. Va kilama, bêfitya, kurde êzdî sêwirandine. Ew jî cimla paşin tê kivşê, kijanê da navê Melekî Taûs tê dayinê, kijanî ew çawa pêximberê xwe dihevînin. Kurde ser ayina dinê, Mehmedîê wê tu cara bi vî teherî bi qencî navê Melekî Taûs hilneda. (Wezirê Eşo)

MIÇOÊ ŞÊX ÎSAÊ

- Mêranî, egidî -

Ne berf e, ne baran e
 Ne mij e, ne dûman e
 Ne erd e, ne ezman e
 Serê êzdîya û van romiyan e [tirkan e - R]
 Ax, gidîno, Çiyayê Delanê ber çavê min bûye mij dûman e
 Şer xweş kirîye Miçoyê Şêx Îsayê, biçûkê heft biran e
 Ax, gidîno, serê Delanê şerekî jê giran e
 Xwedê mêrî, Xwedê va êyan e
 Şer xweş kirîye Miçoyê Şêx Îsaê çûkê hevt biran e
 Xwedê mêrî Xwedê va êyan e, Miçoyê Şêx Îsaê vê sivê
 Kuştîyê 300 melê romiyayê xwey kitêb e, xwey quran e

Hewar e, bavo hewar e
 Birayo hewar e,
 Dayê hewar e, hewar e
 Ne berf e, ne baran e
 Ne mij e, ne dûman e
 Ne êrd e, ne ezman e
 Serê êzdîya û van romiyan e
 Ax, gidîno, çiyayê Delanê ber çavê min bûye mij dûman e
 Şer xweş kirîye Miçoyê Şêx Îsayê, çûkê hevt biran e
 Delana şewîfî dinihêrim wê gezgezke
 Miçoyê Şêx Îsayê sê denga kirê gazî, got: "Zadê, xaînga
 birê xwe kirîbî, rabe mênegya birê xwe meheske
 Miçoyê Şêx Îsayê kire gazî, got: "Gelî lawikê Anqosya!
 De hûn lêxin, min vê sivê jêkirîye serê çarsid
 melê romiyan e serbikesek e

Hewar e, bavo hewar e
 Birayo hewar e
 Dayê hewar e, hewar e
 Ne berf e, ne baran e
 Ne mij e, ne dûman e
 Ne êrd e, ne ezman e
 Serê êzdîya van romiyan e
 Ax, gidîno, çiyayê Delanê ber çavê min bûye mij dûman e
 Şer xweş kirîye Miçoyê Şêx Îsaê, çûkê hevt biran e
 Ax, gidîno, wezê Delana xopan dinihêrim wê kimkor e
 Vêsvê kafir Beşo bin Miçoyê Şêx Îsaê da nûr e - nûr e
 Xwedê mêrî xwedê va eyan e, vêsvê Miçoyê Şêx Îsaê
 Kuştîye pênşid méré romiya ye serbipor e

Hewar e, bavo hewar e
 Birayo hewar e
 Dayê hewar e, hewar e
 Ne berf e, ne baran e
 Ne mij e, ne dûman e
 Ne erd e, ne ezman e
 Serê êzdîya û van romiyan e.
 Ax gidîno, çiyayê Delanê ber çavê min bûye mij dûman e
 Şer xweş kirîye Miçoyê Şêx Îsaê, çûkê heft biran e
 Ax, gidîno, wezê Delana kavil dinihêrim wê bi hiz e
 Miçangê Şêx Îsaê syarê çiçeka dêl gevez e
 Vê sivê li Êrafê vê meydanê Miçoyê Şêx Îsaê birîndar e
 Ax xûna sor ber saqê sapokaraça dibeze
 Miçoyê Şêx Îsaê kire gazî, got: " Gelî lawikê Anqosya!
 De hûn lêxin, min vê sivê jêkirîye
 Serê şêşsid melê romiya ye ber miraz e

Hewar e, bavo hewar e
 Birayo hewar e
 Dayê hewar e, hewar e
 Ne berf e, ne baran e
 Ne mij e, ne dûman e
 Ne erd e, ne ezman e
 Serê êzdîya û van romiyan e
 Ax gidîno çiyayê Delanê ber çavê min bûye mij dûman e
 Şer xweş kirîye Miçoyê Şêx Îsaê, çûkê heft biran e
 Ax, gidîno, wezê Delana kavil dinihêrim wê bi hiz e

Miçangê Şêx Îsaê syarê çiçeka dêl gevez e
 Vê sivê li Êrafê vê meydanê Miçoyê Şêx Îsaê birîndar e
 Ax xûna sor ber saqê sapokaraça dibeze
 Miçoyê Şêx Îsaê kire gazî, got: "Gelî lawikê Anqosya!
 De hûn lêxin, min vê sivê jêkirîye
 Serê şêşsid melê romiye ber miraz e

Hewar e, bavo hewar e
 birayo hewar e
 Dayê hewar e, hewar e
 Ne berf e, ne baran e
 Ne mij e, ne dûman e
 Ne erd e, ne ezman e
 Serê êzdîya van romiyan e
 Ax gidîno, çiyayê Delanê ber çavê min bûye mij dûman e
 Şer xweş kirîye Miçoyê Şêx Îsaê, çûkê heft biran e
 Miçoyê Şêx Îsaê xwedê hişt
 Rişî-şûr mertala pola jê ra bûne ben û piştî
 De vê sivê şûrekê Miçoyê Şêx Îsaê dane, orta meydanê
 Bûye minanî méréki nivkuştî, weê, weê

Hewar e, bavo hewar e
 Birayo hewar e
 Dayê hewar e, hewar e
 Ne berf e, ne baran e
 Ne mij e, ne dûman e
 Ne erd e, ne ezman e
 Serê êzdîya û van romiyan e
 Ax, gidîno: Çiyayê Delanê ber çavê min bûye mij dûman e
 Şer xweş kirîye Miçoyê Şêx Îsaê, çûkê heft biran e

Wezê Delanê dinihêrim kevirê şîn e
 Kesekî xêra xudan tunine
 Carekê daxe Keşîş Polo ra
 Bê: Keşîş Polo, malik li te xirav be, ocaxê te kor be
 Îşev sê roj e û sê şev e mawizera destê Miçongê Şêx Îsaê da

Li êrafê meydanê ingirî ye ne diteqe, ne dike deng e
 Keşîş Polo kire gazî, got: "Gelî êzdîya! Serê xwe reşmişotkin
 Kê berê xwe dide serê Delanê, ber çavê wî dibe mijdûman e"

Hewar e, bavo hewar e,
 Birao hewar e
 Dayê hewar e, hewar e
 Ne berf e, ne baran e
 Ne mij e, ne dûman e
 Ne erd e, ne ezman e
 Serê êzdîya û van romiyan e
 Ax, gidîno, Çiyayê Delanê ber çavê min bûye mij dûman e
 Şer xweş kirîye Miçoyê Şêx Îsaê, çûkê hevt biran e

Ax birano, wezê Delanê dinihêrim, wê bi war e
 De gelî êzdîya, hûnê xwekin li xwedêkin
 Hûnê serê Êzdîdê xweyî sor kin
 Hûnê şemsê xwekin
 Hûnê ocaxê şexa û pira kin
 Hûnê piştî Miçoyê Şêx Îsaê bidine darek-dara çinarê ye
 Hûnê şûrê hêşin, bidine destê li rastê ye
 Mertala pola bidine destê li çepê ye
 Bira eskerê romî reş bê derbaz be,
 çav Miçoyê Şêx Îsaê keve, jê bikşîne tirsê û xofê ye
 Bira beje, "Miçoyê Şêx Îsaê xweş e, rûbarê li dinê ye"
 Hetanî hêsrê êzdîxanê derbaz dive ji avê ye
 Hewar e, bavo hewar e...

Dumahik di hejmarê pêşîn de

HELBEST HOZAN HELBEST HOZAN HELBEST

GULA EVÎNA MIN

S. Botanî

Pir pir ciwan rengê te ye
Êhmed XANÎ dengê te ye
APO li ser cengê te ye
Cizîr û Şengala minê

Soza dil peymanê te ye
Xwîna min dermanê te ye
Min çav li fermanê te ye
Tu cejn û sersala minê

Çyayê Cûdî bejna te ye
Xemla NEWROZ cejna te ye
Dilsotiyê dîtna te ye
Rengê te ser ala minê

Me dil evîndarê te ye
Ji mêjve xwîndarê te ye
Pêşmerge guhdarê te ye
Rewşa te pergala minê

Ez bang û hawarê te me
Xîçek ji nîgarê te me
Hişyar û xemxwarê te me
Hey xaç û hilala minê

QELÊNÊ GIRAN

Rûbarê xap û pîlan
Her jê diçit xwîn û zêr
Jêr sitema bê pîvan
Sêwî dîkin qêre - qêr
Bê derman û cil û nan
Rojek bîrsî, yek nîvtêr
Birîna derdê giran
Hemû kirin şoreşgêr
Agrê vîna serbestî
Ketye dilê jin û mêr
Yan azadî yan mirin
Dinya bûye xebatgêr
J' bo qelênê azadî
Her divêtin xwîn û zêr
Karwan diçit ber bi jor
Venagerê ber bi jêr
Pêş da diçit gav bi gav
Li pey rênasên dilêr
Tengav bûye koledar
Pîre lawaz û newêr
Şengedara wî rizî
Rûvî îdî nabit şêr

BÛKA BOTAN

Hey bajarê min
Sêrta pir ciwan
Hey mala minê
Behîsta cihan

Xwîna sor a germ
Herdem li dilan
Navê te xweş e
Pê wer kim gulan

Îro NEWROZ e
Muzik û dilan
Di gel xweşiyê
Dengê tifengan

Nazê Goyanî Ji Sêrta Botan

ŞOREŞA ME

lehiya Serxwebûnê

Behr e Kurdistan
Û " nalewitit bi devê seyî "
Ew genî meydan...
Dibê pak dema radibê leyî

Binêrin! Va kom dibine
Dilopên baranê
Bibhîzin! Tekez dê bine
Lehî l' Kurdistanê

LEHÎ

Ev lehiya agir û pêt
Ji kaniyên xwîn û xuhdan
Sax dîkit birîna welêt
Bi ramûsan, bi ramûsan

Ev lehiya coşî rengîn
Ji xebata bê rawestan
Ronahiya gelê xemgîn
Ji ramûsan, ji ramûsan

Ev lehiya bîr û bawer
Ji volkana partîzanan
Hêviya jaran her û her
Cî ramûsan, cî ramûsan

Siyabendê Şişîlî

EY GELAWÊJ!

Evdilla Goran

Be şew geşt û guzarî xatirat her wek şîney şewba
Le rohî pir teessurma eka sehrey xefek berpa

Elêy behrêkî qûl û meng e dinyay pir le bêdengî
Beserya heja-hej erjê enînim sozî ahengî!

Heta ser rûy zewî çin çin newiwe perdeyî tarî
Le xoşim diyar niye wêney dilopî eşkî bêdarî ...

Dilim wa gêj eda gerdawî yeîs û naumêdiy reş
Meger to bête imdamdim Gelawêjey sitarey geş!

Meger to, ey Gelawêj! Ey bizay lêwî sehergahan!
Meger to bisrewênî qulpi eşî qelbi bêsaman!

Le çawî to we pîrşingê egate rohî bedbextim
Eka mestî tesellî ta şewî duwayî serî sextim

Desa ey şasitare! Ey Gelawêjî geş û taban
Ke helhatî be egrîcet bişo çawî şewî gityan!...

EM HATIN

Em hatin, hatin, hatin
Ji derya Wanê hatin
Weke Dicle û Ferat in
Bi rêzanî em hatin

Dêrsimî, Agirî ne
Kurmanc û Soranî ne
Leheng ji dil kelî ne
Fidekar in em hatin

Ji berbangê em rabûn
B' ramana APO şabûn
Li dijî kedxwar û neyaran
Em rabûn, rabûn, rabûn

Bi Egîdî b' nav û deng
Bi Xeyriyê weke fişeng
Bi hevalên pir leheng
Em rabûne dikne ceng

Cenga me pir giran e
Cihan tev de dizane
Neyar li ber erzan e
Erê mixtar bizane

Bo welat tim dinalin
Rext li pişt in li kar in
Artêş in tev de ar in
Neyaran pê disojin

Kobanî

MEŞA AZADIYÊ

Karkêr û gundî şiyar bûn
Xwendekar hatine meydan
Ala serxwebûn rakirin
Şoreş geş bû li Kurdistan

Beg û noker tev revîn
Cih nemaye ji bo wan
Bi dengê bilind gazi kir
Bijîn kurd û Kurdistan!

Karker, cotyar, xwendevan
Rêka şoreşê digirin
Her dem diçin bi raman
Wan berxwedan nas kirin

Daketin serê çiyar
Heviyên gel geş kirin
Me tevan hêvî ye ew
Kurdistan rizgarkirin

Ev meşa azadiyê
Me can dayê ser destî
Bi rûmetî ketin rê
Li ser rêka serbestî

**Mamê Hevîndî
Atîna**

MILLETÊ KURD IM

Milletê kurd im
Ziman ê bav û kalanê min e

Xweş li dîrokê min e
Zerdeşt, ew kalê min e

Kawa'yê Medya ava kir
Xwediyê dîroka min e

Orta Dicleyê û Ferad
Mezopotamiya a min e

Ji dema hovîtiyê ye
Şer li ser serê min e

Serê xwe qet natewînim
Berxwedan karê min e

Ser çiyar jîndar dibim ez
Rim li ser milê min e

Şer dikim bi şûr û mertal
Şal û şapik li min e

Qet di şer de neşikestim
Medya nîşana min e

Şer kirê şûr û rima me
Gurz û mertalê min e

Sê sidê salan di şer de
Min dijmin şikandine

Milletê bin destê aşûr
Min tev rizgar kirine

Agirê newrozê va ye
Hîn li ber çavê min e

Ser çiyar ez vêdixînim
Cejn û sersala min e

Dawet û dîlan dikim ez
Hêjî govenda min e

Xwediyê helbest û ziman im
Kum û kolazê min e

Lê tenê dijmin bixapa
Em di xew ra kirin e

Di serê me de dixwendin
Şûş dibû mejiyê min e

Dîroka bav û kalê min
Tev de şewitandine

Ew bûye xwediyê dîrok
Û nav û nîşana min e

Mozobotamiya minî nuh
Ev Kurdistanana min e

Hawîr dor diz û kaleşa
Tev li hev par kirine

Çiyayê me tev qelaştine
Rê ji xwe'r vekirine

Malê me ser erd û bin erd
Tevde talan kirin e

Şerm e ku îdî bibêjim
Welat ne doza min e

Herim li Parîsê rûnim
Xwe bavêjim dijmina

Otonomiyê bixwazim
Bê jim ev besî min e

Deng û hawara Helebça
Hîn li ber guhê min e

Ez ji wê xewê şiyar bûm
îdî ev roja min e

Ez nema ti car dixapim
APO serokê min e

Va diçim şerê geril a
PKK partiya min e

Têkoşîn nuh bû bi carek
Serxwebûn doza min e

Va ye ERNK ava ye
Ev yekîtiya min e

ARGK daketiye şer
Li her derê dengê min e

Bagok, Agirî û Botan
Gabar li piştê min e

Ew keç û xortên di şer de
Xemla welatê min e

Xum - xuma BKC li cûdî
Ew serîhildana min e

Cenga partîzanê kurd
Hostaye APÊ min e

Şewqa ku daye cihanê
Tirêjên roja min e

Rizgariya karkerên cihan
îro armanca min e

Keserxwin
21 - 3 - 1990 QAMIŞLO

Karlênê Çaçani

REWŞENNA MIN

Pêşkêşî kovara REWŞENê dikim

REWŞENa min, gula min
REWŞENa min bîna min
REWŞENa min sebra min
Nifûs û şemedena min

REWŞENa min, stêra min
REWŞENa min şemsa min
Rewş û rêbera min
Nexş û nîgara mala min

Bîn û bexça te REWŞENê
Naz girtiye Kurdistanê
Bûye komekdar, qewet û zal
Boyî xebatkar, boyî her cotkar

REWŞENa min, de pervede!
Lî çiya û baniya Tu şax bide
Û bikeve ser - govendiyê
Hijmekar ke Tu vê dinê

Karlênê Çaçani

**KURDISTAN
DE AZAD BE**

Gul û sosin xeyirî ne
Nakin qibîn kew û bilbil
Êdî "nastirên" çem û kanî
Nalîline bayê dîn

Kêçên kurda cêr helanîn
Êdî naçine ser kaniyê
Xortê kurda kihêl najon
Dayik pêtiyêd navên

Kurdistanê mij dûman e
Reş, mişotin çiya, banî
Xûna gevez jê dikişe
Deşt û zozan digirin

Roma xayîn dîsan li vir
Şûrê kevan hildaye
Hev berdaye heyayêd kurda
Wêran dike tev pê da

Bes e j' we re tirkê devxûn!
Bes e xûna kurda birêjin
Pak bizanibin nav wê xwînê
Hûnê lê bixeniqin

Bes e wêran cehşêd neyar
Piştâ dijmin negirin
De bir bînin kirmê tirka
Kirmêd gurêd dev be da

Tirk xayîn e bê abûr e
Bawer nekin sozêd wan
Çin, mîda la wê de bavên
Netin qûlêd wan tirkan

Dest bidne hev gelê kurda
Ez qurbana we şêra
Wan neyara bavên dehlê
De dest ve bînin azadiyê

Kurd timê ji mêrxas bûye
Şûr û mertalê hildaye
Ji bo azadî û راستiyê
Bi mêrxasî şer kiriye

Kurd timê jî dilsax bûye
Xwediyê keda xwe bûye
Xwedê şeed ev yek diye
Lê çima wa dizêre

Na wê altke راستiyê dinê
Kurdistanê azad be
Çiya û banî wê bixemilîn
Gulêd gevezê vebin

Ez bawer im gelê kurd
Ew roj êdî nêzik e
Hev re rabin dest bidin hev
Hev re bi tifaq û yekbin.

Karlênê Çaçani

ŞELMAQA GEOGRAFYAYÊ**Çerkezê Res**

Qîza min vegeyriya û giriya
Qîza min vegeyriya û giriya

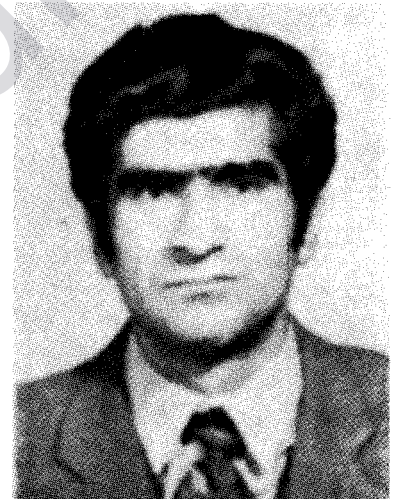
-Ez êdî naçime mektebê
Ez êdî naçime mektebê

Dersdar qet tişteki nizane
Dersdar qet tişteki nizane

Min xwest ser xerîtê bibînim
Min xwest ser xerîtê bibînim

Lê wê got - "Kurdistan tune!"
Lê wê got - "Kurdistan tune!"

Qîza min vegeyriya û giriya
Qîza min vegeyriya û giriya

Çerkezê Reş

Mirovekî helbestvan, welatparêz, dilsoz, ku her dem li ser evîniya welat e. Ew dixwaze li ser rewşa gelê xwe bi nivîs û xebat bi dilgermî rohnî bike.

Di sala 1955'ê, li Eşmeyazînê - Rewanê, ji dayika xwe bûye. Sala 1977'ê li Instituya X. ABOVYAN a li Rewanê, beşê Pedagogiya gihandiyê dawiyê û dîre di sala 1980'yî de xwendina xwe bi serkeftinî biriyê serî.

Sala 1980'ê pirtûkeka wî li ser zanistiyê bi zimanê ermenî hatiye weşandin. Ji sala 1967'ê û pê ve, helbestên wî di weşanên Komara Ermenistanê de, weke yê bi navê *Buhara Teze* belav bûne.

Çerkezê Reş heya vê rojê bi vehûnana helbestan ve mijûl û gelekî hezkiriyê gel e.

Pirtûkeka Îsmail BEŞİKÇÎ ya bi navê TUNCELI KANUNU VE DERSİM JENOSIDI / QANÛNA TÛNCELİYÊ Û JENOSÎDA DÊRSIMÊ *

Nivîsevanê zanistdar, doktorê sosyolojiyê û ji dostên herî bi nîrx ên gelê kurd Îsmail BEŞİKÇÎ, berî sala 1980'yî, pirtûkekê amade dîke. Ji ber hinde sedemên ku nivîsevan bi xwe, jê gelekî diqehere, ev pirtûka wî çap nabe û pirtûk ji meydanê wînda dibel! **Îsmail BEŞİKÇÎ:** "Gelek aşkere ye ku ev ji bo nivîsevan derbek mezin e. *Tiştêkî welê ye ku bihna nivîsevan teng dîke, wî difetisîne û rîya kar li ber çavên wî reş dîke.*" dibêje, di pêşgotina vê pirtûka xwe ya teze çapbûyî de. Bi berdeyamî dibêje: "Ev vekolînek bû ku diviya çap bibûya. Pirtûk di rewş û hoyên salên 1976 û 77'ê de hatibû nivîsîn. Kêmasiyeka mezin bû ku di merc û hoyên wê demê de pirtûk nehate çapkirin."

Ev vekolîna destê we, ne nivîseka ji nû ve hatiye amadekirin. Ji têbînî û perçênivîsên ku di salên 1976 û 77'ê de hatibûn nivîsîn, ji ber wan hatiye wergirtin."

"Derhatina qanûna Tunceliyê (1935) û bikarhanîna vê qanûnê, ji hêla nişandana dîmensiyonên dagirkeriya tirk, ji hêla nişandana wêrîna meydana xwendinê li hevberî milletê kurd û girsên kedkarên kurd ve, bûyer û qewimandîneka gelekî girîng e. Li hêla dinê girîng e, were vekolîn û zanîne, ku bikarhanîna vê qanûnê li ser mirovan çî posîde û pêkiriyeke hiştiye û mirovan vê qanûnê çawa nas kirine. Vekolîneka li ser vê babetê, ji hêla nişandan û eşkerekirina li derveyî zanistiyê mayîna unîversîteyên tirkî ve, profesorên tirkî ve, nivîsevanên tirkî û bi kurtî jî, ji hêla nişandan û eşkerekirina valabûna fikra tirkî ve, ji spartek û fenomenan dûrmayîna wan ve, ji hêla nişandan û eşkerekirina çendîn lipêşbûna wan a li warê derb li domana zanistiyê xistinê ve, bêrohnîbûna wan û li ber îdeolojiya resmî xweşêrînkirina wan nişandanê ve, gelekî girîng e. Awayê têgehî û bidestgirtina qanûna Tunceliyê û kirinên vê qanûnê, ji hêla "Çep"ê tirkî û bizava wî ya "Sosyalist"iyê ve jî, herî hindik şerm û fedîyeke mezin e.

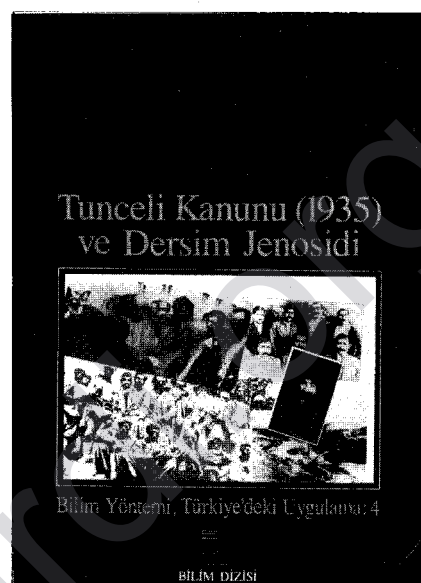
Qanûna Tunceliyê û kirinên vê qanûnê, sparteka pêncemîn a ji dîroka Cumhûriyetê ye, ku me ji bo lêgerîn û nîrxandinê hilbijartîye. Di vê lêgerînê de, daniştinên meclîsa tirkî li ser Vê

Qanûnê, piştî ku sedem û pêdivîtiya Qanûnê tete eşkerekirin, li ser vê bûyerê awayê xwenîşandana dîtinên unîversîteyên tirkî, profesorên tirkî, filozof û nivîsevanên tirkî, çepê tirkî û awayê bidestgirtin, têgehî û nîrxandina wan a li ser Vê Qanûnê, hatiye rexnekirin.

Di vê navberê de jî, karguzeriyên qetlîamî, ên li Kurdistanê û bi taybetî jî ên li Dêrsimê, bi alîkariya jêder û binyadên cihêreng dihêne raxistin li pêş çavan." dibêje Îsmail BEŞİKÇÎ di pêşgotina vê berhema xwe ya derengçapbûyî de.

Nivîsevan, di berhema xwe de, weke di her berhemeka xwe ya din de kiriye, hemû diyardan û îddîayên xwe, bi cih, bi nav, bi nîşan, bi hejmar, bi jêder û binyadekê ve girêdide. Ji bo nimûne; li ser vê Qanûnê di meclîsa tirkî de çî hatiye gotin, kê çî gotiye, hemû, yek bi yek derxistiye meydanê û nivîsiye. Ji bo her xal û rewşekê jî, di paşîya pirtûkê de dîtin û diyardanên xwe yê rasyonel û rast rêz kirine. Di beşekê de, li ser awayê bikarhanî û kirinên vê Qanûna qirkirî û hovane radiweste û ev Qanûn, qanûneka çawa ye, ji xwendevanan re şirove dîke. Sernivîseke beşê pêncem a pirtûkê, welê rêz kiriye: "Jenosidî meşrûlaştîrî bir araç olarak Tunceli kanunu" dibêje. Anku: *Qanûna Tunceliyê, navgîneka meşrûkirina Jenosidê ye ...*

Li ser vê yekê ka da biranîn û diyardanên M. Nûrî DÊRSIMÎ jî dîke. Li çî ciyê û bi çî awayî jenoşîdên hovane çêbûne, M. Nûrî DÊRSIMÎ li du pirtûkên xwe yê bi navên **Bîranînên Min û Di Dîroka Kurdistanê De Dêrsim**, bi berfirehî kad û çêl dîke. Îsmail BEŞİKÇÎ di binê sernivîseke bi navê "Nurî Dêrsimî'nin anılarını doğrulayan resmi yayınlar" de, bi spartek û belgeyên dizî ên dewleta tirk, li rastbûn û liçîhbûna diyardan û biranînên M. Nûrî DÊRSIMÎ dibeste, teyîd dîke. Li ser kirinên jenosidê welê dinivîse: "Bûyerên ku bi piranî di vê jenosidê de diqewimin ev tiştên hovane bûn: Jin, keç û xort, zaro û kal, tev de dikirin şikeft û hevîngan û wan bi saxî dişewitandin. Gazên jehrê li şikeftan werdikirin û yê ku ji ber vê gazê direviyan derdiketin der, li gulebaranê rast dihatin. Serê zaro û biçûkên kurd jêdikirin û şûr tete diçikandin. Şûr di zikê jinên avis dikirin. Serê zaro û biçûkan li keviran dixistin û dipelaxtin. Di vê jenosidê de kirinên

Pirtûka Tunceli Kanunu (1935) ve Dersim Jenosidi

welê hov siyaseta wan a herî bingeîn bû. Şewitandin û kavilkirina gund û daristanan, kuştin yan jî talankirina heywanan, jehrîkirina av û çeman heleka din a vê siyaseta qirkirîne bû."

Bêdengmayîna profesor, nivîsevan û rewşenbîrên Tirkîyê li ber vê qirkirina mezin, babeta herî berfireh a rexneyên Îsmail BEŞİKÇÎ ye. Unîversîteyên tirkî, ji parastina maf û berjewendên mirovatîyê bêhtir, xwedî hewildan û karvaniyeka xweşêrînişandana li ber **Şefê Mezin - Mistefa Kemal** bûn. Li vê derê navên rewşenbîr û nivîsevanên tirk ên herî nas-kirî derbas dibin. Weke navên Prof. Dr. Faruk Erem, Ord. prof. Dr. Hıfzı Veldet Velidedeoglu...

Di beşeka dinê de nivîsevan behs û rûberkirina dema bikarhanîna qanûna Tunceliyê û di wê demê de têkilî û girêdanên Tirkîyê bi derve re şirove dîke. Di vî beşê de, pêşveçûn û têkiliyên li herêmê û li tevayî cihanê şirove dîke. Her wisan di çapemeniya tirkî de pesindanên ji Almanya Nazî re eşkere dîke û hevgerêdana qirkirînen demê digire dest. Li ber vê qirkirîne, li hundir dîtin û bidestgirtina çepê tirk û bizava wî ya sosyalîst û li derve jî dîtin û bidestgirtina Internasyonala III KOMINTERNê, li ser vê qirkirîne rexne û mehkûm dîke. □

(*) Dijmin navê vî bajarê birîndar kiriye: Tunceli...

HÊMIN

(1921 - 1986)

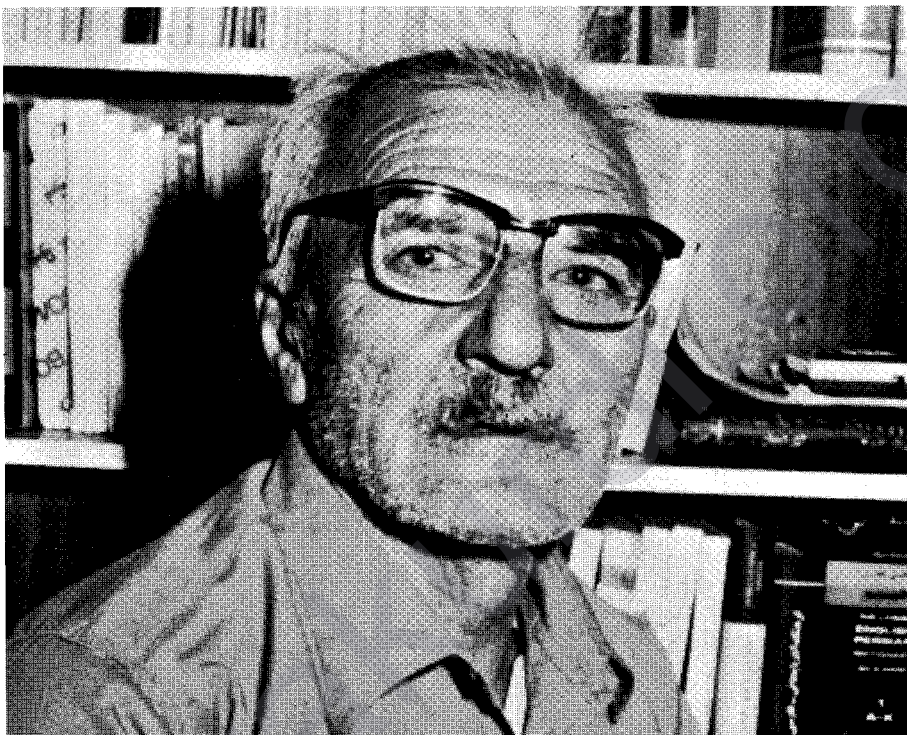
Mehabad Kurdî

Gelî kurd wek her gelêkî tîrî ser rûyî em zemîne pan û berîne xawen, zor le honer-an û zanayan û kelepiyawani hêja û naw-dare ke bûnete meşxel le pênavî ronak kir-dinewey rêgay rasteqîney jiyân û xebatî kurd û Kurdistan. Her weha le heman kat da êmey kurd zor dewlemendî le rûy folklor û edebî millî û pendî pêşinan û kultur û dab û neritî nêw komelgay kurdewarî. Hel-bete le her kat û satêk da çend zanay-ekî pateberiz lenew mîlletêk da heldekewin û debne rêpî şandderî ew gele û momî roşinkerewey jiyani komel. Ewaney ke tem-nî jiyaniyan terxan kirduwe û deken le pênavî xizmetkirdinî rolekani niştîman da, ewa nawyan hergîzawhergîz be zîndûyî demênnewe û qet lebîr naçnewe û le lape-rey mêjûy gel û netewe da denûsrênnewe.

Yekê lew honere nemiraney gelekeman ke hemîşe bo kurd û Kurdistan desûta û deqîça mamostay payebariz û hêja (Hêmin) bû. Lêre da demewê kemê basî jiyani (Hêmin) î nemir bikem: Mamosta Hêmin le salî 1921 z le gundî Laçîn le roj-helatî Kurdistan hatote cihanewe. Nawî bawikî Hêmin (Seyit Heseni Şexulîslamî Mukrî) bû, ke le torey Mela Camî Çorî bû 300 sal lewepêş hatote Sablax (Mehabad) û binemaleyekî gewrey lew melbende pêk-hênawe. Dayikî Hêmin nawî (Zeyneb) e û kiçî şexî Burhan bû ke êsta binemaleyekî gewrey mukiryan in. Le sereta da Hêmin le xizmet mamosta Seid nakam fêrî elfûba û xiwêndin bûwe, inça nardirawe bo qu-tabxaney Seadet le Sablax û lewê fêrî zi-manî farsî bûwe û çîwar kilasî xiwênduwe. Duway eme çûwete Xaneqa û çîwar salîşî lewê be xiwêndin beserbîrdûwe û her wek xoy delêt: Ew çîwar sale xoştîrîn salekani jiyani min in. Mela Ehmedî Fewzî ya Me-lay Silêmanî ke zanayekî Kurdistanî başûr bû zor karî le Hêmin kirdûwe û boye Hêmin debêjet: Debê bilêm min desekirdî Fewzîm. Ew helîweşandimewe û têkîhel-şêlam û serleniwê diristîkirdimewe!

Hêmin her le heretî lawêfî da karameyî tewawî le edebî farsî û kurdî da peyda kir-duwe û boxoşî honrawey becoşî danawe û zor le diwane şîrekani şairani kilasîkî kurdî xiwêndotewe, wek: Mewlewî, Herîq, Mehwî, Edeb, Nalî, Kurdî, Salim, Hacî Qa-dirî Koyî û Wefayî. Her weha kitêbekani Eskendername û Emîr Erselan û Şîroye û Hûsênî kurdî peydakirdûwe û xiwêndote-we.

Barî nalebarî ramiyarî Kurdistanî Rojhe-latî ewkat zor karîgerî hebûwe le ser jiyani Hêmin. Katê komeley JK (Komeley Jiya-newey Kurdistan) damezra, ewa Hêmin bûwe yekê le endamanî ew komeleye û weke be xoy delêt: Endametî komeley JK goranêkî seyîrî beser min da hêna. Yekem honrawey Hêmin le jimare dÛy govarî

Hêmin

Niştîman (Organî Komeley JK) da bilawki-rayewe, sernûserî em govareş mamosta Zebihî bû. Duway ewey ke endamanî komeley JK destîyan kird be damezrandinî Hizbî Demokratî Kurdistan - KDP le salî 1945 û her le ser binaxey rêkxirawî komeley JK, alugorêk pêk hat lem bûwareda. Qazî Mihemmed be pêşeway hizib hel-bijêrdira û Hêmin'îş bo yekem car leberdem xelik honrawey xiwêndewe. Paş damezranî komarî Kurdistan le Mehabad (1946), Hêmin rolekî zor çakî gêra le karî nûsin û çapemenî û bilawkirdinewe da, bo nimûne le rojname û govarekani Kurdistan û Haw-arî kurd û hawarî niştîman û Girûgalî minda-lan û helale da honrawe û witarî bilawkirdo-tewe. Bedaxewe komarî Mehabad teniya 11 mangî xayand û paşan be yarmetî impi-ryalizmî Emrika û Berîtan-îya şay gorr be gorr tuwanî em komare sawaye lenaw bi-batû gelî kurd tûşî perê-şani bikat. Helbet e em karesate bo gelî kurd û Hêmin gelê ce-rigbîrî û diltezên bû. Hêmin tûşî rawedûnan û azar û zahmetiyekani jiyân hat. Duway çend sal rûy kirdê Kurdistanî Başûr û bo maweyek lewê gîr-sayewe.

Duway şoreşî gelanî Eran, Hêmin îş paş saleha derbederî gerawe bo baweşî Kurdistan û be dîdarî xaw û xêzan û kes û kar û dost û biraderan şad bowe. Le Meha-bad ta cengî sê mange berpîrsiyarî rojna-mey Kurdistan bû. Le kongirey çîwarî Hizbî

Demokrat - KDP da be endamî şanzî hel-bijêrdira û kongire naznawî şairî Millî.

Pêbexşî, mamosta Hêmin le kafî pîrî û kenefî û nedarî abûrîş da neywest ziman û edebî kurdî le Kurdistanî dagîkiraw da bifewtêt û destî kird be bilawkirdinewey govarî Sirwe, bê guman em govare xiz-metêkî çak dekat be edeb û kelepurî Nete-wekeman.

Honerî nawdarî kurd Hêmin le 17 4 1986 dilî pir le evîn û xoşewîstî bo Kurdi-istan le lêdan kewit û giyanî pakî xoy si-pard be xakî razawey niştîman. Le şîn û pîrsey Hêmin da nek her le Kurdistan bel-ku le Ewrûpaş korr û kobûnewe sazîran û bas û xîwas bilawkiranewe. Be rastî mer-gî Hêmin ziyaneî mezînan bû bo gelî kurdî qareman, belam Hêmin nemirdûwe û na-mirê Hêmin! Hezar silaw le giyanî pakî Hêmin!

Basêk Derbarey Honrawekani Hêmin

Bêguman ke Hêmin yekê le şaire here berizekani kurdî serdemî ême ye. Belam şîerî Hêmin her le seretewa le çîwarçewey edîb û nûseran derçûwe, lenaw komelanî xelikî Kurdistan da bilawbotewe û her le seretasewe le dilî hemû kurdêkî dilsoz û niştîmanperwer karîger bûwe û ewanî be-rew xebat le pênavî rizgarî gelî kurd da

handawe. Hêmin le seretawe şairî gel e û her be şairî gelîş mawetewe. Sîh sal ziyatir e hezaran xebatkerî kurd pêkewe legel Hêminî şair hawar deken:

*Gerçî tûşî renceroşî û
hesret û derd im emîn,
Qet le dest ew çerxe siple nabezim
merd im emîn!
Min le zincîr û tenafî û
dar û bend bakim niye
Letlet im ken, binkujin,
hêsta delêm kurdim emîn!*

Kakey Fellah honer û nûserî Başûrî Kurdistan le rojnamey Hawkarî çapî Bexda le ser Hêmin denûsê: Hêmin Mikuryanî şairî kurdperwer û mirovwîst û ciwanî perîst û awareman, yekêk e lem şaire helkewtuwaney em serdememan ke wek bilbilêkî xoşxiwên be ser liqî berizî hunerî şierî kurdiye û bestey besoz beser awat û hiway duwarojî kurd û xebat û ciwanî û awareyî dexiwênê. Eger birwanîne-sercemî şîere siyasîyekanî, ebînî gewherî biwa be serkewtinî kurd le dû tiwêy hemû beytekana edrewşêtewe tenanet lew beyteş da:

*Ta be dasî ew pale bekarey kurdi
Dirik û dalî sererê giştî nediwên degrîm.*

Nûserî nasraw Mihemmedî Mela Kerîm le dëbaçeyek da, ke bo kitêbî Naley Cudayî Hêminî nûsiwe, delêt: Le naw ewane da ke min pexşanîş û şierîş enûsim û min her dû core berhemekeyanîm xiwêndotewe, le ereb da Nezar Qebbanî û le kurd da Hêmin... Paşan delê: Minîş - Hêmin - im wek êwe û bigre ziyatirîş xoşewê. Sererray şairyettekey, min boyeş im xoşewê çünke remzî meseleyeke ke be yekê le piroztirîn meselekanî em çerxey ezanim: Mesley xebat le pênawî azadî niştîman û serberizî hawlat û rêzlêgirtinî hemû ew mafaney ademîzad da ke eger yekêkiyanî lê zewitbikrê wa ezanim beşêkî gewrey mirovayetiyekey pêşêl-kirawe. Emaney serewe ray çend kesêk bûn derbarey Hêmin.

Eger mirov birwanête honrawekanî Hêmin û le mana û mebestekaniyan tēbi-gat, ewa zorbey zoryan terzan kirawin bo piştigirîkirdinî xebatî gelî çewsawey kurd man û azadî xakî Kurdistan. Hêmin zor car le honrawekanî da basî zorlêkirawî netewey kurd dekat. Le Duwarojî Rûnak da delê:

*Lemêj bû heqqî kurd de xura be firo
Lemêj bû kurd bû deykird şîn û roro
Le meydanî şeçênî dijimîni da
Ser serdarî kurdi bû wekû go*

Hêmin eger çî lenew malbatêkî xiwapêdaw û nasraw da perwerde bûwe, belam zor riqî le çîni dewlemend û axa û beqekan e. Le honrawey benawbangî xoy da Deylêm û Bêbakim, delê:

*Ewî axa bê bêkar e
Dizî û rêgirtinî kar e*

*Le şerim û şûreyî mirdim
Ke axa abrûyî birdim
Cebûn û qels û lasar e
Emin deylêm û bê bak im
Be xom min çon bilêm kurd im
Emin deylêm û bê bak im*

Mirovî rencder û zehmetkêş, ca çî cotiyar ya kirêkar ya hejar û kasibkarî kurd bê lay Hêmin gelê xoşewîst bûne, le Areq û Tîn da delêt:

*Min cûtiyar im, min cûtiyar im
Min legel hetaw hawkar im
Min be areq û ew be tîn
Baskî min û tîşkî ewî
Ger cûtiyar areq nerêjê
Danîştûyî naw koşik û qela
Daman rîştuwe binaxey jîn
Bijêw destênin le zewî
Ger hetaw tîşkî nawêjê
Dexon nanî gela gela?*

Berxwedan û xebat le pênawî welat rêgayekî dîr û dirêj e, hewraz û nişewî tēdaye û serkewtinî şikidîşî legel daye, belam Hêmin nebez û kolneder e û hengaw denêt ta tiropkî rizgarbûn.

*Min perwerdey bin sêberî eşkewtim
Gelêk caran le çalawî reş kewtim
Hatime derê, hedam neda, nesrewtim
Derrom berew aso, berew asoy rûn
Derrom derrom, ta tiropkî rizgarbûn*

Dilî Hêmin herkat tijî bûwe le evîn û xosewîştî niştîman û le çî kat û demêk da xakî welatî le bîr neçotewe:

*Le şayî da le wextî helperîna
Le xoşî da le katî pêkenîna
Le korî matem û giyan û şîna
Emin ey niştîman tom her lebîre
Lê kiwêstanê demî rawşîkarê
Le mezraye ke xom helkird le karê
Le cêjiwanê ke degûşim memkî yarê
Emin ey niştîman tom her le bîr e*

Hêmin hemîşe rolekanî gelî kurd handawe bo xebat û tēkoşan dijî dagirkeran û debêjê:

*Mewêste, xot meginxêne, metirse
Le fişal û le buxtan û le demgo
Desa xot helk e, rê bîbrre be gurcî
Birro pêş bê wiçan, lê bixurre boja*

Jin û xoşewîstî lay Hêmin pil e û payeyekî taybetîyan hebûwe, belam lewan ziyatir û xoştîr azadî bûwe:

*Belê sexte, yekcar sext e
Belam le jîn xoşewîstîr*

*Dûrî le jîn, namiradî
Lelay min etoy azadî*

Her weha zor car le honrawekanî da keçî kurdi handawe bo xiwêndin û fêrbûnî

zanist û berewpêşewecûn û delê:

*Koyletî bawî nemawe
Kijî kurdi xoşewîst
Rapere heste le xew
Axir çî wextî xewtine
Derke bişkêne, peçe bidirêne
Rake medrese
Ç arî derdî kurdewarî
Xiwêndin her xiwêndin e*

Hêminî nemir zor kat le honrawekanî da basî derdî teniyayî û dîrewelatî û derberderî ekat, be taybetî le qeside dirêj û benawbangekey ke nawî Naley Cudayî ye delêt:

*Derdî dîrî... derdî dîrî kuştîmî
Derdî wişyarî û sebûrî kuştîmî*

*Yadî yaran û wilatim roj û şew
Lêy heram kirdim qerar û xurd û xew*

Her weha debêjê:

*Kurdewarî, ey wilate ciwanekem!
Rolekem! Xêzanekem! Bawanekem!*

Her çende Hêmin tûşî sextî û hejarî û derd û azarekanî rojgar bûwe û leberdem dagirkeran û siyasatî çepelaney ewan dijî gelekeman le Kurdistan hergîzaw hergîz kolî nedawe û le ser dawa rewakey xoy sûrtîr bûwe:

*Demgirê,
emma le girtûxane rîq estûrtîr im
Lêmdeda,
emma le ser dawa rewakem sûrtîr im
Demkujê,
emma begîj celladekem da dêmewe
Kurd im û natwêmewe, natwêmewe*

Hendê Le Berhemekanî Hêmin

- 1 - Tarîk û Rûn / Honrawe, 1974
- 2 - Hewarî Xalî, Pexşan
- 3 - Naley Cudayî / Honrawe Bexda 1979
- 4 - Paşerok / Kurdistani Rohelat
- 5 - Tuhe El - Muzeferiye / Komele Beytêkî Folklorî kurdi / Kokirdinewe, Oskarman, Berlin, 1905
- 6 - Pêşekî û saxkirdinewe û hênanewe ser rênûsî kurdi: Hêmin, çapkirawekanî Korî Zaniyarî Kurd
- 6- Wergêranî Çirokî ODESAY yonani bo ser zimani kurdi. Bê guman honerî xiwalexoş bû Hêmin gelê berhemî tirîşî le paş becêmawe, belam ême hemûman leber derst da nebû.

Têbînî:

Bo em nûsîne sîd lem serçawaney xiwarewe wergirawe:

- 1 - Tarîk û rûn, Hêmin 1974
- 2 - Naley cudayî, Hêmin 1979
- 3 - Yadî Hêmin, Swêd 1987
- 4 - Govarî Sirwe, jîmarekanî 22 û 5- 1336

Navên Pîşekî

M. Şevhat

Gava em bi *zimanê xwe yê şêrîn* bi kurdî dipeyivin, mixabin e, em pîrî caran, pîrî tiştan bi şaşî bi lêv dikin. Eger yek ji van tiştên şaş ku bi berdewamî di devan de bigere, êdî gelekî dijwar e ku were serrastkirin û ew gotin her bi şaşî li zimanê cihê xwe digire.

Ev cûre şaşî, di warê *navên pîşekî* yên di zimanê me de jî gelekî berfireh e. Ji bo nimûne li şûna

gotinên kurdî yên pîşekdariyê, gotinên biyanî bi kar têt. Ji vê jî bivetir, li şûna gotinên kurdî yên bingehîn, resen û kevin, gotinên bi mantiqeka basît bihev-dugirêdayî di nav gel de digere. Mixabin e ku ev şaşî ne tenê di warê gotinên pîşekiyê de ye. Her wisan ev şaşî di hemû warên termînolîgiya zimanê me de têtê dîtin. Çend nimûne ev in û ji binî nerast û çê in;

pêvajok, rojev, mînak, cotmeh û hwd.

Di warê termînolîgiya pîşekdariyê de jî, hinde gotin bi kar dihênin ku weke gotin rast e, lê belê di warê wateyê (mana) de çewt...

Nimûneyek ji tevliheviyan ku îro bi berfirehî belav e; tevliheviya li ser kar û cihê *nivîskar* (katîb) û *nivîsevanan* (edîb) e... Kar û fonksiyona *xwendekar* û *xwendevan*...

PAŞPIRTIKÊN NAVÊN PÎŞEKÎ: ...van / ...wan, ...kar / ...ker, ...bêj, ...baz, ...pêj / ...pij, ...ger / ...gêr / ...gir / ...gîr, ...keş / ...kêş, ...dar / ...dêr, ...nas, ...guhêz, ...birrîn / ...birrin, ...firoş, ...çêker / ...çêkrox, ...war / ...wer

Navên Pîşekî yên ji lêker
(verb) a Divêt:
...van, ...wan

Ji lêkera Kirin:

...kar, ...ker

Canbaz
Cambaz
Cengbaz
Dilbaz
Serbaz
Şerbaz

Wênegir
Denggir
Rêgir

Ji lêkera Kişandin:

...keş, ...kêş

Dergavan
Bilûrvan
Aşvan
Helbestvan
Hozanvan
Nivîsvan
Deholvan
Stranvan
Nêçîrvan
Kelekvan
Tenbûrvan
Masîvan
Cerdevan
Bêrvan
Şervan
Gavan
Şivan
Torevan
Zîrevan
Rojnemevan
Nûçevan
Tolîkvan
Cengvan
Fikevan
Nêrevan
Keştîvan
Golîkvan
Selvan
Bexçevan
Palevan
Xwendevan
Pavan

Xebatkar
Cotkar
Xwendekar (Telebe)
Nivîskar
Dirûnkar
Bestekar
Şikencekar
Şerkar
Goşkar
Cengkar
Şerker
Karker
Peyvker

Ji lêkera Pahtin:

...pêj, ...pij

Wênekêş
Govendkêş
Nexşekêş

Ji lêkera Daştin - lorî
(kurdiya başûr):
...dar, ...dêr

Ji lêkera Gotin:

... bêj

Ji lêkerên Gerandin,
girtin:
...ger, ..gêr, ..gir, ..gîr

Dezgehdar
Peyvdar
Serfermandar
Kujdar
Çavdêr
Femandêr

Stranbêj
Goranîbêj
Dengbêj
Çîrokbêj
Serpêhatîbêj
Dîlokîbêj
Teraqîbêj

Rojnameger
Dadger (Hakim)
Şanoger
Bangêr
Hesinger
Zêringer
Meyger
Şoreşger
Wergêr
Wergêr
Çapgêr
Dadgîr
Masigîr
Rexnegîr

Ji lêkera Nasîn:
...nas

Ji lêkera Bezîn,
bazdan:
...baz

Dîroknas
Zimanas
Civatnas
Mafnas
Rohilatnas
kurdnas
Torenas

Ji lêkera Guhastin:

...guhêz

Nûçeguhêz
Wêneguhêz

Ji lêkerên Birrîn,
birin:

...birr, ...bîr

Serbirr
Rêbirr
Porbirr (Berber/Portiraş)
Namebirr
Rewşenbîr

Ji lêkera Firotin :

...firoş

"Zembîl" firoş
Nanfiroş
Mêwfiroş
Meyfiroş
Cilfiroş
Cerfiroş
Gulfiroş
Mastfiroş
Şîrfiroş

Ji lêkera Çêkirin:

...çêkrox

Çêkrox
Fîlmçêkrox

Çêkroxê/a radyo, Tv, mobîlya
û hwd.

bi zayenda nê:

Çêkroxê radyo
Çêkroxê tv
Çêkroxê mobîlya
Çêkroxê otomobîl
Çêkroxê motor

bi zayenda mê:

Çêkroxê radyo
Çêkroxê tv
Çêkroxê mobîlya
Çêkroxê otomobîl
Çêkroxê motor

Navên pêşekiyên
cihêreng - bi kurdî

Pale
Cinan
Karbîdest
Pispor
Şareza
Serok
Sersing
Sertîp
Gewende
Mamhoste/a
Hostayê/a diwar
Hostayê/a xanî
Sîxur
Arezûmend
Darteraş
Serhing
Xwende
Soldirû
Simsar
Hemşîre
Bazirgan
Hunermend
Efser
Serbaz
Rêber
Fermanber
Yawer
Xwende/a

Navên pêşekiyên
Ji zimanên latînî/ewrûpî hatî :

Pîlot
Garson
Dansoz
Berber
Polîs
Banker
Operator
Fîlozof

Makînîst
Kamereman
Cenderme

Navên pêşekiyên ji zimanên
latînî hatî / lêbelê
rûberên wan ên kurdî li cî:

Şofêr : Ajo
Hostês : Kevanî / kebanî
Doktor : Bijîşk (?)
Record : Denggîr (Teyp)

Navên pêşekiyên hem ji
zimanên latînî û hem jî, ji
zimanê kurdî pêkhatî :

Kasadar
Arşivkar

Navên pêşekiyên hem ji zimanê
erebî û
hem jî, ji zimanê kurdî pêkhatî :

Tehsîldar
Weznedar
Dikandar
Hiylebaz
Teqlebaz
Zehmetdar
Esrarkêş
Zembîlfiroş

Çend nimûne ji bo pêşekiyên
bi tevayî erebî ku ketiye zimanê
kurdî

Îmam, necaz
muezzîn, muneccim
xeyat, nator, tucdar, katîl

Pîşekî : senaat / meslek
Pîşekdar: xwedî senaat
Pîşekdarî: Senaat

Têbînî: Di warê Pîşekî/ Pîşekdariyê de, ji bo xweşnaskirina pîşekdariya li welat lêgerîneke karvanî û li cih pêwîst e. Min navên van pîşekiyên li gor derefetê lêgeriyayê û civandiyê. Piraniya van navên pîşekiyê min ji kovara HAWARê wergirtine. Bi rastî pêwîst e ku bibêjim HAWAR di vî warî de jî jêdereke bêta ye.

Ferhengok

Amanc: hedef
Azmûn: îmtîhan
Ala: elam, beyreq
Afirandin: derxistin, întac
Aştî: selameti, barîş
Aştî: çig
Aştî: weke aştî, Çig gibi
Amade: hazir

Beş: pişk, qisim
Berz: bilind
Beşdar: şirîg
Boşahî: bereket
Binyad: bingeh
Bend: paragraf
Bêgav: Mecbûr
Bername: program
Bêcir: bêehlaq
Bişkov: qumçe
Bêmenend: bêemsal
Bersiv: cewab

Cêwî: cot
Cihêreng: muxtelîf
Cihderk: mexrec
Canbaz: akrobat
Cambaz: sextekar
Co: kanal
Civak: iqtîma

Çap: tebi'
Çapxane: metbea
Çêl: behs
Çapemenî: press, basin

Dildarî: aşiqbûn
Dildarî: esîrbûn
Doman: merhele
Delamet: erk, wezîfe
Doz: dawa
Dad: edalet
Dilovan: bi rehm
Dadgeh: mehkeme
Dêlindêz: merasim
Dîrok: tarîx
Damezrandin: tesîskirin

Enî (henî): cephe

Erk: wezîfe
Ejnû: çok
Erdnasî: cografya
Encam: netîce
Ewç: bilindtirin cih, lotke
Êrdim: mintîqa
Êriş: taaruz

Ferheng: ziman, kultur
Fêris: egîd
Find: mûm
Ferîşteh: melaîket

Girîng: muhîm
Giranbuha: bi qiymet
Girav: cezîre, ada
Gewende: muzîsyen
Goşkar: soldirû
Girobûn: texîr
Goristan: qebristan
Gilgil: genimê Şamê, misir
Gefdayin: tehdîd

Helbest: şîir
Hozan: şîir
Helbestvan: şaîr
Hozanvan: şaîr
Huner: pişe, senaat
Hunermend: pişekdar, senaatkar

Hêstir: qantir
Hêştir: deve
Hêsir: firmêsk
Hevok: rist, cumle
Hevpeyvîn: axef, çavpêketin

Hêsan: rehet
Hevrîşim: îpek
Herêm: navçe, mintîqa
Hizir: fikir
Hîm: bingeh

Kavil: tehrîbbûyî
keleh: sûr, qele
Kûj: açî

Leheng: qehreman
Lêker: verb, fil

Lê: emma, feqet
Lehi: ava pir û herêk

Malîştin: pakkirin
Mêjû: dîrok, tarîx
Mejî: beyin
Menend: nimûne, tay

Nemaze: taybetî
Nûner: delege
Nîr: giraniya li ustî
Nîrx: qiymet
Nîrxandin: degerlendirme
Nivîsevan: edîb, yazar
Nivîskar: katîb, sekreter
Nivîsar: nivîs, meqale
Nimûne: menend, ta
Nîştiman: welat
Nêçir: seyid
Nêçirvan: seyidvan
Nîş: generation
Nevî: torin

Ol: dîn

Peyman: ehid
Pirtûk: kitêb
Pêwîst: gerek, pêdivî
Pîşk: qisim
Pêşniyar: tekîf
Paşpirtik: son ek
Pîşe: senaat
Penaber: muhacir
Pêwendî: eleqet
Peyv: gotin
Perwerde: terbiye

Raman: bîr, fikir
Rexne: neqd, eleştiri
Rêziman: gramatik
Rojname: gazete
Rêxistin: tanzîm, orgut
Rêber: lîder
Rewşen: rohnî
Rewşenbîr: bîrrohnî, aydin

Spartek: bingeh, pişt
Sermaye: kapital
Sermayedar: kapîtalîst
Sazûman: nîzam

Şirove: tabîr, tasvîr
Şano: teater
Şanoger: hunermendê t.

Taybetî: xasseten
Têkoşin: mucadele
Têbinî: not
Tibab: yekûn
Têvel: tevlihev
Tip: herf
Têkuz: kamil
Tut/tuto: zaro
Teyîsin: biriqin

uşt: sedem

Vekolîn: lêkolîn
Vebir: qatî
Vijnaye: bijarte
Vekuştin: qurbankirin
Vexwandin: dawet, ezimandin

Veman: bêmirin
Vaca: ters
Vejinandin: heyatdan

Wêne: resim
Wêje: tore, edebiyat
Werz: demsal
War: cih

Xwendevan: okuyucu
Xwendewar: okuyucu
Xwendekar: telebe
Xebat: kar, îş

Yekîne / yeke: birim
Yadîgar: xatira
Yom: tur
Yekser: derhal
Yeksan: yek

Zanistdar: ilimdar
Zîrek: aqil
Zerrebîn: belor
Zanistî: ilim
Zêrandin: çewsandin
Zayend: genus, cinsiyet
Ziya: hût
Zanistgeh: unîversite

Bi raparîna Kawa, bi berxwedana Mazlûm û bi serîhildanên gelî yê hemdemî, em Newroza we pîroz dikin.

Girfîgeha Ceyhanê

Mehmet Tanboğa, Ramazan Ödemiş, İrfan Güler, Şeyho Tabucu, Mehdi Tanrıkulu, Zülfikar Tak, Hatip Akbaş, Hıdır Akteke, Ali Doğanay, Fevzi Yetkin, Süleyman Günyeli, Alaaddin Akçay, Muhlis Bakay, A. Samet Tektaş, Mehmet Candemir, İbrahim Kasakulu, Mehmet Çiftkuş, Remzi Avcı, Siddık Korkmaz, Hasan Bildirici, Cuma Kuyukan, Hasan Karakuş, Abdullah Paydaş, Hüseyin Makal, Mehmet Soğan, Aziz Bilgiç, Haşim Benek, Salih Ağaç, A. Kadir Atım, A. Rahman Sevgat, Osman Yıldırım, Ali Yaverkaya, Yılmaz Uzun, Ali Kılıç, Mehmet Değer

YRWK
Yekîtiya Rewşenbîrên Welatparêzên Kurdistan
Maxstr. 50
5300 Bonn 1